

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

KENTTEKİ ÇOCUK YOKSULLUĞU: KEÇİÖREN ÖRNEĞİ

Aslıhan Burcu ÖZTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2008

KENTTEKİ ÇOCUK YOKSULLUĞU: KEÇİÖREN ÖRNEĞİ

Aslıhan Burcu ÖZTÜRK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2008

KABUL VE ONAY

Aslıhan Burcu Öztürk tarafından hazırlanan “Kentteki Çocuk Yoksulluğu: Keçiören Örneği” başlıklı bu çalışma, 11.01.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

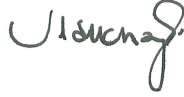
Prof. Dr. Hilal Özcebe (Başkan)

Doç. Dr. Sunay İl (Danışman)

Prof. Dr. Sevil Atauz

Doç. Dr. Vedat Işıkhana

Yrd. Doç. Dr. Özlem Cankurtaran Öntaş

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan Çakın

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

X Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.08.2008

Aslıhan Burcu Öztürk

*güzel insanlar annem İsmihan Öztürk
ve babam Metin Öztürk'e*

TEŞEKKÜR

Gülyüzü ve anlayışı ile beni destekleyen, cesaret veren, kendi görüşlerimi ifade etmem konusunda beni özgür bırakan, derin bilgi ve deneyimiyle çalışmama ışık tutan tez danışmanım Doç. Dr. Sunay İl'e yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırmanın gerçekleştirilmesi için gerekli çalışma ortamını bana sunan, büyük özveri ile çalışan T.C. Başbakanlık Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü Sayın Fuat Akarsu'nun, görüşme formlarının uygulanmasında bana destek olan sosyal hizmet uzmanı Meral Kök ve diğer tüm vakıf çalışanlarının araştırmanın yapılmasında emeği büyüktür. Hepinize çok teşekkür ediyorum.

Araştırmanın veri tabanının hazırlanması ve SPSS programının kullanılması konusunda değerli zamanını bana ayırarak yardımcı olan sevgili hocam Doç. Dr. Veli Duyan'a,

Tezimi büyük dikkatle okuyup, değerli eleştirileri ve görüşleriyle çalışmanın zenginleşmesine büyük katkı sağlayan, jüri üyeleri Prof. Dr. Hilal Özcebeci, Doç. Dr. Vedat Işıkhani, Yrd. Doç. Dr. Özlem Cankurtaran-Öntaş ve tezimin başlangıç aşamasında danışmanım olan, değerli görüşlerinden yararlandığım Prof. Dr. Sevil Atauz'a

Tez önerimin hazırlanması aşamasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Gülsüm Çamur-Duyan ve Ar. Gör. Elif Gökçearslan'a, tezin sonlanması aşamasında en çok gereksinim duyduğum anlarda bana büyük destek sağlayan sevgili arkadaşlarım Ar. Gör. Burcu Hatiboğlu ve sosyolog Gökhan Topçu'ya teşekkür ediyorum.

En büyük teşekkürü, çocuklarının temel gereksinimlerini dahi karşılayamadığı için derin bir acı çeken, onlar için türlü sıkıntılara göğüs geren araştırma katılımcısı tüm annelere sunmak istiyorum. Umarım bu çalışmanın, yoksul çocuklarımızın toplumsal kaynaklardan daha çok yararlanmalarına katkısı olur.

Çocuklar inanın, inanın çocuklar

Güzel günler göreceğiz, güneşli günler

ÖZET

ÖZTÜRK, Aslıhan Burcu. *Kentteki Çocuk Yoksulluğu: Keçiören Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Araştırmanın amacı, kentteki çocuk yoksulluğunun temel çocuk hakları olan yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma hakları bağlamında değerlendirilmesi ve duydukları yoksunluklara ilişkin bilgi alınmasıdır.

Nicel yaklaşıma sahip araştırmada betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Amaç doğrultusunda Ankara ili Keçiören ilçesi T. C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan sosyal yardım alan ve tekrar başvuru sürecinde olan anneler ile görüşülmüştür. Amaçlı örneklem yöntemi ile 137 anneye ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda Keçiören'deki yoksul çocukların özellikle yaşama, sağlık ve beslenme hakkının gerçekleşmesi ile ilgili önemli sorunlar yaşandığı anlaşılmıştır. Bebek ve çocuk ölümlerinin yüksek oluşu göze çarpmaktadır. Çocukların büyük kısmında önemli bir hastalığın varlığı saptanmıştır. Çocukların beslenme sorunları süt, et ve meyve tüketimi sıklığı konusunda ortaya çıkmaktadır. Çocukların önemli kısmında ruhsal sorun olduğu aktarılmıştır.

Yoksul çocukların eğitim ve korunma haklarının kullanılması ile ilgili sorunlar olduğu belirlenmiştir. Eğitim masraflarının karşılanamaması ve maddi sorunlar nedeniyle çocukların çalışmak durumunda bırakılması önemli sorunlardır. Anne ve babalar çocuk eğitiminde bağırma ve dövme yolunu seçmektedir. Çocuklar en çok çeşitli yiyecekler ile giyecek yoksunluğu hissetmekte, yoksunluk hissi üzüntü duyma ve diğerleriyle karşılaştırma yapmalarına neden olmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda çocuk yoksulluğunun, temel çocuk haklarının gerçekleşmesini engellediği söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, çocuk yoksulluğu, çocuk hakları, yoksullukla mücadele, sosyal yardım.

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Aslıhan Burcu. *Child Poverty in Urban Areas: The Case of Keçiören*, Master's Thesis, Ankara, 2008.

The purpose of the study is to evaluate urban child poverty within the framework of basic child rights that are life, health and nutrition, protection rights and gain information about their feelings of deprivation.

Descriptive research model is used during this quantitative research. In line with the purpose, mothers who take social assistance from Ankara Keçiören Social Assistance and Solidarity Foundation of Prime Ministry of Republic of Turkey. Also the ones who are in the process of re-application are included in the sample. 137 mothers are reached by using purposive sampling method.

At the end of the research, it is concluded that poor children in Keçiören have essential problems related especially to the rights of life, health and nutrition. It is striking that infant and child mortality rate is high. Many of the children have important illnesses. The children's nutrition problems show themselves in low milk, meat and fruit consumption. It is reported that many of the children have psychological problems.

Important problems are pointed out regarding the realization of education and protection rights of the poor children. These are mainly failing to afford education expenses and having the children work due to financial difficulties. The parents prefer to yell and beat their children for their discipline. The children feel the deprivation of food and clothing the most and these result in feeling sad and comparison with others. As a result of these findings it can be concluded that child poverty in Keçiören district prevents the realization of basic child rights.

Key Words: Poverty, child poverty, child rights, struggle with poverty, social assistance.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

Giriş	1
1.1. KURAMSAL ÇERÇEVE	2
1.2. Yoksulluk Kavramı	2
1.2.1. Toplumsal Dışlanma	5
1.2.2. Sınıf-Altı (Underclass)	7
1.2.3. Yoksulluğun Yapısal Nedenleri	8
1.2.3.1. Kapitalizm	8
1.2.3.2. Neo-Liberalizm (Yeni Sağ) ve Küreselleşme	9
1.2.3.3. Fordist Üretimden Post Fordist (Esnek) Üretime Geçiş	11
1.2.4. Mekânsal Bağlamda Yoksulluk	12
1.2.4.1. Kırsal Yoksulluk	12
1.2.4.2. Kentsel Yoksulluk	14
1.2.5. Çocuk Yoksulluğu	17
1.2.5.1. Yoksulluğun Aile Üzerindeki Etkisi	20
1.2.5.2. Yoksulluğun Çocuk Üzerindeki Etkisi	22
1.2.5.3. Çocuk Yoksulluğunun Görünümleri	25
1.2.5.3.1. Çalışan Çocuklar	25
1.2.5.3.2. Sokak Çocukları	27
1.2.5.3.3. Korunmaya Muhtaç Çocuklar	28
1.2.5.3.4. Suça İtilen Çocuklar	29
1.2.5.4. Çocuk Hakları ve Yoksulluk	29
1.2.5.4.1. Yaşama Hakkı	31

1.2.5.4.2. Sağlık ve Beslenme Hakkı	32
1.2.5.4.3. Eğitim Hakkı	35
1.2.5.4.4. Korunma Hakkı	39
1.2.5.4.5. Katılım Hakkı	40
1.2.5.5. Çocuk Yoksulluğu Konusunda Yapılan Niteliksel Araştırmalar	41
1.3. YOKSULLUKLA MÜCADELE	44
1.3.1. Yoksullukla Mücadelede Yaklaşımlar	44
1.3.2. Sosyal Hizmetin Yoksulluk Konusundaki Yaklaşımı	45
1.3.2.1. Radikal Sosyal Hizmet ve Yoksulluk	47
1.3.3. Sosyal Yardım	50
1.3.3.1. Sosyal Yardım Alanında Kamusal Hizmetler	52
1.3.3.2. Sosyal Yardım Alanında Sivil Toplum Kuruluşları	54
1.3.4. Yoksullukla Mücadelede Özel Programlar	55
1.3.5. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele	57
1.3.5.1. Avrupa ve Amerika’da Çocuk Yoksulluğu ile Mücadeleye İlişkin Çalışmalar	64
1.3.5.1.1. Ev Ziyareti Programları	62
1.3.5.1.2. Kurum Temelli Programlar	63
1.3.5.1.3. Annelerin Eğitimine ve Çalışmasına Yönelik Hizmet	63
1.3.5.2. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu ile Mücadeleye İlişkin Çalışmalar	65
1.3.5.2.1. “Haydi Kızlar Okula” Kampanyası	65
1.3.5.2.2. Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO)	66
1.3.5.2.3. Şartlı Nakit Transferi	66
1.3.5.2.4. Erken Çocukluk Gelişimini Destekleme Projesi	67
1.3.5.2.5. Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (ILO/ IPEC)	67

1.4. ARAŞTIRMANIN SORUNU	68
1.5. ARAŞTIRMANIN AMACI	69
1.6. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	70
1.7. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI	70
1.8. ARAŞTIRMANIN SINIRLIL IĞI	71
1.9. TANIMLAR	71

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	72
2.2. EVREN ve ÖRNEKLEM	73
2.3. VERİ TOPLAMA ARACI	74
2.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ	74
2.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	75

BÖLÜM III

BULGULAR VE YORUM

3.1. AİLENİN ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	76
3.2. YOKSUL ÇOCUKLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	94
3.3. YOKSUL ÇOCUKLARIN YAŞAMA HAKKI	96
3.4. YOKSUL ÇOCUKLARIN SAĞLIK VE BESLENME HAKKI	98
3.5. YOKSUL ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI	112
3.6. YOKSUL ÇOCUKLARIN KORUNMA HAKKI	120
3.7. YOKSUL ÇOCUKLARIN YOKSUNLUKLARI	126

BÖLÜM IV

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. SONUÇLAR	130
4.1.1. Ailenin Özelliklerine İlişkin Sonuçlar	130
4.1.2. Yoksul Çocukların Yoksulluktan Nasıl Etkilendiğine İlişkin Sonuçlar ...	131
4.2. ÖNERİLER	133
4.2.1. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele ile İlgili Mikro Düzeyde Öneriler	133
4.2.2. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele ile İlgili Mezzo Düzeyde Öneriler	133
4.2.3. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele ile İlgili Makro Düzeyde Öneriler	135
KAYNAKÇA	138
Ek 1: Görüşme Formu	155
Ek 2: Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan İzin Yazısı Onay Örneği	162

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Annenin Yaşı ve Eğitim Durumu	76
Çizelge 2: Annenin Eğitim Durumu	77
Çizelge 3: Babanın Eğitim Durumu	78
Çizelge 4: Annenin Medeni Durumu	79
Çizelge 5: Evin Mülkiyet Durumu, Yapısı ve Eşya Sahipliği	81
Çizelge 6: Sahip Olunan Çocuk Sayısı	83
Çizelge 7: Göç ve Ankara’da Yaşama Süresi	84
Çizelge 8: Ankara’ya Nereden Göç Edildiği ve Göç Nedeni	85
Çizelge 9: Ailede Çalışma Durumu	86
Çizelge 10: Ailede Çalışan Üyeler	87
Çizelge 11: Ailede Çalışan Üyelerin Yaptıkları İş	88
Çizelge 12: Çalışanların Sosyal Güvence Durumları	89
Çizelge 13: Ailede Kimsenin Çalışmadığı Durumda Ailenin Geçim Kaynağı ve Sosyal/ Sağlık Güvencesi	90
Çizelge 14: Ailede İşsizlik Durumu	92
Çizelge 15: Yoksul Çocukların Sosyal/ Sağlık Güvencesi	93
Çizelge 16: Çocukların Yaşları	94
Çizelge 17: Kız ve Erkek Çocukların Sayısının Dağılımı	95
Çizelge 18: Ölen Bebek/ Çocuk Bilgisi	96
Çizelge 19: Hamilelik ve Bebeklikte Sağlık Kontrolü	98
Çizelge 20: Yoksul Çocukların Aşılama ve Sağlık Kuruluşlarından Yararlanma Durumu	100
Çizelge 21: Yoksul Çocukların Önemli Hastalıkları	102

Çizelge 22: Yoksul Çocukların Tedavi Edilmemiş Hastalıkları	103
Çizelge 23: Yoksul Çocukların Özürlülük Durumu	104
Çizelge 24: Yoksul Çocukların Beslenmesi	106
Çizelge 25: Yoksul Çocukların Süt İçme Sıklıkları	107
Çizelge 26: Yoksul Çocukların Et Yeme Sıklıkları	108
Çizelge 27: Yoksul Çocukların Meyve Yeme Sıklıkları	109
Çizelge 28: Yoksul Çocukların Ruh Sağlığı	110
Çizelge 29: Yoksul Çocukların İlköğretime Devam Durumu	112
Çizelge 30: Yoksul Çocukların Ortaöğretime (Liseye) Devam Etme Durumu ...	113
Çizelge 31: Yoksul Çocukların Eğitime Devam Sorunları	114
Çizelge 32: Yoksul Çocukların Eğitim Giderleri ile İlgili Sorunları	115
Çizelge 33: Yoksul Çocukların Okulla İlgili Sorunları	117
Çizelge 34: Annenin Çocuğun Eğitimine Yönelik Tutumu	117
Çizelge 35: Yoksul Çocukların Çalışma Durumu	120
Çizelge 36: Yoksul Çocukların Sokak Çocuğu Olma Riski	122
Çizelge 37: Anne-Babanın Çocuk Eğitimi Davranışı	123
Çizelge 38: Yoksul Çocukların Korunma Altına Alınma Durumu	124
Çizelge 39: Yoksul Çocukların Suça İtilmesi	125
Çizelge 40: Yoksul Çocukların Açık Olduğu Riskler	125
Çizelge 41: Yoksul Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri	126
Çizelge 42: Yoksul Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri için Verdikleri Tepki	128

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu çalışmada önemli bir toplumsal sorun olan yoksulluk, çocuk odağında incelenmektedir. Fiziksel, bilişsel, duygusal ve toplumsal gelişimleri henüz tamamlanmamış olması nedeniyle, yoksulluğun yıkıcı etkilerine maruz kalan çocukların gelişimleri ve yetişkinlik dönemindeki yaşantıları olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu nedenle ayrı bir sınıflandırma ile çocuk yoksulluğu olarak ele alınan kavram, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile vurgulanan temel haklar olan yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma hakları çerçevesinde ele alınacaktır.

Çocuk yoksulluğu sorunu, çocuk refahını çok yönlü olarak olumsuz etkilemesi nedeniyle sosyal hizmet açısından önem taşıyan bir sorundur. Çocuk yoksulluğunun sağlık, beslenme, eğitim ve korunma olanaklarının yetersiz oluşuyla yetişkin yoksulluğuna neden olması, yoksulluktan kaynaklanan çeşitli sorunları gündeme getirmesiyle sosyal hizmetin temel çalışma alanlarını yakından ilgilendirmektedir. Yoksul çocukların ekonomik, fiziksel, duygusal ve cinsel sömürüye uğrama, suça itilme, sokakta çalışma ve yaşama olasılıklarının yüksek oluşu, yoksul ailelerde parçalanmasının sıkça görülmesi, kurum bakımında yetiştirme riskinin artması sosyal hizmetin çocuk yoksulluğu konusundaki duyarlılığının yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Kentteki çocuk yoksulluğu sorununu incelemek için öncelikle yoksulluk sorunu irdelenmektedir. Yoksulluğun toplumsal boyutu, temel kavramlar olan mutlak ve göreceli yoksulluk, göreceli yoksunluk, sınıf-altı ve toplumsal dışlanma ile anlaşılmaya çalışılacaktır. Yoksulluğun yapısal nedenleri olarak kapitalizm, neo-liberalizm, küreselleşme ve post fordizm ele alınmıştır. Kentteki yoksulluğun nedenleri, genel görünümünün ortaya konmasının ardından çocuk yoksulluğu kavramı çocuklar üzerindeki etkileriyle incelenmekte ve çocuk hakları bağlamında değerlendirilmektedir. Son olarak yurtdışında ve ülkemizde çocuk yoksulluğu ile mücadele hakkında temel düzeyde bilgi verilmektedir.

Kentteki çocuk yoksulluğu, Keçiören ilçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla sosyal yardım alan anneler ile yapılacak araştırma sonucunda ortaya konmaktadır.

1.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Yoksulluğun kavramlaştırılması yapısal nedenleri vurgulayan yaklaşım ile bireysel nedenleri vurgulayan yaklaşım olmak üzere başlıca iki şekilde yapılmaktadır. Bu araştırmada yoksulluk, dünya kapitalist sistemi ile ilişkisi çerçevesinde yapısal yaklaşımla ele alınmaktadır.

Çocuk yoksulluğu, genel olarak yoksulluk sorunuyla ilişkili olarak incelenmekte ve çocuk hakları bağlamında tartışılmaktadır. Genel düzeydeki yoksullukla mücadele konusuyla bağlantılı olarak, özelde çocuk yoksulluğu ile mücadele hakkında bilgi verilmektedir.

1.2. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk, bölüşüm mekanizmalarının eşitlikçi temelde kurulmamış olmasından dolayı toplumun bazı kesimlerinin toplumun maddi kaynaklarından yararlanamaması olarak tanımlanabilir.

Birleşmiş Milletler, yoksulluğu yeterli bir yaşam standardına ulaşmak ve sivil, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal haklardan yararlanmak için gerekli kaynak ve güçten yoksun oluşla belirlenen bir insanlık durumu olarak tanımlamaktadır (UNICEF 2004:16).

Buğra (2005:2) yoksulluğun tarih boyunca insanların temel gereksinimlerini karşılayamamaları sorunu olarak savaş, kıtlık, hızlı nüfus artışı gibi nedenlerle her toplumda yaşandığını, ancak günümüzde yaşanan yoksulluğun, 16. yüzyılda Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışıyla bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Modern yoksulluk olarak adlandırdığı olgunun, tarımsal yapıların çözülmesiyle kentlere yapılan büyük

çaplı göç, işgücünün düzensiz niteliği, geleneksel toplumda insanlara destek sağlayan sosyal ilişkilerin kentte zayıflaması ve yoksul insan yaşamının belirsizliklerle dolu olmasıyla tanımlandığını belirtmiştir.

Yoksulluk tanımlarının iki temel ölçüm üzerinden yapıldığı görülmektedir. Mutlak yoksulluk, insanların beslenme, barınma gibi yaşamak için gerekli temel gereksinimlerin karşılanamaması durumudur, dolayısıyla fiziksel yaşamın sürdürülebilmesi hedefi ile sınırlıdır (Şengül ve Ersoy 2003:7).

Görelî yoksulluk, yoksulluğun öznel boyutunu oluşturmakta, toplumun sosyal standartlarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Yoksulların, kendilerini yoksul olmayanların yaşam şartları ile karşılaştırması sonucunda yaptıkları değerlendirme, görelî yoksulluğu tanımlamaktadır (Pete 1997:69). Bauman (2005:41) zenginliğin olduğu toplumda yoksul olmanın öznel boyutta yarattığı yetersizlik duygusunun utanç duymaya neden olduğunu belirterek, görelî yoksulluğun, yoksulların yaşadığı psikolojik sorunları doğrudan etkilediğini ifade etmektedir.

Görelî yoksulluk kavramı, görelî yoksullukla bağlantılı olarak geliştirilmiştir. Görelî yoksulluk, toplumda özellikle kentlerde farklı toplumsal sınıf ve katmanların bir arada yaşaması sonucunda insanların sahip olmadıkları şeyler yüzünden hissettikleri eksiklik olarak tanımlanabilir. Görelî yoksulluk kavramını geliştiren Runciman (1971:299-303) insanların tutumlarının, beklentilerinin ve şikayetlerinin içinde yaşanan topluma referansla yapılan karşılaştırma sonucu oluştuğunu belirtmektedir. Yoksulların zenginliğin olduğu bir toplumda yaşamaları halinde karşılaştırma yaptıklarını ve zenginliğe ulaşamama durumunda imrenme yaşadıklarını, hoşnutsuzluk, adaletsizlik ve eşitsizliğin yoğun şekilde hissedildiğini bildirmektedir.

Görüldüğü gibi görelî yoksulluk yaklaşımında, farklı sosyo-ekonomik grupların birlikte yaşaması sonucu kıyaslama yapılması söz konusudur ve eşitsizlik ön plana çıkmaktadır. Şengül ve Ersoy (2003:7) mutlak yoksulluk yaklaşımının liberal ve muhafazakârlar arasında yaygınken, görelî yoksulluğun daha çok radikaller yani Marksist kurama yakın olanlar tarafından benimsendiğini belirtmektedir. Görelî yoksulluktaki sosyal yaşam vurgusu ile insanların sosyal varlıklar olarak ele alındığı, mutlak yoksulluk yaklaşımında ise insanların fiziksel varlık düzeyi ile sınırlı kalındığı savunulmaktadır.

Türkiye'nin durumunu incelediğimizde gelişmekte olan bir ülke olarak yoksulluğun yoğun olarak yaşandığını söyleyebiliriz. Bunun çeşitli göstergeleri arasında en önemlisi asgari ücrettir. 2007 yılı itibariyle net asgari ücret 403.03 YTL olarak belirlenmiştir. (http://www.calisma.gov.tr/CGM/asgari_ucret_01_2007.htm). Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu tarafından düzenli olarak yapılan açlık ve yoksulluk sınırı belirleme çalışmaları sonucunda 4 kişilik bir ailenin gıda harcaması tutarı Eylül 2006 tarihi için 583.90 YTL olarak belirlenmiştir. 4 kişilik bir ailenin bu tutarın altında harcama yapması yetersiz beslenme ve açlık sorununu gündeme getirmektedir. Toplumsal yaşama katılım için gerekli olan ulaşım, yakacak, elektrik, su, haberleşme, giyim, eğitim, sağlık, iletişim ve kültürel etkinlikler gibi harcamalar dikkate alınarak yapılan hesaplamada aylık asgari tutar 1.901 YTL olarak belirlenmiştir (<http://www.turkis.org.tr/bolum.php?kat=12>). Dolayısıyla en az dört kişilik bir ailenin gıda harcamasını dahi karşılamayan asgari ücret, sosyal güvenceyle çalışan insanların yoksul olabildiklerini göstermektedir.

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ise tüm ekonomik ve toplumsal dengeleri alt üst etmiş, yaklaşık yüzde - 9.5'luk büyüme ve döviz kurundaki artış bir çok ticari işletmenin iflası, işçi çıkarması veya geçici olarak kapanması ile sonuçlanmıştır. 2006 yılı için işsizlik oranı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre (TÜİK 2007b:164) yüzde 9.9 olarak belirlenmiştir; kentte bu oran yüzde 12.1'e yükselmektedir.

Gelir dağılımı adaletsizliği olarak adlandırılan durum, toplumdaki bölüşüm mekanizmalarının sınıf eşitsizliği temelinde kurulmuş olmasıyla bağlantılıdır. Boratav (2005:10-11) gelir dağılımının farklılaşmasını içeren, yüzde 20'lik dilimlerle gösterilen gelir gruplarının toplumsal sınıf çözümlemelerinde eşitsizliği vurgulayan bir araç olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bu yaklaşımın artı değere el koyma ve sömürü mekanizmalarını göz ardı ettiğini belirtmektedir.

Ancak toplumdaki eşitsizliği ve ayrışmayı vurgulaması bakımından gelir dağılımının incelenmesi anlamlı görünmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre (9. Kalkınma Planı 2006:46) 2004 yılı için en zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı payın yaklaşık 9.5 katı olmaktadır. Bu veriden eşitsizliğin yoğun düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

1.2.1. Toplumsal Dışlanma

Yoksulluk, topluma katılmayı sağlayan maddi olanaklardan yoksunluk ve toplumla bütünleşmeyi oluşturan ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel sistemlerin dışında kalmakla ifade edilir (Özügürlü 2002:182). Tanımdan da anlaşıldığı gibi yoksulluğun en önemli bileşenlerinden biri toplumsal dışlanmadır. Yoksulluk toplumsal yaşama katılmayı zorlaştırmakta ve toplumsal bütünleşmeyi engellemektedir. Dışlanan toplumsal grupların ekonomik etkinliklere katılması zorlaşmakta ve yaşanan yoksulluk şiddetlenebilmektedir. Bu bakımdan yoksullukla toplumsal dışlanma arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır.

Ekim (2005:71) sosyal güvenlik kurumları ve politikalarının sosyal devletin sorgulanmasıyla birlikte güçsüzleştirilmesi ve ailenin sosyal refah odağı olmaktan çıkmasıyla bireyin toplum ile kurduğu bağların zayıfladığını savunmaktadır. Bu koşullardaki yoksulluğu “yeni yoksulluk” olarak adlandırarak, bu durumun sosyal güvenceden yoksun bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara ulaşamaması ve toplum ile olan bağlarının giderek zayıflamasıyla çok boyutlu bir toplumsal dışlanma süreci sonucunda oluştuğunu belirtmektedir.

Toplumsal dışlanmanın çeşitli görünümüleri bulunmaktadır. Ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, kültürel dışlanma ve politik dışlanma birbirini besleyen şekillerde toplumsal dışlanmayı oluşturmaktadır.

Ekonomik dışlanma: Ekonomik etkenler, sosyal dışlanmanın temelini oluşturmaktadır. İşgücü piyasasından dışlanmayla birlikte uzun süreli işsizlik, işgücü piyasasının düzensizleşmesi ile birlikte iş güvencesinin olmayışı, toplumsal yaşamdan ekonomik olarak dışlanmayı beraberinde getirmektedir (Percy-Smith 2002:9). Ekonomik dışlanmayla bağlantılı olarak toplumda geçerli olan yaşam tarzının ifadesi olan ve kimlik oluşturma aracı olarak beliren tüketim olanaklarından yararlanamamak, insanları dışlanmayla karşı karşıya getirmektedir (Burden ve Hamm 2002:185).

Mekânsal dışlanma: Kentin sanayisizleşme sürecine girmesi, kentsel toprak ve sermayenin üretim yapmadan piyasa aracılığıyla yatırım aracı haline gelmesi, gelir

grupları arasındaki farkı büyütmüş, yoksullar ile üst gelir gruplarının yaşama alanlarını birbirinden ayıştırmıştır (Sönmez 2002:256). Günümüzde yaşanan yoksullukta, yoksulların toplumun diğer katmanları ile ilişki kurmasının zorlaştığı, bunun da kentlerde mekân ayrışmasının belirginleşmesiyle somutlaştığı düşünülmektedir. Aslan (2006:288) ve Şimşek'in (2005:51-52) belirttiği gibi kent merkezlerinden uzakta, korunaklı sitelerle kurulan yerleşim yerleri, insanların daha alt sınıflardan insanlarla karşılaşmak ve ilişki kurmaktan kaçınabilecekleri mekanlar olarak ayrışmayı ve dışlamayı pekiştirmektedir. Her tür sorunun merkezi olarak görülen kamu ve belediye hizmetlerinin yetersiz kaldığı gecekondü mahalleri, mekânsal dışlanmanın en belirgin görünümü olmaktadır.

Adaman ve Keyder (2005:9) mekânsal dışlanmanın, insanların doğdukları ve yaşadıkları yerler yüzünden küçük görülmesine neden olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında, yaşanan yerleşim yerinin kamusal hizmetlere ve ekonomik kaynaklara ulaşımı engellemesiyle dışlanmayı yoğunlaştırdığını ifade etmektedir.

Kültürel dışlanma: Kent kültürüyle bütünleşemeyen yoksul insanların kültürel farklılıkları, onların toplumsal yapıdan kötü alışkanlık ve davranışlarla damgalanma yoluyla dışlanmasına neden olabilmektedir. Şimşek (2005:94-97) alt sınıf yoksullarının yaşam tarzları, dış görünüşleri, şivelerinin çeşitli kültür ürünleri aracılığıyla aşağılandığını, güldürü ögesi olarak kabalaştırılarak, yoksulların kültürel olarak dışlanmasına neden olduğunu belirtmiştir. Kültürel dışlanmanın, ekonomik dışlamayı güçlendirdiğini eklemektedir.

Politik dışlanma: Başlıca politik süreçler olan oy verme, politik partilere üye olma, seçimlerde aday olma, sivil toplum kuruluşları, çeşitli baskı grupları, sendikalar, dernek ve vakıflarda etkin olarak çalışma ve üye olma gibi etkinliklerden resmi düzeyde ve etkin şekilde dışlanma söz konusu olabilmektedir. Oy verme dışındaki politik etkinliklere katılım, sosyo-ekonomik düzeyle yakından ilişkilidir. İşsizlik riski, sendikalara katılım oranının düşmesiyle artmaktadır (Percy-Smith 2002:150-159). Politik dışlanma, yoksulların kendilerini ifade etmelerinin ve haklarını savunmalarının önünde engel oluşturarak, yoksulların ve yoksulluğun göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

1.2.2. Sınıf-Altı (Underclass)

Geleneksel sınıf yapısının dışında, işçi sınıfının altında ayrı bir kesim olan sınıf-altı, uzun süreli işsizlik ve yoksulluk, eğitimsizlik, düzensiz çalışma, sosyal yardımlara bağımlılık gibi özelliklerle tanımlanmaktadır (Pete 1997:27, Marshall 1997:94). Özbudun (2002:56-59) sınıf-altının yalnızca temel gereksinimlerin karşılanamaması ile değil, iktisadi, siyasal, toplumsal ve kültürel dışlanmışlıkla tanımlandığını ve genellikle kapitalist sistemle bütünleşememiş, kırsal kökenli kent yoksullarına işaret eden bir kavram olduğunu belirtmektedir.

Miller'in (1965 akt. Koşar 1990:2-8) yoksulluk tipolojisi alt sınıfı tanımlamada yoksulları sınıf karakteristikleri, ekonomik rol ve geliri temel alan yaklaşımla, kültür, statü ve yaşam tarzını temel alan yaklaşımı birleştirerek, sosyal hizmet uygulamaları açısından "alt sınıf müracaatçısı" tanımı yapmıştır. Ekonomik güvence ve dengeli aile düzenine sahip olup olmama üzerinden dengeli-güvenli yoksullar, güvenceli ancak dengesiz yoksullar, güvencesiz ancak dengeli yoksullar ile güvencesiz ve dengesiz yoksullar gruplamaları yapmıştır. Ekonomik güvenceye sahip olmayan, uzun süreli işsizlik yaşayan bu nedenle aile parçalanması, şiddet, bağımlılık, psikolojik rahatsızlıklar gibi aile sorunları yaşayan "güvencesiz ve dengesiz yoksullar" sınıf-altını betimlemektedir.

Bu özellikleriyle sınıf-altı, kent yoksulluğunun belirgin görünümlerinden biri olmaktadır; bu kesim toplumsal dışlanmaya maruz kalmakta, kent yaşamıyla bütünleşememektedir. Kentteki çalışma olanakları için vasıfsız konumda olan sınıf-altı üyeleri, örgün eğitim dışındaki mesleki eğitim olanakları çok yetersiz düzeyde olduğu için ekonomik koşullarını iyileştirememektedir. Bununla bağlantılı olarak çocuklarının eğitimlerine maddi ve eğitsel destek sağlayamamaları, çocuklarının eğitimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

1.2.3. Yoksulluğun Yapısal Nedenleri

Yoksulluğun temel nedeni üretim ilişkilerinde aranmaktadır. Bu bağlamda kapitalizm ve kapitalist üretim ilişkilerinin oluşturduğu zeminde gelişen neo-liberalizm, küreselleşme ve post-fordist üretim tarzına geçiş incelenmektedir.

1.2.3.1. Kapitalizm

Kapitalizm Marksist bakışa göre sınıf eşitsizliğine dayalıdır; üretim araçlarının mülkiyeti ve denetimine sahip kapitalistler ile yaşamını emeğini satarak kazanan çalışan sınıfının (işçi sınıfı) çıkarları çatışmaktadır. İşçilerin ürettiği artı değere, en yüksek kara ulaşmak amacıyla el konmaktadır. Ücretlerin düşük, emeğin yoğun tutulmasına dayalı kapitalist sistem, bölüşüm mekanizmasını sömürü ve adaletsizlik üzerine kurmaktadır (Craib 1997: 221-223; Ferguson ve diğerleri 2002:26).

Yoksulluğu varolan sınıf yapısının bir yansıması olarak gören Marksist yaklaşımda yoksulluk, üretici güçlerin gelişmesinin, kapitalist üretim ilişkileri tarafından engellenmesi sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu yerlerde, mülk sahipleriyle kiracı, ücretli işçi ve işsizlerden oluşan topraksız sınıflar arasındaki ilişki, sömürüye dayanmaktadır ve bunun sonucunda yoksulluk ortaya çıkmaktadır (Das 1995 akt. Şenses 2003:208).

Kapitalizm sürekli kriz yaratan bir sistem olarak tanımlanır. Habermas (1979:45-46) kapitalist üretim şeklinin emek ve sermaye olarak ifade ettiği girdiler ve tüketim malları olan çıktılar arasındaki ilişkilerden oluştuğunu belirtmiştir. Tüketim malları sosyal sınıflar arasında tüketilmektedir. Çalışanların alım güçlerinin düşük ücret politikasıyla zayıflatılmasından dolayı, ürünlerin tüketilememesi ekonomik krize yol açmaktadır. Ekonomik krizler ise gelir dağılımının bozulması ve yoksulluğa yol açmaktadır.

Novak (1995 akt. Pete 1997:42) yoksulluğun, işgücü piyasasının etkili şekilde işlemesi için kapitalizm tarafından üretildiğini savunmaktadır. İşgücü piyasası yoksullara gereksinim duymaktadır. Yoksulluk korkusunun çalışanlar üzerinde baskı oluşturduğunu, düşük ücretle daha fazla çalışmayı, ağır iş koşullarına boyun eğmeyi

sağlayarak sermayenin sömürüsünü arttırdığını belirtmektedir. Benzer şekilde Holman (1978:238) ve Bauman (2005:83) yoksulluğun işlevinin, toplumda gelir, zenginlik ve gücün eşitsiz dağılımını devam ettirmek ve meşrulaştırmak olduğunu savunmaktadır. Yoksulluğun, toplumda en istenmeyen işlerin düşük ücret karşılığında kabul edilmesini sağladığını, bunun da yoksulluğun süregelen olmasına yol açtığını belirtmekte, yoksulluğun nedeninin yoksullarda görülmesiyle, zenginliğin ve gelir adaletsizliğinin sorgulanmadığını ifade etmektedirler.

Marx işsizliğin, kapitalist sistemin ürettiği sorunlardan biri olarak yoksulluğa neden olduğunu bildirmektedir. Kâr oranını yükseltmek üzere emek üretkenliğinde artış oluşturulması ve teknik olanakların gelişmesi, emeğe duyulan gereksinimi azaltmaktadır. Sermayenin hızlı şekilde şekil değiştirmesi sonucunda emek fazlalığı oluşmakta, bu da işsizliğe neden olmaktadır. Kapitalist birikimin genel yasası olarak tanımlanan süreçte işsizlik, işçiler arasındaki rekabeti artırarak ücretleri düşürmekte ve artı değerın sömürülmesini kolaylaştırmaktadır (Fine ve Saad-Fildo 2004:98).

1.2.3.2. Neo-Liberalizm (Yeni Sağ) ve Küreselleşme

Neo-liberalizm (yeni sağ), rekabeti engellediği gerekçesiyle devletin üretim ve denetim mekanizmalarının, tamamıyla ekonomi alanından çekilmesi düşüncesi üzerine kuruludur. Piyasanın düzenleyici mekanizmasının ekonomik refahı getireceğini savunan, sermaye odaklı sosyal ve ekonomi politikasıdır.

Bölüşüm mekanizmalarının, emek sömürüsü ve sınıf eşitsizliği üzerine kurulduğu kapitalizmi küresel düzlemde pekiştiren neo-liberal politikaların temel hedefi, sermayenin güçlenmesidir. Sermaye hareketliği ve ülkelerarası rekabetin işgücünün ucuzlaması ile işlemesi işgücü piyasalarını zorlamakta, işgücünün örgütsel gücünü de zayıflatmaktadır.

1960 ve 1970’lerde geçerli olan sosyal refah devletinin piyasaya müdahaleci yaklaşımı, 1980’lerden itibaren terk edilmeye başlanmıştır. 1980’lerden itibaren neo-liberal politikaların etkili hale gelmesinde Dünya Bankası ve IMF’nin dünya çapında dayattığı “yapısal uyum programları” önemli rol oynamıştır. Neo-liberal ekonomik sistemi

savunanlar kapitalizmin yaşadığı krizleri, devletin ekonomiye müdahale edip, serbest piyasa ekonomisi yapısını bozmasına bağlar; sosyal refah harcamalarının yatırım olanaklarının azalmasına yol açtığını belirtirler. İşçi sendikalarının güçlenmesi başka bir sorun olarak ortaya konmuş, ücretlerin yükseltilmesinin ve sosyal hakların ekonomiye zarar verdiği savunulmuştur (Faulks 1990:72-73; George ve Wilding 2002:91).

Neo-liberalizmle birlikte finans sektörü desteklenmiştir. Bankalar ve çeşitli piyasa araçları aracılığıyla faiz, repo, döviz alım satımı, borsa yatırımları ile büyük kâr elde etme fırsatları, sermayenin üretime yatırım yapmasını olumsuz yönde etkilemiş, işsizliğin oluşumunda etkili olmuştur.

Küreselleşme yeni sosyal ilişki ağlarının ve politik kurumların yardımıyla tüketim mallarının, sermayenin, işgücünün, bilgi ve teknolojinin, düşüncelerin ulusal devlet sınırlarından bağımsız olarak serbest şekilde dolaşımıdır. Birbiriyle karmaşık şekilde bağlantılı olan ekonomik, kültürel, teknolojik, çevresel ve politik mekanizmaların dünya çağında birbirleriyle ilişkisinin artmasıyla belirginleşmektedir (Nash 2000:47).

Kapitalizmin en son aşaması olan küreselleşmeye uyum sağlamak amacıyla neo-liberal yapısal uyum programlarıyla ulusal ekonomilerine müdahale edilmiş ve sosyal refah modeli zayıflatılmıştır (Ferguson ve diğerleri 2002:135-144). Sosyal harcamalara ayrılan payın düşürülmesi sonucu, 1990'ların ortasından sonra nüfusun yaşam kalitesi düşmüştür. Gerçek ücretin ve alım gücünün düşmesi, büyük ölçekli işletmelerdeki teknoloji dönüşümüne bağlı olarak işgücünün azaltılması dolayısıyla işsizliğin artması, işgücünde kayıtdışı sektörün büyümesi, tüketim mallarının ücretlerinin artması, eğitim ve sağlık konularındaki devlet desteğinin düşmesi sonucunda korunmasız gruplar olarak yoksul ve düşük gelirli haneler, kadınlar, çocuklar, gençler ve yaşlılar bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmiştir (Jordan 1996 akt. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2002:198-199).

Özuğurlu (2002:177) ulusal ekonomilerin küresel meta zincirinin bir parçası olarak yeniden örgütlenmesi ve sermaye birikiminin küreselleşme sonucu ulusal iktidar sınırlarından kurtulması ve sınıf mücadelesinin zayıflatılmasıyla doğrudan bağlantılı olarak yoksulluğun arttığını ifade etmektedir.

Ülkenin gelişmişlik düzeyi yoksulluk sorununda etkenlerden biridir. Küreselleşme ülkelerin gelişmelerini etkilemektedir. “Dünya Sistemi” kavramıyla tanınan Wallerstein’a (2005) göre kapitalizmin düşük ücret, ucuz hammadde ve yeni pazar arayışı, sermayeyi uluslararası düzeyde işlemeye yöneltmiştir. Uluslararası piyasayı kendi lehine işletebilen merkez ülkeler, üretimi ağırlıklı olarak tarıma dayanan ve düşük ücretle ürettiği malları ihraç ederek ayakta duran çevre ülkeleri ucuz işgücü ve hammadde sunması nedeniyle sömürmekte, ücretlerin artmasını ve çevre ülkelerin gelişmesini engellemekte, bu ülkelerin yoksul olmasına yol açmaktadır. Üretim, hammadde ve işgücünün ucuz tutulduğu çevre ülkelere kaymakta, kâr merkez ülkelere akmaktadır.

Küresel ölçekte uygulanmaya çalışılan neo-liberal politikalar, uluslararası ve ulusal düzeyde kapitalizmin eşitsiz bölüşüme dayanan sistemini güçlendirmiş, sosyal devlet anlayışını zayıflatmıştır. Devletin ekonomi politikası ve sosyal politika oluşturmadaki özerkliği ortadan kaldırılmış, vatandaşların ise çeşitli siyasi ve sosyal örgütlenmelerle politika üzerinde etki yapma gücü zayıflatılmıştır.

Sosyal güvence hakkından yoksun olarak çalıştırma, kapitalist üretim ilişkilerinin sömürü araçlarından biridir. Ülkemizde sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği ve küresel rekabet gerekçe gösterilerek kayıtdışı çalışma, denetimlerin yetersizliği ile de artarak önemli bir sorun haline gelmiştir. Kayıtdışı çalışma tarım dışı sektörde yüzde 33.2 olarak saptanmıştır (TÜİK 2007b). Kentteki ekonomik ve sosyal yaşam için önemli olan bu rakam, kent yoksullarının sağlık güvencesi, emeklilik hakkı, kaza ve işsizlik sigortası gibi haklardan mahrum olduğunun göstergesidir. Çalışanların sosyal örgütlenmeleri zayıflamıştır. 1996 yılında sendika üyesi olan işçilerin oranı yüzde 67.8 iken bu oran yıllar içinde düşmüş, 2006 yılında yüzde 58.7 olmuştur (http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/sendikalasma_oranlari.htm).

1.2.3.3. Fordist Üretimden Post Fordist (Esnek) Üretime Geçiş

Fordizm olarak sosyal bilimlerde kavramsallaştırılan üretim biçimi, standart hale gelmiş bir malın, montaj hattı üzerinde toplu pazar için üretilmesiyle sonuçlanan seri üretim

modelinden oluşmaktadır (Bocock 1997:30). Fordist üretimde büyük çaplı üretim merkezlerinde kitlesel üretim yapılmaktadır. Üretim ve işgücü düzenli ve sabit şekilde düzenlenmiştir; üretim malları standarttır, işyerinde işbölümü hiyerarşik ve kesin olarak belirlenmiştir. Sendikaların güçlenme olanağı bulduğu fordist üretimde, üretim üzerinde devlet denetimi bulunmaktadır (Crompton 1998:82).

Küreselleşme ve teknoloji gelişimiyle esnek üretim olarak da adlandırılan post-fordist üretim tarzına geçiş yaşanmıştır. Neo-liberal politikaların desteklediği esnek üretim modelinin temel özellikleri parça başı ücretlendirme, sipariş kapsamında üretim, fason üretim, yarı zamanlı çalışmadır. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç (2002:198) işgücü pazarında ve ücretlerde esneklik, düzensizlik ve taşeronlaşmanın yaşandığı post-fordist üretim tarzında emek yoğun üretimden makine yoğun üretime geçmenin yarattığı işsizliğin önemli boyutta arttığını ifade etmişlerdir. İşsizlik yoksulluk ile sonuçlanmaktadır.

Kayıtdışı ve düzensiz çalışmanın yaygınlığı ile sosyal güvenceden ve asgari ücretten yoksun olma, dolayısıyla ekonomik sömürünün yoğun olması nedeniyle, işgücüne katılım da yoksulluğu engelleyememektedir. Çalışan yoksullar, özellikle kentteki yoksulluğun en belirgin yüzlerinden olmaktadır.

1.2.4. Mekânsal Bağlamda Yoksulluk

Yoksulluk kırsal ve kentsel bölgelerde üretimin farklılaşması, toplumsal kaynakların dağılımının çeşitliliği ve sosyal yaşam dinamiklerinin değişimi nedeniyle farklı şekillerde yaşanmaktadır. Kırsal ve kentsel bölgelerde yaşanan yoksulluğun birbiriyle bağlantılı olması ve aynı zamanda farklılaşmaları nedeniyle kırsal ve kentsel yoksulluk ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1.2.4.1. Kırsal Yoksulluk

Kentteki yoksulluğun temelinde kırsal yoksulluk bulunmaktadır. Kırsal yoksulluk Ecevit ve Ecevit (2002:272) tarafından tarımsal emeğin, küçük meta üretimi yapısı

içinde, kendini yeniden üretememe koşul ve eğilimi olarak tanımlanmıştır. Hane emeğinin getirisi, ertesi gün çalışabilmek için gerekli olan gereksinimleri, dolayısıyla yeniden üretimi karşılamaya yetmiyorsa, yoksulluğun var olduğu belirtilmiştir. Gereksinimlerin yalnızca maddi gereksinimleri değil, insanlığın oluşturduğu sosyal, kültürel ve estetik alanları içerdiği de vurgulanmaktadır.

Türkiye ekonomisinin tarıma dayalı kırsal bölgelerinde, toprak mülkiyeti küçüktür ve eşitsiz olarak dağılmıştır. Üretim sürecinde ürün çeşitliliği, toprak ve ürünün verimliliğinin artırılması, emek zamanın uzatılması ve yoğunlaştırılması olanakları kısıtlı olduğu için, küçük meta üretiminde yoksullukla mücadele olanakları oldukça sınırlıdır (Ecevit ve Ecevit 2002:276).

Yatırımların azlığı, sulama olanaklarının yetersizliği, üretim yapısının hava koşullarına bağlı oluşu, düşük verimlilik, faizle borçlanma gibi etmenler, küçük toprak sahiplerinin zaman içinde topraklarını kaybederek kiracı ya da ücretli işçi konumuna gerilemelerine, düşük verimlilik, düşük ücret kısır döngüsü içinde yoksullaşmalarına yol açmaktadır (Das 1995, akt Şenses 2003:209).

Tarım ürünlerinin sanayi ürünlerine göreceli olarak ucuz olması, eşitsiz değişime neden olur (Boratav 2004:184). Yani tarımsal ürünlerin daha düşük ücretle satılıp, karşılığında üretimi sanayiye dayalı ve daha pahalı ürünleri tüketme zorunluluğu, ekonomisi tarıma dayalı kırsal kesim için zorlayıcı olmakta ve yoksullaşmalarına yol açmaktadır.

Tarımsal üretimin makineleşmesi, uluslararası piyasanın tarım ürünlerinde teknoloji kullanımıyla verimin artırılması ve gelişmiş ülkelerde maliyetin devlet destekleriyle düşürülmesi sonucu gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki tarımın rekabet gücü düşmektedir. Uluslararası piyasa aktörleri kendi üreticilerini koruma kaygısıyla bu ülkelerdeki tarım üretiminin kısıtlanması yolunda yaptırımlar uygulamaktadır. Ülkemizde de Avrupa Birliği'nin tarım politikaları çerçevesinde tarımsal nüfusun geçimini sağlayan bazı ürünlerin üretiminde ve verilen desteklerde kısıtlanmaya gidilmiştir.

Avrupa Birliği'nin yanısıra IMF politikalarının gelişmekte olan ülkelere dayatılması sonucu tarımsal üretimin zayıflatılması ile Türkiye'de nüfusun yaklaşık yüzde 40'ını

oluşturan kırsal kesim yoksullaştırılmıştır ve bu nedenle iç göç yaşanmaktadır. Toprak sahipliği üzerinden işleyen, üretime dayanmayan, tarıma “doğrudan destek” politikası tarımsal üretimi ortadan kaldırmayı amaçlayan bir araç olarak kullanılmaktadır (Karataş 2003b:95).

Kendi toprağını işleyen küçük işletme sahipleri, tarım işçileri, kiracılık-ortakçılık yapanlar, çobanlar, küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlar yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir. En son yapılan Genel Tarım Sayımı ile Genel Nüfus Sayımı üzerinden kırsal yoksulluk incelenebilir. 2000 yılı Genel Nüfus Sayımına göre (1990 yılı baz alındığında) kırsal nüfusta 700 binlik artış meydana gelmiştir. 2001 Genel Tarım Sayımına göre ise aynı bazda tarımsal işletme sayısında yüzde 23.8, tarımsal amaçla kullanılan arazi miktarında ise yüzde 21.4 oranında azalma söz konusudur. Bu durum kırsal yoksulluğun arttığı biçiminde yorumlanmaktadır (Gölçubuk ve diğ.. 2005, akt. Sındır 2006:5).

Bu sorunlar tarım ve hayvancılık alanında üretim yapan kırsal nüfusun iş bulma umuduyla kente göç etmelerine yol açmaktadır. Kente, kentte işgücü olabilmek için yeterli beceri ve donanımına sahip olmayan bu kesim, düşük ücretlerle ve kayıtdışı sektörde çalışmak durumunda kalmakta, işsizlik ve yoksulluk önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsal üretimde birincil ve yoğun sosyal ilişkilerin içinde kimlik edinen insanlar, kent yaşamı ile bütünleşememe sorunu ile ilgili çeşitli sorunlar yaşamaktadır.

1.2.4.2. Kentsel Yoksulluk

Kentsel yoksulluk, Birleşmiş Milletler Habitat Raporu’nda (Habitat 1996:8) nüfusun kentlerde yaşayan bir kesiminin çeşitli nedenlerle tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari ücret standardını sağlayabilecek kaynaklara ulaşamaması, barınma yoksulluğu ve toplumsal, davranışsal ilişkiler açısından sorunlara yol açabilecek konumda olması durumunu ifade etmektedir.

Bilindiği üzere, ülkemizde kırdan kente göç ağırlıklı olarak 1950’li yıllarda başlamıştır. Tarımın makineleşmesi, kırdaki emek fazlası oluşmasına neden olarak kente göçe yol

açmıştır. Bunda kent çevresinde gelişen sanayinin emek talebinin, kırsal bölgeden gelecek işgücüne gereksinim duyması da etkili olmuştur. 1950'lerin başında ülke nüfusunun ancak dörtte birine yakın bir kesimi kentlerde yaşarken, bu oran günümüzde yüzde 65 dolayına ulaşmıştır (Adaman ve Keyder 2005:17-18).

1980 dönemi sonrasında Türkiye'de yoksulluk kentlerde önemli oranda artmıştır. Bu dönemde neo-liberal politikaların etkinliği, kırsal kesimden kente göçün yoksulluk, işsizlik ve sosyal adaletsizlik üretmesine neden olmuştur (Akkaya 2002:206). Kentteki yoksulluk nedenleri; kamu sektöründe işe girmenin zorlaşması, özel sektördeki iyi olanağa sahip işlerin kısıtlılığı, kente göçle gelen eğitimsiz insanların iş bulmasının zorluğu, sanayi sektöründe üretimin esnekleşmesi, kadın ve çocukların parça başı iş ve ev merkezli üretim kapsamında kayıtdışı üretim biçiminde yaygın olarak kullanılmaları olarak belirtilmiştir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger -Tılıç 2002: 201-202).

Kentler çok farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip grupların yaşadığı mekânlardır. Büyükşehirler gelir dağılımı adaletsizliğinin belirginleştiği mekânlar olmaktadır. Büyükşehir haneleri diğer kentlerle karşılaştırıldığında en üst ve üst sosyo-ekonomik statü gruplarının belirgin şekilde toplam gelirden aldığı payın daha yüksek olduğu, alt ve en alt sosyo-ekonomik statü gruplarının toplam gelirden haneye gelen paylarının çok daha düşük olduğu görülmektedir. 2004-2005 yılları içinde yapılan araştırmaya göre metropol kentlerde haneye düşen toplam gelirden gelen pay en üst grupta yüzde 16.7, üst grupta yüzde 22.0 iken alt grupta yüzde 18.1, en alt grupta yüzde 2.7'dir. Diğer kentlerde haneye düşen toplam gelirden gelen pay ise en üst grupta yüzde 5.1, üst grupta yüzde 11.4, alt grupta yüzde 28.8, en alt grupta ise yüzde 7.5 olarak gerçekleşmiştir. En alt sosyo-ekonomik statü grubunda düzenli çalışanlar yüzde 2.3, düzenli iş arayanlar yüzde 6.1, tüm çalışanlar ise yüzde 8.4'lik bir kesimi oluşturmaktadır (Veri Araştırma 2006).

Kentte yoksulluk, kırdaki yoksulluktan farklı şekilde yaşanmaktadır. Kentte yoksulluk toplumsal dışlanmayı beraberinde getirmektedir. İş alanlarının değişimi ve sosyal değişimlerin daha hızlı olması korunmasızlığa neden olmaktadır. Ekonomik ve sosyal yapının değişkenliği, düzensizliği ve karmaşıklığı aile bağlarını ve toplumsal dayanışmayı zayıflatmaktadır (Mingione 1996: 13). Sosyal sınıfların bir arada yaşaması

sosyo-ekonomik düzey açısından karşılaştırma yapma olanağının oluşturması, kentteki yoksulluğun ayırt edici özelliklerindendir.

İstanbul'un bir gecekondu semtinde gerçekleştirilen kentsel yoksulları dönüştürme kapasitesi konulu araştırmada, kent nüfusunun en yoksul ve belki de en umutsuz kesimlerinin, gecekondu semtlerine kıyasla kent içindeki kenar mahallelerde yaşadığı vurgulanmıştır. Hemşerilik ve mezhebe dayalı dayanışmanın bu alanlarda daha zayıf olduğu saptanmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu 2005:39). Bu durum kent merkezinde yaşayan yoksulların, ekonomik ve sosyal farklılıkları daha çok hissetmelerinden, dışlanmayı daha somut düzeyde yaşamalarından ve çevreleriyle olan iletişimlerinin daha zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Kentin çevresindeki gecekondu bölgeleri birbirine yakın ekonomik ve sosyal statüde olan insanların bir arada yaşaması sosyal bağları güçlendirmekte, benzerlik duygusu toplumsal dışlanmanın üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır.

Post-fordist üretim döneminde küresel rekabetin, malların miktarının, çeşitliliğinin artması, tüketimin artması gereğini de beraberinde getirmiş, üretimi ve gelişmeyi tüketime bağımlı hale gelmiştir. Kent tüketimin en büyük merkezi konumundadır. Bocock (1997:26-27) büyük kentlerde insanların farklı olabilmek, karşılaşma anlarının kısalığında ilgi uyandırabilmek amacıyla giyinme tarzları, eğlenme tarzları, araba modelleri gibi tüketim alışkanlıklarını ön plana koyduklarını ve tüketim gereksinimini artırdığını savunmaktadır. Tüketimin toplumsal ve kültürel bir saygınlık kazandırdığını belirtmektedir. Bauman (2005:39) ise tüketimin mutluluk, huzur, özgürlük için gerekli olduğu sanısını yarattığını belirtmekte, tüketememekle tanımladığı yeni yoksulluğun sonucunda, bu hislerin yoksunluğunun yaşanabileceğini söylemektedir.

1980 sonrası Türkiye kentlerinde yeni bir orta sınıfın ortaya çıktığı tartışılmaktadır. Bu kesimin en önemli özelliği lüks tüketim etrafında tanımlanan yaşam tarzı ve bireyciliktir (Şimşek 2005; Kozanoğlu 2001; Şengül ve Ersoy 2003). Kentte gelişmiş olan tüketim kültürü, yoksulluk ile zenginlik arasında karşıtlık oluşturmakta, yoksulluklar göreceli yoksunluk hissini yoğun olarak yaşamaktadır. Kent yoksullarının bugünkü durumu, toplumsal adaletsizlik açısından daha görülür ve daha çok hissedilir hale gelmiştir. Kent merkezindeki mağaza vitrinleri ulaşılamayan çekici mallar ile yoksunluk ve dışlanma hissini de artırır.

Kent yaşamının hızı ve birincil ilişkilerin zayıflaması sonucu insanların birbirinden uzaklaşması, sınıfsal ve kültürel farklılıkların artarak insanların birbirlerine ve yaşadığı kente yabancılaşması söz konusu olmaktadır. İlişkilerde yaşanan kopukluk, iletişimsizliğin yanı sıra yaşama etkin olarak katılamama, yaşamını kontrol edememe duygusu yabancılaşma hissi yaratır. Yoksulların ve alt sınıfın yabancılaşması ise kent kültürüyle bütünleşememe, dışlanma, maddi olanaklardan yararlanamama ile belirginleşir. Yaşanılan toplumla olan bağlar zayıflar. Topluma yabancılaşma, topluma karşı sorumluluğu ve insanların üzerindeki toplumsal kontrolü azaltır.

Bireycilik kentteki yabancılaşma ile birlikte artmıştır, toplumsal yaşama karşı ilgisizlik ile belirginleşen bir durumdur. Bireyler arası duygusal ve maddi paylaşımın azalması ile insanlar yalnızlaşmış, birbirlerine karşı duyarsız hale gelmiştir. Bireycilikle birlikte yoksullara yönelik duyarlılığın azaldığı düşünülmektedir. Kentteki yoksulları da etkileyen bireycilik, hemşerilik, komşuluk, akrabalık gibi toplumsal bağlarla oluşan toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı zayıflatmaktadır. Bu durum yoksulların ekonomik kaynaklara ulaşımını zorlaştırmaktadır.

1.2.5. Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluk çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından gereksinim duydukları olanaklardan yoksun bırakarak, bu etkilerin yetişkinlik dönemine de yansımaya neden olmaktadır. Yoksulluk çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma haklarından yeterli düzeyde yararlanmalarını engellemektedir.

Yoksulluk riski altında olan çocuklar; tek ebeveynli, çok çocuklu, etnik ya da ırksal azınlığa ait olan, göç etmiş, işsiz, çalışamayan aileler ile özürlü ve kronik hastalığa sahip üyeleri olan ailelerin çocuklarıdır (DWP 2003:11). Bunların yanında asgari ücretle, kayıtdışı sektörde ve sosyal güvenceye sahip olmadan çalışan ailelerin çocukları da yoksul çocuklardır.

Mingione (1996:18-19) kentte bireyselliğin gelişimiyle aile ve akrabalık ilişkilerinin zayıflaması ve evliliklerin kolayca bozulmasıyla, bireylerin yoksulluk riskine karşı

koruyucu ilişki ağlarının kalmadığını belirtmektedir. Post-fordist üretimin getirdiği düşük ücretle düzensiz çalışma ve yoğun işsizliğin de etkisiyle özellikle yaşlılar, bekâr anne-babalar ve çocukların yoksulluğa düşme riskinin arttığına işaret etmektedir.

Çocuk yoksulluğu tanımı, genel olarak yoksulluk kavramından bağımsız düşünülmemelidir. Ailenin yoksulluğuna dahil olan çocuk yoksulluğu toplumdaki bölüşüm mekanizmalarının düzenlenişi ve sosyal refah hizmetleriyle doğrudan bağlantılıdır.

Çocuk yoksulluğu kavramının ortaya çıkması ve yoksulluk sorununun çocukluk dönemi özelinde ele alınmasının, çocukluk anlayışındaki değişimden kaynaklandığı düşünülmektedir. Modern çocukluğun kavramsallaştırılması çocuğun yetişkinlerden giderek bağımsızlaşan, kendine özgü gereksinimleri olan, özel bir toplumsal kategori olarak değerlendirilmesiyle gerçekleşmiştir.

Modern anlamda çocukluğun burjuvazinin oluşumu ile geliştiğini “Çocukluğun Yüzyılları” adlı temel eserde ortaya koyan Ariés (1962) modern çekirdek ailenin oluşumu ve çocuğun yetiştirilmesinin özel bir bilgi ve disiplin konusu olarak bir eğitim sürecine dönüşmesiyle çocukluğun kendine özel bir dönem olarak algılandığını belirtmektedir (akt. Lavalette ve Cunningham 2002:13).

Çocukluğun özel bir toplumsal kategori olarak değerlendirilmesinin ekonomik ve sosyal temelleri bulunmaktadır. Sanayi toplumunda üretimin beden gücü odaklı olmaktan çıkması nitelikli ve niteliksiz işgücü ayrımını getirmiş, çocuğun eğitimi iş piyasasına katılımını belirlemede en önemli ölçüt yapmıştır. Dolayısıyla çocukluk, ülke ekonomisinin gelişimi için önemli bir dönem olarak kabul edilmiştir. Çocukluk süresi uzamış, çocuklar üretken olacakları döneme kadar tüketici olmuştur. Balta (2005:22) çocukların ailenin tüketimini artıran, önündeki uzun yıllarla önemli bir tüketim potansiyeline sahip bir grup olarak değer kazandığını belirtmektedir. Bu koşullar düşünüldüğünde yoksul çocuklar, ekonomik gelişme için gerekli olan nitelikli işgücü oluşturmamakta ve tüketicilikleri oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Çocuk yoksulluğu konusundaki ilgi gelişmiş batı ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği Ortak Raporuna göre bu ülkelerde nüfus artış hızının yavaşlaması ve yaşam

süresinin uzamasıyla nüfus yaşlanmaktadır. 2050 yılında nüfusun yaşlı nüfus ağırlıklı olması beklenmektedir (<http://www.yoksulluklamucadele.org/dosya/EU1.pdf>, Avrupa Birliği Ortak Raporu). Nüfusun yaşlanarak, çocuk nüfusunun azalmasının çocuğa verilen önemi artırdığı düşünülmektedir.

UNICEF (2000:5), çocuk yoksulluğu konusundaki ilginin artmasını, refah içinde yoksulluğu yaşayan günümüz sanayi toplumlarında gençlerin uyuşturucu kullanımı, suç, eğitim başarısızlığı ve toplumun genel değerlerine yabancılaşma gibi çeşitli sorunların yoğunlaşmasıyla bağlantılandırmaktadır.

Ridge (2002:6) gençliğin çeşitli sorunlarla toplum düzenini bozabilen bir tehdit olarak algılanmasının politik düzeyde çocuklara verilen önemi artırdığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra çocukların geleceğin ekonomik değer yaratacak insan sermayesi olarak değerlendirilmesinin, çocukluğun korunması ve geliştirilmesi düşüncesini desteklediğini anlatmaktadır.

Yoksullar arasında çocukların oranı fazla olmaktadır, çünkü gelişmekte olan ülkelerde çocuk sayısı fazladır, düşük gelirli ailelerde çocuk sayısının fazla olduğu görülmektedir (UNICEF 2004:18). Sadece sayısal çoklukları bile düşünüldüğünde çocuklar, yoksul kesim içinde önemli yere sahip olmaktadır.

2000 yılı nüfus sayımına göre ülkemizde 0-18 yaş arasındaki çocuklar 27.429.570 kişi olup, toplam nüfusun %40.5'ini oluşturmaktadır (TÜİK 2007a:44). Bu rakam ülkemizdeki çocuk nüfusunun yüksekliğini göstermesi açısından önem taşır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Hane Halkı Bütçe Anketi 2005 (TÜİK 2007c) sonuçlarına göre toplam nüfusun yüzde 9.3'ünü oluşturan 6 yaş altı çocukların yüzde 19.5'i yoksul olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de başka çocuk istemeyen kadınların oranı yaklaşık yüzde 65 dolayındadır. Buna karşın etkin modern yöntem kullananların oranı yaklaşık yüzde 43'tür. İstenen çocuk sayısı ortalama olarak 2.5, sahip olunan çocuk sayısı doğurganlık dönemini bitirmek üzere olan evli kadınlarda (45-49 yaş) yaklaşık 3.3, 15-49 yaşları arasındaki evli kadınlarda 2.4'tür (TNSA 2003). Aile planlaması yöntemlerinin uygulanmaması, istenmeyen ve bakılamayacak çocukların doğmasına neden olmakta, ailenin sorunlarını

artırmakta, çocukların yeterli ilgi ve destekten mahrum olarak yetiştirilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yoksul ailelerde sıkça rastlanan durumlardan olan çok çocuklu olma, çocuklar üzerindeki denetimin uygun şekilde kurulamamasına neden olmaktadır.

1.2.5.1. Yoksulluğun Aile Üzerindeki Etkisi

Çocuk sosyal hizmet yaklaşımında ailesiyle bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bir sistem olarak aile çocuğun ekonomik, fiziksel, sosyal ve duygusal gereksinimlerini karşılamada en üst düzeyde sorumlu olan birimdir. Yoksulluk, yarattığı ekonomik ve duygusal sorunlarla aile yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Bauman (2005:38) toplumdaki yaşam standardının altında yaşamanın, toplum hayatından dışlanma yaratarak sıkıntı, derin mutsuzluk, kendini aşağılama, utanç ve suçluluk duymaya yol açtığını, bu durumun yaşamdan geri çekilme davranışına, kendine veya başkalarına yönelik şiddete dönüştüğünü anlatmaktadır.

Aile yoksullaştıkça, anne-babalar günlük yaşam ve geçim kaygısıyla özellikle çocuk bakımı ve yetiştirilmesini yerine getirmede işlevsiz kalabilmektedirler. Kadınların ev içinde ve dışında genellikle sosyal güvence ve asgari ücretten yoksun olarak yorucu işlerde çalışmaları, kadınları fiziksel ve ruhsal olarak yıpratmaktadır. Hatun ve diğerleri (2003:259) yorucu işlerde çalışan yoksul anne ve babaların çocuklarına daha çok şiddet uygulayabildiklerini belirtmektedir.

Çamur-Duyan'ın (2006:93,97,112) yoksul kadınlarla yaptığı araştırmada, kadınlar yaşadıkları yoksulluğu perişanlık, çile ve acı çekmek, çaresiz olmak gibi ifadelerle tanımlamaktadır. Kadınların önemli bir kısmı en belirgin özelliklerinin sürekli ağlayan, sessiz ve mutsuz olmaları olduğunu belirtmiştir. Yaklaşık yüzde 17 oranında kadının başta maddi sıkıntı ve şiddete uğraması nedenleriyle intihar girişiminde bulunduğu belirlenmiştir. Bu bulgular yoksul kadınların ruhsal sıkıntılarının önemli boyutta olduğunu göstermektedir. Annelerin ruhsal sıkıntılarının çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyeceği, çocuklarda umutsuzluk, mutsuzluk, uyumsuzluk gibi sorunlara yol açtığı düşünülmektedir. Anne bunalımı hakkında

yapılmış olan araştırmalar (Cummings ve Davies 1994, Cicchetti ve Toth 1995 akt. Luthar 1999:41), bunalım yaşayan annelerin çocuklarına karşı daha ilgisiz ve hoşgörüsüz oldukları, az düzeyde bağlandıkları, zorlayıcı davranış ve şiddeti daha çok uyguladıklarını ortaya koymuştur. McLoyd ve Wilson'ın (1991:119-120) yaptığı araştırmaya göre ekonomik zorluklar ile annenin psikolojik sıkıntıları arasında önemli düzeyde bağlantı bulunmaktadır. Annenin psikolojik sıkıntıları arttıkça annelik işlevleri zayıflamakta ve çocuklardaki endişelilik hali artmaktadır.

Arıkan (2002:5) yoksul ailelerde yaşanan sıkıntıların kolaylıkla şiddete dönüştüğünü, erkeklerin yoksulluğun acısını eşlerini döverek çıkardığını, şiddet gören kadınların da ruhsal sıkıntılarının arttığını ve çocuklarına yönelik şiddet gösterdiğini belirtmektedir.

Ailede yoksulluktan kaynaklanan gerilim, erkeğin evi terk etmesi, ayrılma, boşanma ya da hastalık ve ölüme neden olabilmekte, kadınlar çocuklarını tek başına büyütmek zorunda kalabilmektedir. Arıkan (2001:7) ve McLoyd ve Wilson (1991:108) bu durumda tükenmişlik yaşayan kadınların, çocuklarının gereksinim duyduğu bakım ve ilgiyi karşılamakta zorlandıklarını, çalışmak zorunda kaldıklarında çocukların bakımının sağlanmasının büyük sorun yarattığını ifade etmektedir. Tek başına annelik yapmanın yoksul annelerde bunalım, endişeli olma ve çeşitli sağlık sorunlarına neden olabildiği aktarılmıştır.

Wilson (1974 akt. Holman 1978:229-231) yoksul ailelerle yaptığı araştırmaya dayanarak, anne-babaların yaşadığı işsizlik, ekonomik sıkıntı, kötü beslenme, uyku sorunları, sağlık sorunları ve hava kirliliği gibi sorunların çocuklarıyla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini, oyuncak, kitap, spor malzemeleri gibi materyallerin eksikliğiyle, çocuklarıyla paylaşımlarının azaldığını belirtmektedir. Yoksul ailelerde çocuk sayısının artmasıyla çocuklar üzerindeki denetimin azalarak, ailenin evde sessizlik sağlamak amacıyla çocukların zamanlarının çoğunu sokakta oynayarak geçirmelerini desteklediğini, bunun da çocukları riskli davranışlara itebileceğini ifade etmektedir.

Neo liberal politikalarla pekiştirilen kapitalist sistemde düzenli işten mahrum olma ailelere zarar vermekte, aile kurmanın önünde engel oluşturmakta ve yetişkinlerin sosyalizasyon sürecinde gençlere rol modeli olmalarını ve değerlerini aktarma

kapasitesini azaltmaktadır. Ayrıca düşük ücretli ağır işlerde çalışan ailelerin bu özellikleri, çocuklarına iyi beslenme ve her bakımdan doyurucu çevre sunmalarını, toplumların kendini düzenleme kapasitelerini, karşılıklı ve devamlı destek ağlarının oluşmasını engellemektedir (Wilson 1995 akt. Currie 2001:370).

Babanın işsiz oluşu, diğer aile üyelerine karşı sert tutum ve davranışlar sergilemesine yol açabilmektedir. İşsiz babaların çocuklarını cezalandırma eğiliminin daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Özgün ve Özgün 2006:362).

Kentteki yoksulluk, kent kültürü ile bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır. Akbaş (2006) kente kırsal kesimden göç etmiş ailelerin geleneksel değerler ile modern kentli değerlerin arasında kalarak, dışlanma ile karşılaştıklarını, kentli olana benzemeye çalışmalarına rağmen kent kültürüne direndiklerini belirtmektedir. Çocukların geleneksel değerlerden uzaklaşmalarının, aileleri ile çatışma yarattığını saptamıştır.

1.2.5.2. Yoksulluğun Çocuk Üzerindeki Etkisi

Yoksulluk içinde büyümek, çocuk gelişiminde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Çocuğun yaşı küçüldükçe yoksulluğun etkileri şiddetlenmektedir. Yoksulluğun başlıca etkileri yetersiz beslenme, zihinsel gelişim için gerekli öğrenme deneyimlerinin azlığı, yerleşim yerinin düzensiz olarak değişmesi, devam edilen okulların eğitim kalitesinin düşük oluşu, çevresel zararlı maddelere maruz kalma, aile içi şiddet, evsizlik, sokaktaki tehlikeler, hizmetlerden faydalanamama ve ergenler için işsizlik olarak sıralanmıştır (Gunn ve Duncan 1997:55).

Yoksulluk çocuğu sadece yaşadığı zaman içinde etkilemekle kalmaz, yetişkinlik yaşamında da etkilerini sürdürür. Düşük gelir düzeyi yanında, eğitime ulaşım, uygun ve sağlıklı koşullarda barınma, yüksek kalitede sağlık hizmetlerinden yararlanma olanakları, güvenli bir çevre gibi koşullar yoksulluğun önemli boyutlarını oluşturur (DWP 2003:6). Sosyal güvenceden yoksun ailelerde yetişen çocukların sağlık ve eğitim gibi toplumsal kaynaklara ulaşmada yaşadıkları sorunlar, çocukların birey olarak toplumla kurdukları ilişkiyi zedelemekte, yetişkin yaşlarında onları toplumsal dışlanma ile karşı karşıya bırakabilmektedir (Ekim 2005:71).

Yoksul çocukların ailelerinden zorla ya da istekleri dâhilinde fuhuş ya da çocuk işçiliğinde kullanılmak üzere yapılan çocuk kaçakçılığı özellikle Doğu Asya, Güney Asya, Latin Ülkeleri ve Güney Afrika'da görülmektedir. Fiziksel, duygusal ve cinsel sömürüye açık olan bu çocuklar toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadır (UNICEF 2006a: 49-50). 18 yaş altındaki çocukların ticari amaçlı cinsel sömürüleri önemli bir sorun olarak yaşanmaktadır. Dünyada yaklaşık olarak 1.8 milyon çocuk, kaçırılarak ya da umutsuz durumdaki yoksul aileleri tarafından zorlanarak fuhuş yaptıran kişilere satılarak cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır (UNICEF 2006b:5).

Post-fordist üretim tarzının yaygınlaşmasıyla ücret düzeyi düştükçe düzenli tam zamanlı çalışma yerini yarı zamanlı ve geçici işlere bırakmıştır; aileler geçimlerini sağlamak üzere daha uzun saatler çalışmak zorunda kalarak çocukların bakımı ile onlara yönelik ilgi için yeterli ve verimli zaman ayıramamaktadır. Çocukların bakımı için güvenilir ve karşılanabilir çocuk bakım destekleri olanaklarından yararlanmak, kapitalist piyasa ekonomisi içinde gelire bağlı olduğu için, yoksul çocukları dezavantajlı bir konuma sokmaktadır (Currie 2001:372).

Kapitalist piyasa ekonomisi, daha çok kamunun sunacağı hizmetlerden yararlanma olanağı bulan yoksul insanlara yönelik rekreasyon (eğlentinlen) etkinlikleri, kütüphane, sinema gibi sosyal yatırımların yapılmasını engellemektedir (Currie 2001:373). Bu durum çocukların zamanlarını verimli şekilde değerlendirmelerinin önünde engel oluşturarak, kültürel gelişimlerini zorlaştırmaktadır.

Yoksulluk içinde büyüyen çocukların, potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmeleri oldukça zorlaşır (EC 2005:1). Yoksulluk insanların kendilerini maddi ve manevi olarak gerçekleştirebilmelerini, yaşamlarını istedikleri şekilde etkin olarak ve doyum sağlayarak yönlendirmelerini engeller. Maslow'un gereksinimler hiyerarşisi göz önüne alınarak yapılacak değerlendirme (fizyolojik gereksinimler, güvenlik, sevgi, takdir edilme, kendini gerçekleştirme) yoksulluğun sonuçlarını anlamamıza yardımcı olacaktır. Maslow bu gereksinimler karşılandığında hoşgörü, demokratiklik, bireysellik, yaratıcılık, empati (duygudaşlık), kendine güven, mutluluk, sorunları görmek ve çözmek tutumlarının geliştiğini savunur (Monte 1980, akt. Kale 2005:74). Bu durumda fiziksel gereksinimleri karşılanamayan yoksul çocukların kendilerini güvende hissetmemeleri sonucu kaygı düzeylerinin yüksek olduğu düşünülebilir. Kendini

gerçekleştiremeyen yoksul çocukların, hoşgörü ve mutluluklarının sınırlı düzeyde kalacağı, kendilerine güvenlerinin düşük olduğu düşünülmektedir.

Weinger (1998:101) yoksul çocukların yaşadığı duygusal ve davranışsal sorunlara dikkat çekerek, ekonomik zorluklardan kaynaklanan gerilimin, depresyon, içe kapanma, arkadaşlık ilişkilerinde sorunlar ve düşük benlik saygısına yol açtığını belirtmiştir; yoksul anne babanın cezalandırıcı disiplin ve dengesiz denetimi daha fazla kullandıklarını aktarmıştır. Hatun ve diğerleri (2003:259) yoksul çocuklarda saldırganlık, hiperaktivite, huzursuzluk, depresyon gibi sorunların sık görüldüğünü, bu durumun diğer çocuklarla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir.

Yoksul çocukların, yoksullukla bağlantılı olarak yaşadıkları engellenme ve başarısızlıkları kendi sorumlulukları olarak görmeleri, kendilerini suçlamalarına neden olmaktadır. Bu durum iç denetimin yoğun olmasıyla bağlantılıdır. Çocukların yaşadıklarını kendi sorumluluklarıyla bağlantılı olarak değerlendirmeleri kadercilik ve öğrenilmiş çaresizliğe neden olabilmektedir. Kişisel başarı sağlamaya yönlendirilebilecek olan iç denetimin, çocuğun kendini suçlamasına yol açması çocuklarda psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Luthar 1999:16).

Çocuklar ileri düzeyde yoksulluk yaşamadıklarında da yoksulluk hissedebilmektedir. Göreli yoksulluk olarak ifade edilen durumda çocukların yaşama, büyüme ve gelişme açısından eşitsiz fırsatlara sahip olmaları, çocukların diğer çocukların yararlanabildikleri fırsatlardan yararlanamaması, hem zengin hem de yoksul ülkelerde çocukları olumsuz yönde etkilemektedir. Yetişkinlerin zorunlu saymadıkları mal ve hizmetlerden yoksunluk, çocuklar tarafından önemli düzeyde bir yoksunluk olarak değerlendirilebilmektedir (UNICEF 2004:27).

Çocuk yoksulluğunu, yaşanan bölgenin kültürel değerleri ve inançları çerçevesinde de ele almak gerekmektedir. Luthar (1999:77) kentte yaşayan yoksul çocukların, aile ve arkadaş çevrelerinde geçerli olan kültürel değerler ile toplumda genel geçer olarak kabul gören değerler arasında çatışma yaşadıklarını belirtmektedir. Bu durum çocukların akademik başarılarını, arkadaş ilişkilerini ve gelecek beklentilerini farklı şekilde etkilemektedir.

Kentteki çocuk yoksulluğu, farklı sosyo-ekonomik düzeyde olan grupların birarada yaşaması ve tüketimin önem kazanması nedeniyle, çocuklar arasındaki eşitsizlikleri ve karşılaştırma yapma olanağını artırmakta, göreceli yoksunluk hissini güçlendirmektedir. Ridge (2002:37) ve Novak (2002:70) çocukluğun ticarileştirildiğini, çocuklara yönelik tüketim ürünlerinin geliştirilmesiyle, çocukların tüketime yönelik baskılarının arttığını belirtmektedir. Sürekli olarak yükselen yaşam standardına ulaşamayan yoksul ailelerin, çocuklarının artan isteklerini karşılayamadıkları ve bunun sıkıntısını duydukları anlatılmaktadır. Yoksulluğun büyük ölçüde içinde yaşanılan toplumun standartlarına uygun yaşamakla tanımlanması nedeniyle yaşanan yoksunluğun yoğunlaştığını savunmaktadır. Benzer şekilde User (2006:71) ergenlik dönemindeki çocukların kimliğini oluşturma sürecinde kendilerini çoğu kez moda, belli tüketim tarzları ve görünümlemler aracılığıyla ifade ettiğini belirtmektedir. Ulaşılmak istenen tüketim ürünlerine ve yaşam tarzına ulaşamadığında benlik saygısının zedelendiği, yoksunluk ve adaletsizliğe uğradığı hissini arttığını ifade etmektedir. Tüketimin kimlik ve statü edinme anlamına geldiği kentsel alanda yoksulluk durumunda, tüketememekten kaynaklı yoksunluk hissi yaşanmaktadır.

1.2.5.3. Çocuk Yoksulluğunun Görünümleri

Türkiye'nin ekonomik koşullarının yetersizliği, bölüşümün adaletsiz oluşu, işsizliğin yüksek olması, kırdan kente göçün plansız ve kimi durumlarda zorunlu olarak yaşanması, zorla yapılan evlilikler aile parçalanmasına neden olmakta bu da korunmaya muhtaç çocuklar, çalışan çocuklar, sokakta yaşayan çocuklar, suça yönelen çocuklar gibi sorunlara yol açmaktadır.

1.2.5.3.1. Çalışan Çocuklar

Çocukların işgücü olarak tarım ve sanayide kullanılmasının sorun olarak görülmesi, en temelde değişen ekonominin eğitilmiş işgücüne gereksinim duymasıyla, çocukların eğitiminin önem kazanması nedeniyle olmuştur. Çalışma, çocukların eğitiminin engelleyen en önemli etkenlerden biridir (Stack ve McKechnie 2002:88-93). Nuhoğlu

ve Salihoğlu (2000:115) çocuk işçiliğinin, yetişkin işsizliğinin artmasına neden olarak yoksulluğu etkilediğine dikkat çekmektedir.

Kırsal bölgede çocukların küçük yaştan itibaren tarımsal üretime katkıda bulunması, çocukların yoksul aileler tarafından işgücü olarak değerlendirilmesinde önemli bir etkindir. Kırsal kesimde çocuk sayısının çokluğu aile içi üretimdeki ücretsiz işçi olmalarıyla ilişkilidir. Kır kökenli kent yoksullarının bu kültürü devam ettirdikleri düşünülmektedir.

Çocukluk anlayışının değişimi, çocukların işgücü olarak kullanılmasını çözülmesi gereken bir sorun olarak kavramsallaştırılmasını sağlamıştır. Hindman (2002:8-9) sanayileşmenin başlangıç döneminde çocuğun tarım ekonomisinden gelen alışkanlık, eğitim sisteminin olmayışı gibi nedenlerle sanayide çalışmaya başladığını, ancak sanayileşmenin geliştiği dönemde işçi hareketlerinin güçlenmesi, reform arayışı, teknolojik gelişim ve eğitim sistemi gibi etkenlerin çocukların çalışmasını sorun olarak nitelenmesine yardımcı olduğunu savunmaktadır.

Kentte çocuğun işgücü olarak kullanılması ile yoksulluk arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır (Hindman 2002:326). Ailenin düşük gelirin yanında işgücü piyasasının düşük ücretli çocuk emeğine duyduğu gereksinim, çalışmaya atfedilen olumlu değerlerin de etkisiyle çocuk işçiliğine yol açmaktadır (Çelik 2005:29; Rende ve Erkin 2005:42-44). Çocuk işçiliğinin kırsal kesimde daha yoğun olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye İstatistik Kurumunun en son 1999 yılında yaptığı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre (DİE 1999) 6-17 yaş arası çalışan çocukların yüzde 57.6'sı tarım, yüzde 21.8'i sanayi, yüzde 20.6'sı ise hizmet alanında çalışmaktadır. Kentsel kesimde ise ücretli işçi olarak sanayi ve hizmet sektöründe çocukların çalıştırılması, aile gelirin destek sağlamasının yanı sıra aileler tarafından meslek eğitimi olarak da değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre çocukların çalışma nedeni ağırlıklı olarak hane halkı gelirin katkıda bulunmak (%38.4) ve hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak (% 20) olarak belirlenmiştir.

Çocukların işgücü olarak görülüp, küçük yaştan itibaren sokakta ya da sanayide çalıştırılması yoksul ailelerin geçim stratejisi haline dönüşmüştür. Ucuz işgücü olarak yarar sağlamak istenmesi kapitalizmin rekabetçi düzeninde işlevsel olmaktadır.

Ahioğlu'nun (2005:137) da belirttiği gibi çalışma hayatında çocukların fiziksel sağlığı, sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimi olumsuz yönde etkilenmekte, okul başarısı düşmekte ve okulu bırakma davranışı hızlanmaktadır. Çocuklar birçok tehlike ve sömürüye açık hale gelmektedir.

Sanayide çalışan çocukların ağır çalışma koşullarında çalıştıkları, çalışma saatlerinin yasal sürenin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Ağır çalışma koşulları çeşitli sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Sıklıkla nezle-grip olma (%44), bel ağrısı (%44), göz rahatsızlığı (%38), sık baş ağrısı (%36), baş dönmesi (%35), mide ağrısı (%31) ve sırt ağrısı (%27) gibi bedensel şikâyetlerin görülme sıklığı fazladır (Kozcu 1991:94). Başka bir araştırma ile çocukların yasal çalışma süresinin üzerinde çalıştıkları belirlenmiştir. Çocukların %80'inin mesaiye kaldığı ve mesai ücreti almadıkları, %78'inin yıllık izin kullanamadığı anlaşılmıştır. Çalışmanın önemli risklerinden biri de iş kazalarıdır. Sanayide çalışan çocukların %47'sinin bir ile üç arasında değişen sayıda iş kazası geçirdiği saptanmıştır (Atauz 1991:102).

Şimşek ve Erol (2006:352-355) 8-18 yaş arasında 3179 çalışan çocuk arasında yaptıkları araştırmaya göre çalışan çocukların çoğunun Türkiye'nin batı illerinin (%60.1) il merkezinde (%46.6) yaşadıkları ve genellikle yoksulluk (%68.1) nedeniyle çalıştıkları belirlenmiştir. Bu sonuç yoksulluğun kent merkezlerinde çocukların ekonomik sömürüsüne yol açtığını göstermektedir. Bu çocukların yalnızca %10.8'i eğitime devam etmektedir. Etkinlik ve okul testlerinden aldıkları sonuçlar çalışmayan çocuklara göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Daha çok içsel sorun ve sıkıntıları yansıtan içe kapanıklık ve insanlarla çatışmayı yansıtan dışa yönelimin belirgin düzeyde daha fazla olduğu, depresyonun ise çalışan kız çocuklarında daha fazla görüldüğü belirlenmiştir.

1.2.5.3.2. Sokak Çocukları

Sokak çocukları sokakta yaşamaya itilmiş, ailesiyle bağlantısı kalmamış ya da zayıflamış, her türlü istismara açık çocuklardır. Sokakta çalışan çocuklar, sokak çocuğu olarak değerlendirilmektedir. Çoğu kez sokakta yaşamaya başlamanın ilk adımı

sokakta çalışmak olmaktadır (Ögel 2004:11; Özyanık 1997:107,115). Ayakkabı boyacılığı, kâğıt mendil vb. satma, tartıcılık gibi “iş” olarak değerlendirilen yollarla aile geçimine katkı vermeye zorlanan çocuklar, ailedeki sorunlarla ilişkili olarak sürekli sokakta yaşamaya başlayabilmektedir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar sokak çocukların ailelerinin kırsal kesimden kentlere göçle geldikleri, kentin yoksul bölgelerinde yaşadıkları, yoksul, işsiz oldukları ya da kayıtdışı sektörde çalıştıkları, eğitim düzeyinin düşük olduğu belirlemiştir. Çok çocuklu, aile içi şiddetin yaşandığı, aile parçalanmasının sıklıkla görüldüğü ailelerde büyüyen sokak çocuklarının aile içinde ihmal ve istismara uğradıkları ortaya çıkmıştır (Ögel 2004, Erjem 2006, Altuntaş 2003).

Sokakta çalışan çocuklar yaşının gerektirdiği oyun, spor ve kültürel faaliyetlerden uzak kalmanın yanı sıra beslenme, dinlenme ve eğitimlerinin devamı konusunda da sıkıntılar yaşayarak bedensel, duygusal, bilişsel ve toplumsal gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir. Aile denetiminden uzakta çalışan çocuklar uyuşturucu, uçuucu madde, alkol kullanma ve suça yönelme gibi davranışlar gösterebilirler. Eğitimleri konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle genel ve mesleki eğitimden uzak kalmaları gelecekteki yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Özyanık 1997:105).

1.2.5.3.3. Korunmaya Muhtaç Çocuklar

Ülkemizde ağırlıklı olarak kurum bakımı çerçevesinde hizmet verilen korunmaya muhtaç çocukların, korunma altına alınmasında en temel etken anne ve/veya babalarının olmayışı, hayatta oldukları durumda çocuğun bakımını üstlenememeleri, ihmal ve istismara maruz bırakmaları olmaktadır. Gökçearslan (2006:146-147) çocukların korunma altına alınma nedenlerinin başında ekonomik yetersizliğin geldiğini belirtmektedir. Ekonomik yetersizliğin, aile parçalanması durumunda genellikle çocuğun bakımını sağlayamama sorununa yol açtığını bildirmektedir. Boşanma sonucunda genellikle çocuğun bakımını üstlenen tarafın anne olması, kadınların ekonomik güçsüzlükleri sonucunda, bakımı üstlenen tarafın baba olması

durumunda gündüzlü bakım hizmetlerinin yetersizliği ve ücretli oluşu nedeniyle, çocuklarının bakımını sağlayamadıkları ifade edilmektedir.

1.2.5.3.4. Suça İtilen Çocuklar

Ülkemizde yapılan birçok araştırma suça itilen çocukların yoksul ailelerden geldiğini ortaya koymaktadır (Cankurtaran-Öntaş 2004, Hancı 2002, Uluğtekin 1991). Kentteki yoksullukta yaşam için zorunlu olan maddi gereksinimlerin yeterince karşılanamamasının yanı sıra toplumsal dışlanma söz konusu olmaktadır. Hancı (2002:248) kentle bütünleşememenin oluşturduğu yabancılaşmanın suça neden olabileceği ve yaşanan kültürel farklılığın düşmanlık ve gerginlik yaratabileceği üzerinde durmaktadır. Peterson (2001:281) toplumsal eşitsizliği suç davranışıyla bağlantılı olarak ele almaktadır. Ekonomik başarı idealinin, yetersiz sosyo-ekonomik kaynaklarla çatışması sonucu oluşan engellenmişlik ve yabancılaşma duygusunun suça yönelmeye neden olabileceğine dikkat çekmektedir.

Ülkemizde çocuk suçluluğunda mala yönelik işlenen suçlar büyük ağırlık taşımaktadır. Bu durum yoksulluk ile birlikte tüketim kültürünün etkililiğini ortaya koymaktadır. Currie (2001:374) tüketim kültürünün etkisiyle tüketebildikleri oranda toplumla bütünleşebilen yoksul çocukların hissettikleri yoksunluğun, toplumsal normlara yabancılaşmaya neden olduğunu ve çocukların tüketim ürünlerini kanun dışı yollarla elde etmeye yönlendirdiğini belirtmektedir.

1.2.5.4. Çocuk Hakları ve Yoksulluk

Modern çocukluk anlayışı çocuklarla ilgili kurumsallaşmanın oluşması, yaygınlaşması ve yasal düzenlemelerin gelişmesini sağlamıştır. Çocukların temel eğitimi zorunlu hale getirilmiş, gelişmiş ülkelerde zorunlu eğitim süresi 12 yıla kadar çıkarılmıştır. Birleşmiş Milletler örgütünün içinde çocuk refahını geliştirme amacıyla UNICEF'in (United Nations Children Fund) kurulması, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ILO' nun (International Labour Office) çalıştırılan çocuklara ilişkin koruyucu yasal

düzenlemeleri, suça itilen çocuklarla ilgili özel olarak düzenlenmiş yasalar, dünya çapında oldukça önemli gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır.

Çocuk hakları, 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile uluslararası hukukta korunma altına alınmıştır. Türkiye'nin 1995 yılında onayladığı sözleşme 18 yaşının altındaki her bireyi çocuk olarak tanımlamaktadır. Çocukların korunması için evrensel ilkeler belirleyen, onları her tür ihmal ve istismardan korumayı, çocukların içinde bulundukları durumun düzeltilmesini amaçlayan, potansiyellerinin ve yeteneklerinin gelişimi için yol gösteren sözleşme, çocukların toplumda etkin ve sorumlu bir birey olabilmeleri için her tür kaynağın kullanılmasını savunmaktadır.

Sözleşmede çocuk hakları yaşama, gelişme, koruma ve katılım olmak üzere dört grupta toplanmıştır. Yaşama hakları çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören haklardır. Gelişme hakları, çocuğun kendisini en üst düzeyde geliştirebilmesi için gerekli olan eğitim, oyun ve dinlenme, bilgi edinebilme, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü gibi hakları içermektedir. Korunma hakları, çocuğun her tür ihmal, istismar, kötü muamele ve sömürüye karşı korunmasıdır. Suça itilen, silahlı çatışmaların içinde yer alan, mülteci olan, fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel sömürüye maruz kalan çocukların korunmasını kapsamaktadır. Katılım hakları, çocuğun aile ve toplum içinde etkin şekilde rol almasını ve söz sahibi olabilmesini öngören haklardır. Çocuğun kendi hayatını ilgilendiren konularda görüş bildirme, görüşleri doğrultusunda toplumsal örgütlenmelere katılma ve görüşlerini açıklama haklarıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaki ve sosyal gelişimleri için uygun ve yeterli standartta yaşama hakkı olduğunu ifade eder. Yoksulluğun ise çocuğun her yönden gelişimi için olumsuz yönde etkide bulunduğunu vurgular. Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar yaşama, sağlık, beslenme ve eğitim gibi temel haklardan yoksun kalmaktadır. Kendi potansiyelini geliştirebilme ve katılım hakkı da yoksulluk yaşayan çocukların ulaşamadığı haklardır.

1.2.5.4.1. Yaşama Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi uyarınca taraf devletler her çocuğun temel yaşam hakkına sahip olduğunu kabul ederek, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için en üst düzeyde çaba göstermek durumundadır.

Sözleşmenin 27. maddesi her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli hayat seviyesinde yaşama hakkı olduğunu belirterek, taraf devletlerin gereksinim olduğu durumlarda, anne- babaya ya da çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere yardımcı olmak üzere beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek çalışmaları yapmasını öngörmektedir.

Yoksulluk çocukluk dönemini somut şekilde tehdit ederek, çocuğun yaşama hakkını tehlikeye sokmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun en yoksul yüzde 20'lik kesimindeki bir çocuğun beş yaşına gelmeden ölme riski, en varlıklı yüzde 20'lik kesimden olan bir çocuğa göre en az iki kat yüksek olmaktadır (UNICEF 2004:17).

Bir yaş altı ölümlerin başlıca nedenleri doğuştan gelen anomaliler, hamilelik döneminin kısa sürmesinden kaynaklanan hastalıklar, nedeni belirli olmayan düşük doğum ağırlığı, solunum bozuklukları, ani bebek ölümü olmaktadır. Doğuştan gelen anomaliler dışındakilerin yoksul ailelerin bebeklerinde daha fazla görüldüğü saptanmıştır. Bunda yoksulluğun annede yol açtığı stresin yanında yetersiz beslenme, sağlık olanaklarından yararlanama, bebeğin bakım koşullarındaki yetersizliklerin etkili olduğu düşünülmüştür (Klerman 1991:137).

Yoksulluğun bebek ve çocuk ölümleri üzerindeki diğer etkileri gebelik döneminde sağlık kontrollerinin yapılmaması, düşük doğum ağırlığı, enfeksiyonların yaygınlığı, temiz içme suyu ve hijyen sorunu, kalabalık aile yaşamı ve sigara içimi, ev içi fiziksel ortamın olumsuz oluşu gibi etkenlere bağlıdır. Çocukların ev dışında güvensiz ortamlarda geçen zamanın fazlalaşmasıyla kazaya bağlı ölümlerdeki yükseklik çocuk ölümlerini artırmaktadır (Hatun ve diğerleri 2003:256-257).

1.2.5.4.2. Sağlık ve Beslenme Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 24. maddesi toplumun bütün kesimlerinden çocukların en iyi sağlık düzeyine ulaşma, tıbbi bakım ve iyileştirme hizmetleri veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanıyarak, anneye doğum öncesi doğum sonrası uygun bakımın sağlanması, bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi, hastalıklar ve yetersiz beslenmeye karşı önlem alınması gereğini ortaya koymaktadır. 26. madde ile anlaşmaya taraf olan ülkelerin, her çocuğun sosyal güvenlik ve sosyal sigortalardan yararlanma hakkının gerçekleşmesi için çalışmalar yapılmasını öngörülmektedir.

Yoksulluk, dünya üzerindeki milyonlarca çocuğu ilaç ve aşılarla kolaylıkla tedavi edilebilecek ve önlenebilecek hastalıklara karşı savunmasız duruma düşürmektedir. Her yıl beş yaşından küçük iki milyon çocuk, basit aşıları yapılmadığı için ölmektedir. Beslenme yetersizliği, çocuk ölümlerini artırır; çeşitli özürlere, yetersiz bedensel gelişim ve yetersiz beyin gelişimine neden olmaktadır. Gelişmemiş öğrenme yetileri nedeniyle birçok yoksul çocuk, yaşamlarının ileri aşamalarında kendilerine gerekli olan bilgi ve becerileri öğrenmede sorun yaşamaktadır (UNICEF 2004:17).

Yoksul çocukların sağlıkla ilgili sorunları anne karnındaki dönemden itibaren başlamaktadır. Yoksul kadınların hamilelik döneminde sağlık kontrolü yaptırmadığı ya da az sayıda ve düzensiz olarak yaptırdığı belirlenmiştir (Brown 1988 akt. Klerman 1991:144). Sağlık kontrollerinin yapılmaması ya da yetersiz olanaklarla az sayıda gerçekleştirilmesi, anne ve bebeğin birçok rahatsızlığının önceden belirlenip tedavi edilmesini engellemektedir.

Yoksulluk, çocuk gelişimi için gerekli besin maddelerinin yeterince alınamamasına yol açmaktadır. Annenin yetersiz beslenmesi, bebeklerin düşük doğum ağırlığı ile doğmasına ve annelerin süttten erken kesilmesine neden olmaktadır. Düşük doğum ağırlığı bebek ölümlerinin yanı sıra yenidoğan enfeksiyonu, nörolojik gelişim bozukluğu, büyüme yetersizliği ve yetişkinlikte bazı kronik hastalıkların hazırlayıcısı olabilmektedir. Çocukların yetersiz beslenmesi boy kısalığı, zeka geriliği, gelişim geriliği, bağışıklık sisteminin yetersizliği, demir eksikliği, ishal, menenjit, soğuk algınlığı, çeşitli enfeksiyon ve parazitler gibi sağlık sorunlarına daha sık rastlanılmakta ve bu hastalıklar daha şiddetli seyretmektedir. Açlık sonucunda çocukların bedeninde

organik düzensizlik ve ruhsal huzursuzluk oluşmaktadır (Hatun ve diğerleri 2003:254-257).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan Ulusal Sağlık Araştırması (National Health Interview Survey 1997 akt. Brooks-Gunn ve Duncan 1997:58) sonuçlarına göre yoksul çocukların sağlık sorunlarının zengin çocuklara göre daha fazla olduğu (sırasıyla yüzde 11.4; 6.5), düşük doğum ağırlığıyla doğma oranının yüksek olduğu (yüzde 1.0; 0.6), bebek ölümlerinin (her yüz canlı doğumda 1.4; 0.8 ölüm) ve 14 yaşına kadar çocuk ölümlerinin (yüzde 1.2; 0.8) daha fazla olduğu, bodurluğun daha yaygın olduğu (yüzde 10.0; 5.0) belirlenmiştir.

Şimşek ve diğerlerinin (2004:74-75) Şanlıurfa'da beş yaş altında 323 çocukla yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, yoksulluğun çocuklarda büyüme geriliğine yol açtığı saptanmıştır. Çocukların yaşlarına göre yüzde 22.2'sinin kısa boylu, 8.4'ünün düşük ağırlıklı olduğu, yüzde 2.8'inin boyuna göre düşük ağırlıklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bulgularla sosyo-demografik bilgilerin arasındaki ilişkinin araştırılması sonucunda, tek anlamlı ilişkinin yoksulluk olduğu belirlenmiştir.

Sağlık ile yoksulluk birbirini doğrudan etkilemektedir. Sağlığın bozulması insanları yoksulluğa sürüklemekte, hasta ve özürlü insanlar iş piyasasında etkin olarak yer almakta zorlanmaktadır. Bunun yanı sıra yoksulluk da sağlığın bozulmasına neden olabilmektedir. Zayıf beslenme, barınma koşullarının yetersizliği sağlığın bozulmasında temel etkenlerdir. İşsizlik ve sağlığın bozulması gibi geçim endişesine neden olan sorunlarla birleştiğinde, ruhsal sağlığı olumsuz yönde etkileyebilmekte, sürekli endişeli olma durumuna ve bunalıma neden olabilmektedir (Walker ve Walker 2002:57).

Yoksul çocukların sağlık sorunlarının daha fazla olmasında sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sıkıntıların yanında demografik, psikolojik etkenler ve sağlıksız yaşam biçimi etkili olmaktadır. Sürengen yoksulluk yaşayan ailelerde benlik saygısı düşük, yaşamları üzerinde kontrol hissinin zayıf olmasının sağlıkla ilgili konuları ihmal etmelerine neden olmaktadır. Yoksul çocukların sağlık sorunları olduğunda sağlık kurumuna götürülmemesinin başlıca nedeni maddi sıkıntı olmaktadır. Bunun yanında ulaşım, diğer çocukların bakımı, sağlık kuruluşunda sergilenen tutumlar, sağlık hakkında bilgisizlik, korku da önemli etkenler olmaktadır. Ailenin eğitimsizlik ve tükenmişliği nedeniyle

çocuklarındaki hastalık bulgularını erken fark edememesi, önemsiz bulması, sağlık kuruluşlarına geç getirmesi ya da getirememesi, yoksulluğun çocuk sağlığı üzerindeki dolaylı etkisi olarak değerlendirilmektedir (Klerman 1991:142,145; Hatun ve diğerleri 2003:257).

Yoksulların sağlık hizmetlerine erişiminde yaşadıkları eşitsizlik sonucu, yoksul olmayan insanlara kıyasla yoksullar daha az sağlık hizmeti alabilmektedir; daha az sıklıkta ve daha düşük kalitede doktor kontrolünden geçmekte, muayeneleri daha kısa sürmektedir. Çocukların aşılansması ve sağlık kontrollerinin yapılması olasılığı düşmektedir (Walker ve Walker 2002:58).

Yoksulluk çocuk hastalık ve ölümlerinin yüksek düzeyde olmasının temel nedeni olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde her üç çocuktan birinin uygun barınma koşullarından yoksundur. Her beş çocuktan biri temiz içme suyu bulamamakta, her yedi çocuktan biri en temel sağlık hizmetlerine ulaşamamaktadır (UNICEF 2004:10).

Ülkemizde bebek ve 5 yaş altı çocuk ölümleri son yıllardaki gelişmelere rağmen hala önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003 (TNSA 2003) sonuçlarına göre bebek ölüm hızı her 1000 canlı doğumda 29 olarak bulunmuştur. Çocuk ölüm hızı yaklaşık olarak binde 9 düzeyindedir. Beş yaşından önce ölme olasılığı binde 37'dir. Kırsal yerleşim yerlerinde bebek ölüm hızı kentsel yerleşim yerine göre yüzde 70 (sırasıyla binde 39 ve 23) daha fazla olmaktadır (H.Ü. 2004:111-113).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 23. maddesi zihinsel ya da fiziksel özürlü çocukların özel bakımı ve özel eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım ve iyileştirme hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlandırılması ve toplumsal yaşama etkin olarak katılmaları sağlanması gereğini ortaya koymaktadır.

Yoksulluk, özürlülüğün oluşumuna da neden olabilmektedir (Hatun ve diğerleri 2003:255). Yoksullukla bağlantılı olan hamilelik döneminde yetersiz beslenme, uygunsuz çevre koşulları, sağlık kontrollerinin yapılamaması, akraba evlilikleri ve uygunsuz doğum şartları zihinsel ve fiziksel özürün doğum öncesi ve sonrasında oluşmasına yol açabilmektedir (İkizoğlu 2001:88).

Çocukların ve ailelerinin fiziksel ve ruhsal sağlıklarının bozuk olması yoksulluğun çocuk üzerinde olumsuz etkilerini artırmaktadır. Aile işlevlerinin bu şekilde tam olarak yerine getirilememesi, çocukların güvenlik gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik tehdit oluşturmaktadır (Waterhouse ve McGhee 2002:269). Önemli hastalıklar ve özürllülük çocukların sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemekte ve diğer çocuklardan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Duyma ve görme bozuklukları çocukların öğrenme becerilerini kullanmalarını olumsuz yönde etkilemekte ve benlik saygılarını düşürebilmektedir (Klerman 1991:146).

Sağlık alanında yaşanan sınıf eşitsizliği psiko-sosyal etkileriyle çocukları etkilemektedir. Depresyon ve intihar, yoksul çocuklarda daha sık rastlanan bir sorun olmaktadır (Novak 2002:65).

Ülkemizde kayıtdışı çalışmanın yüksek düzeyde oluşu, tarımda çalışan kesimin büyük oranda sosyal güvenlik sistemine bağlı olmaması gibi nedenlerle sosyal güvenceden yoksun aile ve çocuklar bulunmaktadır. Geliştirilmekte olan Genel Sağlık Sigortası ile 18 yaş altındaki tüm çocukların sağlık güvencesinden yararlanması planlanmaktadır.

1.2.5.4.3. Eğitim Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesi çocukların eğitimin fırsat eşitliği temelinde geliştirilmesi gereğini vurgulayarak ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız hale gelmesini taraf devletlere koşul olarak koymaktadır. Ortaöğretim genel ve mesleki biçimde örgütlenmesini, parasız olması ve gerektiğinde maddi destek sağlanması, yükseköğretimin çocukların yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirilmesini vurgulanmaktadır. 29. madde eğitimin amacının çocuğun kişiliğinin ve yeteneklerinin geliştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca, her çocuk fırsat eşitliği temeli üzerinde eğitim görme hakkına sahiptir. Eğitim çocukların yetişkinliklerinde ailelerinin yoksulluk döngüsünü kırabilmeleri için en önemli araç ve en temel sosyal haktır. Ancak ailelerin okul masrafını karşılayamaması, ulusal kaynaklardan eğitime yeterince pay ayrılmaması (2007 yılında eğitime ayrılan bütçenin Gayri Milli Safi Hasılaya oranı yüzde 3.3'tür,

Milli Eğitim Bakanlığı 2008 Yılı Bütçesine İlişkin Rapor 2007), çocukların çalıştırılması, geleceğe yönelik beklentinin düşük olması ve zorunlu düzeydeki eğitimin ekonomik getirisinin az olduğunun düşünülmesi gibi nedenlerle yoksulluk çocukların eğitim hakkından önemli düzeyde yoksun kalmalarına yol açmaktadır.

Çocukların temel hizmetlere ulaşımında cinsiyet farklılaşması da yoksul çocuklar arasında eşitsizlik yaratmaktadır. Eğitim alanında bu durum açıkça gözlemlenmektedir. Türkiye’de eğitim çağında olup da okula gitmeyen yaklaşık bir milyon çocuk bulunmaktadır. İlköğretim düzeyinde okullaşmada cinsiyetler arasındaki fark yüzde 7 olup, ilköğretim çağında olan kız çocukları, aynı durumdaki erkek çocuklardan 600 bin daha fazladır (http://www.unicef.org/turkey/pr/_ge6.html).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003 yılı sonuçlarına göre ilköğretim çağında olup (6-13 yaş) ilköğretime devam eden nüfusun, ilköğretim çağındaki toplam nüfusa oranı incelendiğinde, kırsal alanda yaşayan çocukların oranı yüzde 85.9, kentsel alanda yaşayan çocukların oranı yüzde 90.3 olarak saptanmıştır. Kız ve erkek çocukların oranının farklılaşması özellikle kırsal alanda belirgin düzeydedir. Kırsal alanda ilköğretime devam eden erkek çocukların oranı yüzde 88.8 iken kız çocukların oranı yüzde 82.8’dir. Kentsel alanda ise ilköğretime devam eden erkek çocukların oranı yüzde 91.5, kız çocukların oranı ise yüzde 89.2’dir (H.Ü. 2004:26).

Çocukların eğitim hakkından yararlanmalarında somut şekilde beliren cinsiyet ayrımcılığı, çocukların yoksulluk içinde yaşamalarında önemli bir etken olmaktadır. Kaynaklara ulaşımın kadın ve erkek arasındaki güç ilişkileri tarafından belirlenmesi nedeniyle, yetişkinlik yaşamında kadınların daha yoksul olmalarına yol açmaktadır (UNICEF 2004:19).

Okul başarısızlığında bilişsel yetiler önem taşımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan Ulusal Sağlık Araştırması (National Health Interview Survey 1997 akt. Brooks-Gunn ve Duncan 1997:58-64) yoksul çocuklarda zengin çocuklara göre bilişsel gelişim geriliğinin (sırasıyla yüzde 5.0; 3.8) ve öğrenme güçlüğüünün (yüzde 8.3; 6.1) daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Düşük doğum ağırlığı, sağlık sorunları ve beslenme bilişsel yetersizliğin nedenlerinden olarak belirtilmektedir. Okul başarısı oranları incelendiğinde yoksul çocukların aleyhinde olan durum yine göze

çarpmaktadır. Sınıf tekrarı oranı (yüzde 28.8; 14.1), okuldan atılma ve uzaklaştırma oranı (yüzde 11.9; 6.1), ilköğretimden sonra eğitimi bırakma oranı (yüzde 21.9; 9.6) yoksul çocuklarda daha fazla olmaktadır.

Murnane (1994:296) eğitimin nitelikli işgücü yetiştirilmesi için öneminden bahsederek, yoksul çocukların eğitim kaynaklarının sınırlı oluşu, aile içinde yoksullukla bağlantılı stresin yüksek, iyi okullardan eğitim alma şansının düşük oluşu gibi nedenlerle eğitimlerinde başarısız olduklarını ve ekonomi içinde üretkenliklerinin düşük olduğunu belirtmektedir.

Mayer (2003) yoksul çocukların eğitim yaşantılarında başarısız olmalarının, eğitimlerini yarıda kesmelerinin sıkça karşılaşılan bir durum olduğunu belirterek, eğitim düzeyi düşük olan yoksul ailelerin çocuklara örnek model oluşturmaması ve ailelerin çocuklarının eğitim yoluyla sosyo-ekonomik durumlarının iyileşeceğine dair taşıdıkları inancın az olmasının, çocukların güdülenmelerini, eğitim desteklerini olumsuz yönde etkilediğini aktarmaktadır.

Yoksul ailelerdeki eğitsel yoksunluk, çocuğun eğitim yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir. Çocukla aile arasındaki iletişimin zayıf olması ve çocuk gelişimi destekleyen oyuncak, kitap gibi materyallerin yetersizliği, evin fiziksel koşullarının yetersizliğinin yanında anne- babanın eğitimsiz oluşu, çocuklarının bilişsel gelişimini sınırlandırmaktadır. Yoksul ailelerin çocuklarının eğitime güdülenmesinin bu nedenle de düşük olduğu, çevrelerinde model olarak alacakları kişilerin olmayışının etkili olduğu düşünülmektedir (Ahioğlu 2005:133; Brooks-Gunn ve Duncan 1997:65).

Levin (1991:224-225) yoksul çocukların eğitimle ilgili beklentilerinin hem çocuklar, aileleri ve eğitimciler tarafından yüksek tutulmasının öneminden bahsetmektedir. Okul deneyiminin yoksul çocuklar için canlılıktan uzak olduğunu, öğrenme becerilerini geliştirmede, eğitimin tekrar ve mekanik öğrenmeye dayalı olduğunu belirterek, eğitimin zevkli hale getirilmesini, kendi ilgilerini tatmin edebilecekleri, çözümleme ve sorun çözme becerilerini geliştirebilecekleri ilgi çeken bir ortam yaratılmasını önermektedir.

Eğitim yoksulluğun kendini besleyerek, döngü içinde süregitmesini engelleyebilecek güçte bir araçtır. Devletin eğitim politikaları, eğitim süresi ve kalitesi, içinde yetiştikleri ailelerin eğitim durumu yoksulluğun derecesini ve sürekliliğini doğrudan etkilemektedir. Daha yüksek gelirli ve eğitilmiş ailelerin çocuklarının birçok alanda daha başarılı oldukları görülmektedir (UNDP 2001:19).

Eğitimin yoksulluğu gidermede etkili olmadığı yönünde tartışmalar bulunmaktadır. Yoksulluğun eğitim niteliğini belirlemede rol oynadığı, eşitsiz eğitim sisteminin yoksul çocukların yetişkinlikteki yoksulluklarının devamını sağladığı savunulmaktadır.

Holman (1978:217) eğitimin toplumda varolan eşitsizliklerin önüne geçmek yerine, bu yapıyı devam ettirdiğini savunmaktadır. Yoksul çocukların eğitim görmesinin yoksulluktan kurtulmalarını sağlamadığını, eğitim için ailenin harcaması gereken para miktarının yetersiz kalmasının yanı sıra, eğitim politikalarının ve koşulların kendilerine uygun ve nitelikli eğitim almalarının önünde engel oluşturduğunu belirtmektedir. Yoksul bölgelerdeki okulların nitelik standartlarının altında olduğunu, yoksul çocuklara düşük ücretli iş sağlayacak bir eğitim verildiğini ve toplumsal hiyerarşinin en altındaki mesleklere yönlendirildiklerini belirtmektedir.

Benzer şekilde Novak (2002:65-66) eğitimin çocuklar arasındaki eşitsizlikleri yansıttığını ve bu eşitsizliği güçlendirdiğini, ayrıcalıkları, yoksunlukları ve sınıf farklılığını yeniden ürettiğini bildirmektedir. Özel okul ve devlet okulu gibi iki temel yapının varolması bu durumun en açık göstergesi olarak sunulmaktadır. Özel okullarda eğitim kalitesinin yüksek oluşu, çocukların iyi mesleklere güdülenmesi yanında çocuklara güven verici ve onları memnun etme yönünde yaklaşım sergilenmesinin çocukların eğitimini ve gelişimi olumlu yönde etkilediğini savunmaktadır. Jones (2002:109-110) yoksul bölgelerdeki okulların yetersizlikleri ve dezavantajları nedeniyle istenmeyen okullar olmasının, yoksul çocukları eğitim sisteminden dışladığını ve esnek üretim yapısı içinde nitelikli işgücü yaratamadığını belirtmektedir. Neo-liberal politikaların kapitalizmin eşitsiz yapısını güçlendirmesinin bu durumun temel nedeni olduğunu vurgulamaktadır.

1.2.5.4.4. Korunma Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 32. maddesi çocukların ekonomik sömürüsüne karşı çıkmaktadır. Çocukların eğitimini engelleyecek, sağlığı, bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişimleri için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunmaları için taraf devletlerin yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri almasını, bunun için öncelikle asgari çalışma yaşı, çalışma süresinin belirlenmesi ve çocuk işçiliğine karşı yaptırım ve cezaları uygulamasını vurgulamaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliği hakkında çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bunlardan en önemlisi sayılabilecek olan 1973 yılında ILO, 1998 yılında Türkiye tarafından kabul edilen 138 nolu "İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme" çocukların hangi yaşlarda, hangi koşullarda, nerede çalışıp çalışamayacaklarını belirlemiştir. Bu anlaşmaya taraf olan ülkeler çocuk emeğinin kullanılmasına etkin şekilde son verecek politikaların oluşumunu sağlamak, çalışma hayatına başlamak için asgari yaş sınırı belirlemek ve bu yaşı çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerini tamamlamaları amacıyla yükseltmek için ulusal politikalar oluşturmak durumundadır.

Anlaşma çalışma yaşamına başlama yaşının zorunlu okul eğitiminin tamamlandığı yaştan daha az olmayacağını hükme bağlamıştır. Bu yaş anlaşma tarafından en az 15 olarak belirlenmiştir. 13-15 yaş arasındaki çocukların eğitimlerine devam etmelerini engellemeyen ve sağlıklarını etkilemeyen hafif işlerde çalışabilecekleri hükme bağlanmıştır. Çocukların sağlığı, güvenliği ve ahlakını tehlikeye sokacak işlerde asgari yaş 18 olarak belirlenmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) "Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi" 182 nolu 1998 yılında ILO ve 2001 yılında Türkiye'de kabul edilen sözleşme çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ortaya koyarak, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini tanımlamıştır. Buna göre çocuk ticareti, borç karşılığı ve bağımlı olarak ve zorla çalıştırılması, askeri çatışmalarda kullanılması, çocuk fuhuşu, pornografik yayın ve gösterilerde kullanılması, uyuşturucu maddelerin üretimi ve satışında kullanılması çocukların sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimlerine zarar vereceği için çocuk işçiliğinin

en kötü biçimleri olarak belirlenmiştir. Taraf olan ülkelerin bu türdeki çocuk işçiliğinin önlenmesi, buna dahil olan çocukların sosyal uyumları ve rehabilitasyonları, temel eğitim ve mesleki eğitimden yararlanmaları için düzenlemeler yapma sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sözleşmeyle, 138 nolu sözleşmede adı geçen çocukların sağlığı, güvenliği ve ahlakını tehlikeye sokacak işler açık olarak belirlenmiş ancak bu işler için önceki sözleşmedeki gibi 18 yaş sınırı konmamıştır.

Yoksulluk çocukların şiddet ve sömürüye karşı korunmasız kalmalarına yol açmaktadır. Çocuk kaçakçılığı, çocuk fuhuşu, çocuk işçiliği, sokakta çalışma ve yaşama, çocuk suçluluğu, çocukların silahlı çatışmalarda kullanılması, anne baba bakımından yoksun olma, erken yaşta evliliğe zorlanma yoksul çocukların risk altında bulunduğu konulardır. Bütün bu risklerin yetişkinlik yaşamında maddi yoksulluğu artırma riski yanında çocukları psikolojik ve fiziksel istismara açık bırakarak yoksulluğun derinleşmesine yol açtığı bilinmektedir (UNICEF 2004:17,25).

Ayrımcılık ve dışlanma, korunma hakkından yoksun olan çocukların karşılaştıkları ve onların toplum yaşantısına katılımı engelleyen sorun olarak belirlemektedir. Toplum desteği ve etkileşimi bu çocuklarda çok yetersiz düzeyde kalarak, yaşamları için gerekli becerileri kazanmalarını engellemektedir.

1.2.5.4.5. Katılım Hakkı

Çocukların toplumsal yaşamın nesnesi olmaktan çıkarılarak, anlayan, düşünen, bilen ve karar verebilen etkin özneler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların kendi hayatları hakkında alınan kararlarda söz sahibi olması, gereksinimleri belirlenirken katılımlarının sağlanması önem taşımaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12, 13 ve 15. maddeleri çocukların kendilerini ilgilendiren konulardaki görüşlerini yazılı, sözlü, basılı ve sanatsal biçimlerde ifade etme, bilgiye ulaşma, dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkını tanımaktadır.

Yoksulluk, çocukların katılım haklarını büyük ölçüde engellemektedir. Sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan, güvenli ortamda yaşam olanağı olmayan çocukların

aile ve yaşanan toplulukta alınan kararlara katılım hakkının olmayacağı açıktır (UNICEF 2004:17).

Katılım hakkı çocuk yoksulluğu konusundaki araştırmalar için de geçerli olmalıdır. Aileden alınacak bilgilerin yanında çocukların katılımının sağlanarak, yoksulluktan nasıl etkilendiklerinin belirlenmesi, politikaların oluşturulması bakımından önem taşımaktadır (UNICEF 2004:34).

1.2.5.5. Çocuk Yoksulluğu Konusunda Yapılan Niteliksel Araştırmalar

Çocuk yoksulluğunun tanımlanmasının sadece aile geliri ile yapılamayacağını savunan Ekim (2005:73), çocuğun çocukluk yaşantısına olan etkilerinin, çocuğun hayatı ve toplumu algılayışlarının anlaşılması için niteliksel çalışmalar gerektiğini belirtmektedir. Çocuk yoksulluğu araştırmalarında çocukların sayısal verilere indirgenmesini ve yoksulluğun edilgen nesneleri olarak ele alınmasını eleştiren Hoek (2005:111) çocuğun katılım hakkı doğrultusunda yaşadıklarının kendileri tarafından aktarılması ve politika ve uygulama önerilerinin alınmasının öneminden söz etmektedir.

Hoek'in (2005:113-121) Hollanda'da yoksulluk sınırı altında yaşayan 65 aile ve çocukla yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, çocukların yoksulluktan etkilenmeleri bireysel düzeyde farklılık göstermekte, farklılığın oluşmasında çocuk için harcanan para, ailenin baş etme stratejisi, ailenin sosyal desteği ve çocuklarıyla kurdukları iletişim etkili olmaktadır. Çocukların yoksulluk konusunda en çok yaşadıkları sıkıntıların her gün düzenli olarak yeterli miktarda yemek yenememesi, arkadaşlarıyla kendilerini kıyaslamaları sonucu yeni ve güzel giyecekleri, oyuncakları ve ev eşyalarının olmayışının yaşattığı kıskançlık, kızgınlık, utanma ve dışlanmışlık duygusu, zaman zaman bu konuda arkadaşlarının kendilerini eleştirmesi ve sosyal etkinliklere katılamayışları olduğu belirlenmiştir. Birçok çocuğun kaderci bir yaklaşımla yoksulluğu kabullendiği, yaşadıkları sıkıntıyı saklamaya çalıştığı, ya da aileleri için durumu zorlaştırmamaya çalışarak şikâyetçi olmadıkları aktarılmıştır.

Weinger (1998:103-117) 5-12 yaşları arasında olan 24 çocukla yaptığı araştırmada, çocukların kendilerini özdeşleştirmelerini kolaylaştırmak amacıyla yoksul ve zengin ev

resimleri ile bu evlerde yaşayan kendi cinsiyetlerinden yoksul ve zengin çocuk resimleri çocuklara gösterilerek, duygu ve düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Araştırma, çocukların yaşadıkları yoksulluğun ve toplumdaki eşitsizliğin farkında olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksul çocukların temel gereksinimlerinin karşılanması konusunda kaygılı oldukları saptanmıştır. Yaşadıkları bölge içinde kendilerinin ve ailelerinin şiddete maruz kalmasından korktukları, başka çocukların sahip oldukları şeylere sahip olamama nedeniyle arkadaşları tarafından dışlanma kaygısı yaşadıkları belirlenmiştir. Toplumda yoksul insanların değersiz görüldüklerini ve yoksulların toplumsal normlardan uzak yaşadıkları önyargısına sahip insanların olduğunu aktarmışlardır. Buna karşın çocukların büyük kısmının yoksul insanlar hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğu saptanmıştır. Çocukların büyük bölümü yoksul çocukların kendileri hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduklarını, “üzgün oldukları, alay edildikleri, gelecekleri hakkında umutsuz oldukları, kötü, aptal” olduklarını ifade etmiştir. Çocukların resimlerdeki yoksul çocukla özdeşleştikleri ve kendi deneyimlerini onlara aktardığı düşünülmüştür.

Ridge (2002:38-107) İngiltere’de 40 yoksul çocukla yaptığı derinlemesine görüşmeler ile yoksul çocukların maddi olanaklarının aile, arkadaş ve okul gibi sosyal çevreleriyle ilişkilerini nasıl etkilediğini araştırmıştır. Çocukların yarısının cep harçlığı almadığı, cep harçlığı almayan çocukların arkadaşlarıyla birlikte sosyal etkinliklere katılamadığı belirlenmiştir. Herhangi bir işte yarı zamanlı çalışan çocuklar olduğu, çocukların derslerine yeterince zaman ayıramayıp, başarısız olma korkusu olduğu belirlenmiştir. Ulaşım giderlerinin pahalı olması nedeniyle arkadaş ve akraba ziyaretlerinden kaçınıldığı anlatılmıştır. Çocuklar için düzgün ve güzel giyinmenin arkadaşlar arasında kabul görme, özgüveni geliştirmeye yardımcı olduğu eski ve uygun olmayan giysiler giymenin alaya alınma, dışlanmaya neden olduğu anlaşılmıştır. Çocukların okulda ve okul dışında düzenlenen sosyal etkinliklere katılamadıkları belirlenmiştir. Eğitim için gerekli araç-gereçleri karşılamada zorluk yaşadıkları, ayakkabı, çanta gibi malzemelerin eski olması ya da alımlı olmamasından dolayı sıkıntı yaşadıkları anlaşılmıştır. Bu durumun çocukların sosyalleşmesini, özgüven kazanmalarını olumsuz yönde etkilediği çocukların ifadelerinden anlaşılmıştır. 12 yaş üstündeki çocukların, yoksulluğun toplumsal yaşama olan olumsuz etkisini daha net ifade ettikleri belirlenmiştir. Arkadaşlarıyla olan sosyal ilişkilerinin sinemaya ve eğlence yerlerine gitmek, alışveriş

yapmak gibi etkinliklere katılamamaktan dolayı kısıtlandığı, yoksul olmanın ve yoksul görünmenin insanlarda yaratacağı tepkiden korktuklarını ifade eden çocuklar, okulda başarısızlık, ailelerinin üzüntüleri, geçim sıkıntısı ve gelecekleri hakkında endişe taşıdıklarını belirtmiştir. En son olarak, ellerinde sihirli bir değnek olsa neyi değiştirmek istedikleri sorulmuştur. Çocukların çoğu lüks istekler yerine, barınma koşullarının iyileşmesini, ailelerindeki sağlık sorunlarının düzelmesini, daha çok arkadaşla sahip olmayı, tatil, eğlence gibi etkinliklere katılmayı istemiş ve kendi çocuklarının kendi yaşadıklarını yaşamamasını dilemişlerdir.

Ülkemizde yoksul ve zengin çocukların yoksulluğu nasıl anlamlandırdıklarına dair Artar ve Ahioğlu'nun (2007:251-265) 10-16 yaşları toplam 40 çocukla gerçekleştirdikleri çalışmanın verilerine göre her iki grup da yoksulları yırtık, eski ve kirli giysiler ve terlik giyen, ihtiyaçlarını karşılayamayan, kendileri çalışmayan ya da vasıfsız gerektirmeyen ağır işlerde çalışan, çocuklarını çalıştıran, dilenen ve hırsızlık yapan insanlar olarak betimlemiştir. Okula gitmedikleri, okumayı bilmedikleri, şiveli ve anlaşılmaş şekilde konuştuklarını aktarmışlardır. Yoksulların çöpten bulduklarını yedikleri, ortak görüş olarak belirlenmiştir. Davranışlarının kötü ve saldırgan olduğu, kötümser oldukları ifade edilmiştir. Yoksulluğun nedenini, yoksul çocukların daha çok kaderle ve yanlış davranışlarla, zengin çocukların ise ağırlıklı olarak eğitimsizlikle açıkladıkları saptanmıştır.

1.3. YOKSULLUKLA MÜCADELE

Yoksullukla mücadele çok kapsamlı bir konudur. Sosyal hizmet, yoksullukla mücadele konusunda sosyal politikaların geliştirilmesi ve sosyal yardımlar başta olmak üzere, politik ve sosyal sistemler düzeyinde çalışmalar yapmaktadır.

1.3.1. Yoksullukla Mücadelede Yaklaşımlar

Şengül ve Ersoy (2006:59) yoksullukla mücadele için öncelikle, yoksulluk sorunun temel nedenlerinin anlaşılması ve bu noktadan hareketle sosyal politikaların geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Pete (1997:42) yoksulluğun nedeninin kapitalizmin eşitsiz yapısının sonucu olduğunu, ancak yoksulluğun ortadan kaldırılması için sistem değişikliğinin önerilmesinin gerçekçi olmadığını, sistem içindeki yapıların değişimi ve yeniden yapılandırılmasının kısa vadede çözüm oluşturabileceğini belirtmektedir.

Toplumda üretilen kaynakların adaletsiz bölüşümünün düzeltilmesi, yoksulluğu önleyecek önlemlerin başında gelmektedir. Bağdadioğlu (2006:92) gelir dağılımının iki yaklaşımla iyileştirilebileceğini belirtmektedir. Birinci yaklaşım, belirli kesimin elinde olan servetin yeniden dağılımının sağlanması, ikinci yaklaşım ekonomik büyüme ile artan gelirin daha dengeli dağılımının sağlanmasıdır. Günümüzde ikinci yaklaşımın geçerlilik kazandığını belirterek, gelir dağılımındaki dengesizliğin değişmemesi durumunda sorunun çözölemeyeceğini savunmaktadır.

Şenses (2001:219-234) yoksullukla mücadele yöntemlerini iki ana başlık altında toplayarak, dolaylı ve doğrudan yaklaşım üzerinde durmaktadır:

Dolaylı yaklaşımda, ekonomik büyümenin yoksulların gelirlerinde ve yaşam standartlarında iyileşme sağlayacağını, bu nedenle kaynakların büyümeyi hızlandırmak için kullanılmasını savunulmaktadır. Doğrudan yaklaşım içinde değerlendirilen kamu harcamaları, sosyal güvenlik ve sistemli sosyal yardım programları yoksulluğu azaltmayı hedeflemektedir. Eğitim ve sağlık alanındaki gelişmelerin ekonomik gelişmeyle etkileşimi sonucu, yoksulların işgücüne verimli şekilde katılımının mümkün

olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle sağlık ve eğitime devlet bütçesinden ayrılan payın artırılması ve bu hizmetlerden eşit fırsat ve olanaklar dâhilinde toplumun tüm kesimlerinin yararlanması önerilmektedir.

Doğrudan yaklaşımda radikal reform önemli yer tutmaktadır. Radikal reform ile kaynakların yeniden dağıtımıyla eşitsizliklerin giderilmesi vurgulanmaktadır. Yeniden dağıtım, üretim araçlarının mülkiyetinin topluma yaygınlaştırılması için en temel uygulamadır. Toprak reformu ile toprağın topraksız köylüler arasında adaletli paylaşımı, yeniden bölüşüm politikası içinde en çok tartışılan konular arasındadır.

Sosyal hizmet, bu bakış açısına göre ülkemizde yoksullukla dolaylı yaklaşımla mücadele etmekte ve sosyal yardım odaklı hizmet sunmaktadır. Sosyal hizmetin işlevi, varolan ekonomik sistem içinde yoksulluğun azaltılması olmaktadır.

1.3.2. Sosyal Hizmetin Yoksulluk Konusundaki Yaklaşımı

Sosyal hizmet mesleği insanların sorunlarına çözüm bulmayı, gereksinimlerini karşılamak üzere kişinin, ailenin, kurumların ve toplumun kaynaklarını harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal hizmet insanlara sorunları çözmede yol göstererek, danışmanlık yaparak, toplumda ve bireyde farkındalık oluşturarak ve hukuki destek süreçlerini başlatarak insanların toplum kaynaklarına ulaşmalarını sağlamaktadır. Sadece bireyin değil, toplumun refahını geliştirmeye çalışarak, toplumsal adaletin oluşmasına katkıda bulunur. Toplumsal ve ekonomik sınıf, etnik köken, kültür, din, cinsiyet ayrımı olmaksızın, kaynakların ekonomik, sosyal ve hukuki olarak eşit dağılımını hedefler.

Sosyal hizmet yoksulluk konusundaki uygulamalarında, her insanın değerli olduğu temelinden yola çıkarak, yoksulların toplumsal refahtan yararlanamamasına ve dışlanmasına karşı çıkar. Ekonomik ve sosyal koşulların yoksulluğun başlıca nedeni olduğu görüşünden hareketle, yoksulluğu toplumsal adaletsizlik sorunu olarak değerlendirir. Bununla birlikte yoksulluğun yaşlılık, özürlülük, hastalık, tek ebeveynlik gibi bireysel nedenlerden kaynaklanabildiğini de kabul etmektedir.

Sosyal politikaların uygulanması için insanlarla toplumsal kaynaklar arasında bağlantı kurarak, onları güçlendirmeyi hedefleyen yoksullukla mücadelede sosyal hizmetin önemi büyüktür. Sosyal hizmetin en temel değeri olan toplumsal adaletin gerçekleştirilmesi, toplumsal refahı amaçlayan sosyal politikalar ile olasıdır. Karataş'ın da (2003a:92) belirttiği gibi öncelikle yoksulluğun yaygın olduğu çocuk, kadın, yaşlı, engelli, parçalanmış aile, alkol ve madde bağımlıları, alt kültürler gibi grupların yaşadıkları toplumsal adaletsizlikleri gidermek önem taşır.

Sosyal hizmetin, yoksullukla mücadele alanındaki uygulamalarında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi birey ve ailelere doğrudan yardım edilmesidir. Bu görüşe karşı çıkanlar, yoksulluğun temel nedeni olan yapısal ve kurumsal düzenlemelerin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların arka planda kalacağı endişesini taşımaktadır. İkinci görüş yoksulluğun çözümü için sosyal politikaları önemli bulmaktadır (Koşar 2000:75).

Bölüşüm mekanizmalarının toplumsal adaleti gözetmesiyle insani temele oturtulması, yoksulluğun engellenmesinde en önemli araçtır. Bunun yanı sıra hastalık, özürllük, boşanma, yaşlılık, doğal afet gibi durumlarda birey ve ailelere yönelik özel amaçlı sosyal yardımlar, doğrudan yapısal nedenlerden kaynaklanmayan yoksulluğun bireysel düzeyde çözümüne yardımcı olmaktadır.

Sosyal hizmet mikro, mezzo ve makro düzeyde yoksulluk ve yoksulluğun yol açtığı sorunların çözümü için çalışmalar yapar. Mikro düzeyde birebir olarak, yoksul müracaatçılarla sorunlarının çözümünde destekleyici çalışmalar yapar. Psiko-sosyal destek, ev ziyaretleri, danışmanlık, toplumsal kaynakların kullanımına yönlendirme gibi hizmetlerin yanı sıra en temel fiziksel gereksinimlerin karşılanması için sosyal yardım sağlanmasında önemli işleve sahip olmaktadır.

Sosyal hizmet mezzo düzeyde çeşitli örgütlenmelerde, yaşam kalitesini artırıcı ve duyarlılık geliştirici çalışmalar yapar. Toplum merkezlerinde yoksul insanların yaşam kalitesini yükseltmek, sosyal gelişimi desteklemek ve insanları toplumsal kaynaklarla bağlantılandırmak gibi koruyucu ve önleyici çalışmalar gerçekleştirmektedir. Farkındalık yaratma ve eğitim çalışmaları, meslek eğitimleri, rehberlik ve danışmanlık çalışmaları, sosyal ve kültürel etkinlikler, sosyal yardım ve ekonomik üretkenliği

geliştirme çalışmalarıyla ekonomik sorunların hafifletilmesine yönelik uygulamalar yapılmaktadır (Karataş ve diğerleri 2006:269-273; Hayat ve diğerleri 2006:264-266).

Sosyal hizmet makro düzeyde, yoksulluk konusunda sosyal politikaların geliştirilmesi için çalışır. Bu doğrultuda, toplumu bilgilendirerek harekete geçirme, toplumsal değişimi başlatma ve savunuculuk rolleri çerçevesinde yoksulluk konusunda kamuoyunda duyarlılık oluşturmayı amaçlar. Karataş ve diğerleri (2006:271) sosyal adaletin sağlanması ve ülkedeki refah sisteminin sosyal devlet anlayışına uygun şekilde düzenlenmesi için sosyal hizmetin bilgilendirme çalışmaları yapmasının önemini anlatmaktadır.

Duyan (2003:8-9) sosyal hizmet uzmanlarının örgütler ve toplumla çalışırken, karar verici mekanizmaların toplum sorunlarına çözüm bulmadaki çalışmalarını harekete geçirmek ve sosyal değişimi başlatmak için siyasal eyleme başvurmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle sosyal politikaların planlanması ve uygulanmasında, sosyal kurumlar ve sosyal sistemlerin geliştirilmesinde etkin rol üstlenmelerini önermektedir.

1.3.2.1. Radikal Sosyal Hizmet ve Yoksulluk

Sosyal hizmet, kapitalist sistem içinde toplumu ekonomik ve sosyal risklere karşı koruma altına alan sosyal refah modeli içinde kurumsallaştırılmış bir meslektir. Sosyal refah Ferguson ve diğerleri (2002:28-35) ile Bryson'un (1992:21) vurguladığı üzere, sosyalizm tehdidi ve ekonomik verimlilik kaygısı ile kapitalizmin toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini hafifletmek üzere geliştirilmiş bir modeldir. İşgücünün ekonomiye katkı sağlayacak şekilde donanımlı olarak yetiştirilmesi, sağlıklı bir işgücüne sahip olunması sistemi geliştirecektir. Leonard (1975:49) sosyal refah sisteminin en önemli araçlarından biri olan sosyal hizmetin, toplumun kapitalist sisteme uyum sağlaması amaçlandığı, sisteme isyan edilmesinin önleildiği, sistemin devamı ve meşruiyetinin sağlandığını belirtmektedir.

Radikal sosyal hizmetin temelinde Marksizm bulunmaktadır. Bu görüş içinde sorunlar bireysel odaklı değil sosyal ve yapısal odaklı olarak tanımlanır. Leonard (1975:46) Marksist yaklaşımda ekonomik üretim şeklinin oluşturduğu altyapının toplumun politik

ve sosyal üstyapısını etkileme gücüne sahip olduğunu açıklamaktadır. Sosyal hizmetin sistem yaklaşımıyla ekonomik sistemi, birey ve toplumu anlamada herhangi bir değişken düzeyine indirmesi eleştirilir.

Radikal sosyal hizmet yaklaşımı, sosyal hizmetin kapitalist sistemdeki egemen sınıflar yararına sosyal kontrolü sağlamak üzere devlet tarafından kullanıldığını savunmaktadır. Sosyal hizmetin profesyonel eğitimi çerçevesinde, ezilen toplumsal sınıfları ve bireyleri “müracaatçı” olarak tanımlamasıyla işçi sınıfı ile birlikte hareket edemedikleri düşünülmektedir (Payne 1997:217).

Sosyal hizmetin, yoksulluğun sürmesine yol açtığı tartışma konusu olmaktadır. Holman (1978:216,239) sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin en düşük düzeyde tutularak, yoksulluğun sürdürüldüğünü, toplumun yoksulları dışlayan tutumunun sosyal hizmetlerin veriliş biçimiyle aynı şekilde yansıtıldığı ve pekiştirildiği, insanların yoksulluklarından sorumlu tutulduğunu savunmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarıyla sınıflı ve tabakalı toplum düzeninin kaçınılmaz olduğu görüşünün kabul ettirildiğini, eşitsizliğin bu şekilde desteklendiğini belirtmektedir. Ancak diğer taraftan sosyal hizmetin çelişkili bir şekilde, insancıl bir yaklaşımla yoksulluğu azaltmaya yönelik olarak çalıştığını ifade etmektedir.

Sosyal hizmetin çelişik konumundan bahseden Rojek (1986 akt. Payne 1997:216) sosyal hizmet uzmanlarının kapitalist sistemin koruyucuları olma işlevinin yanında, işçi sınıfına bilgi ve onları güçlendiren çalışmalarıyla, işçi sınıfının eylemde bulunma kapasitesini artırabildiğini, bu durumun diğer çelişkileri harekete geçirerek kapitalist sistemin çözülmesine katkıda bulunabileceğini savunmaktadır.

Jones (1983:9,59) sosyal hizmetin, devletin işçi sınıfı ve yoksulları denetim altında tutmak amacına hizmet ettiğini savunmaktadır. Sosyal hizmetin, büyük ölçüde kapitalist sistemin yarattığı ekonomik ve sosyal sorunların temelindeki politik nedenlerin gizlenmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Yoksulluğun yarattığı kızgınlığın, yoksulluğun giderilmesine yönelik politik araçlar olarak kullanılmadığında, yoksul insanların kendi içlerine ve çevrelerine yöneldiğini, alkol ve uyuşturucu kullanımı, aile içi şiddet, bunalım ve intihar şekline dönüştüğünü vurgulayan Engels’ten (1973) yararlanarak, yoksulluğun ekonomik ve politik nedenlerinin

gösterilerek yoksulların güçlendirilmeleri ve sınıf mücadelesine yönlendirilmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Leonard (1976 akt. Holman 1978:286) sosyal hizmet uzmanlarının yoksul müracaatçılarıyla görüşmeleri sırasında, sıkıntılarının kaynağının bireysel nedenlerden kaynaklanmadığının vurgulanması ve yapısal nedenlerin açıklanmasıyla, insanların politize edilmesinin öneminden bahsetmektedir.

Ancak Holman (1978:286,288) müracaatçıları gerçekçi olmayan beklentiye sokacağı ve toplumsal çatışmaya neden olabileceği için, bu görüşü eleştirmektedir. Holman'ın ve Fook'un (1993 akt. Payne 1997:227) önerisi, sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluğun gerçek nedeninin toplumdaki eşitsizlik olduğunu bilerek hareket etmeleridir. Yoksul müracaatçılarla mesleki çalışmada, hiyerarşiden uzak eşitlik üzerine kurulu iletişim geliştirilerek, yoksulluğa neden olan güçlere karşı birlikte çalışıldığının vurgulanması, mesleki çalışma sürecine yoksulların etkin olarak katılması ile ilişkiyi eşitlikçi bir düzleme sokmak gereğini belirtmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının gerekli durumlarda, yoksulluğun müracaatçıların davranışlarını nasıl etkilediği ve yoksulluğun yapısal nedenleri hakkında onlarla konuşmalarının önemini vurgulamakta; yoksulluğun uzun vadedeki çözümünün toplumsal ve politik çalışmalarla olası olduğu yönünde yoksulları bilinçlendirmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Sosyal hizmetin savunuculuk rolü çerçevesinde, uzun vadede yoksulluğun ekonomik ve politik çözümüne toplumsal düzeyde katkıda bulunması gerekmektedir. Sosyal hizmetin toplumu değiştirici, dönüştürücü işlevi göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. Değişmeyi harekete geçirmek amacıyla toplumu bilinçlendirme yönünde çalışma, toplumsal örgütlenmeye destek verme, ekonomik ve sosyal hakların geliştirilmesine katkıda bulunma, toplumun sosyal politikaların geliştirilmesine yönelik baskı grubu oluşturmasını destekleme sosyal hizmetin yoksulluk konusunda görevleri olmaktadır. Müracaatçılarla birebir çalışmada yoksulluğun yapısal nedenlerinin açıklanması onları güçlendirmenin yanı sıra, yoksulluktan kaynaklanan sorunların politik düzeyde çözümü için temel oluşturabilme etkisine sahip olabilir.

1.3.3. Sosyal Yardım

Sosyal yardım Çengelci (1993:10) tarafından, kendi ellerinde olmayan nedenlerle geçinemeyen insanların, sosyal incelemeye dayalı olarak en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale gelmeleri amacını taşıyan, karşılıksız olarak kamusal etkinlik şeklinde yapılan maddi ve sosyal destek olarak tanımlanmıştır. Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik sisteminin bir parçası olarak işlev görmektedir.

Sosyal yardım alanı, sosyal hizmet mesleğinin en eski ve yerleşik alanıdır. Sosyal yardımların gelişimi incelendiğinde, sanayi devrimi öncesindeki dönemde birincil ilişkilerin egemen olduğu topluluk yapısı içinde aile ve yakın çevresinin yaptığı yardımların ön planda olduğu görülmektedir (Koşar 2000:8). Toplumun birliği ve devamının sağlanmasının amaçlandığı bu yardımlar, aile yapısının sıkı bağlarla örüldüğü toplumlarda hala önemini korumakta, ülkemiz de bu ülkelere örnek olarak verilmektedir. Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde “sosyal patlama”nın aile desteği ile önlendiğinin ifade edilmesi, yoksulluğa karşı sosyal politika geliştirilmesini engelleyecek düzeyde kullanılan bir söylemdir.

Ülkemizdeki sosyal-ekonomik dinamiklerin sonucunda Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yoksulluk önceleri sadece ailelerin sorumluluğu olarak görülmüştür. Geleneksel yapılar olan aile, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin kurduğu sosyal destek ağlarının sanayileşme ve kente göçle zayıflaması sonucunda, kurumların güçlenmeye başladığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde sanayileşmenin yaygınlaşması ile sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar konusunda yasal düzenlemeler yapılmış, vatandaşlık temelinde hizmet veren kurumlar ortaya çıkmış, dolayısıyla sosyal yardımlar vatandaşlık hakkı haline gelmiştir. Ancak tartışıldığı üzere (Buğra 2001:25; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2002:212-217) ülkemizde geleneksel refah rejiminin temelinde aile dayanışması bulunmakta, bu durum da aile dayanışmasının gerçekleşmediği durumlarda yoksulların çeşitli kaynaklara ulaşımını zorlayarak, toplumsal eşitsizlikleri artırmaktadır.

Buğra (2005) sosyal hak çerçevesinde verilmesi gereken sosyal yardımların, acıma, hayırseverlik gibi temellerle yapılan düzensiz ve belirsiz şekilden uzaklaşarak, kurumsallaşmış bir yapı içinde düzenli olarak verilmesinin, vatandaş ile devlet

arasındaki sorumluluk bilincini karşılıklı olarak kurmaya yardımcı olacağını belirtmektedir.

Sosyal yardımlar ve sosyal refah hizmetleri, hem kapitalist sistem hem de toplum ve birey refahı için önemli işlevlere sahip olmaktadır. Refah sistemi, bireylerin sermaye birikimi sağlaması açısından etkili olmaktadır. Yoksulların tüketim mallarını tüketmesi sağlanarak, ekonominin canlı tutulması sağlanmaktadır. Barınma, sağlık, eğitim hizmetleri, çocuklar için gündüz bakım evleri gibi olanaklar, aile odaklı sosyal yardımlar sağlıklı ve eğitilmiş işgücü oluşturmaya yardımcı olmakta, kadınların çalışma yaşamına katılmasını kolaylaştırmaktadır (Gough 1979 akt. Bryson 1992:21).

Sosyal yardımlar çeşitli şekillerde verilebilmektedir. Doğrudan para yardımı (nakdi yardım) yapılması ile eşya, yiyecek, yakacak, konut gibi desteklerin (aynı yardım) verilmesi yardımın niteliğini belirlemektedir. Sosyal yardımlar, sosyal hizmet anlayışına uygun şekilde bütüncül bir bakış açısıyla yapılmalıdır. Yoksulluğun sosyal refah boyutunda ele alınması, önleyici, koruyucu ve iyileştirici hizmetlerin oluşturulması, sorunun makro düzeyde çözümü açısından önem taşımaktadır. Sosyal yardımlar verilirken, etkili sonuçlar alınması için birey ve grupların diğer sosyal hizmet gereksinimlerinin de göz önüne alınması gereklidir (Koşar 2000:110, Karataş 2003b:132, Çengel 1993:24).

Koşar (2000:114,120) sosyal yardımın temel amacının aile ve bireylerin yoksulluk sorununu çözmeleri olduğunu, bu doğrultuda yaşam için en alt düzeyde gerekli olan konut, gıda, giyim, sağlık ve eğitim giderleri gibi gereksinimlerin sosyal yardımla karşılanması gerektiğini anlatmaktadır. Karataş (2003b:132) sosyal yardımın geçici süreyle verilmesinin, yoksulları sosyal yardıma bağımlı olmaktan uzaklaştıracağını belirtmektedir.

Yoksullukla mücadelede sosyal yardımlar tartışma konusu olmaktadır. Sosyal yardımların yoksulları bağımlılaştırıcı, çalışmamaya yönelten ve kendi yaşamları için etkili kararlar almalarını önleyen işleve sahip olduğunu savunan tartışmalar olduğu aktarılmaktadır (Karataş 2003a:99, Çengel 1993:27). Buğra (2005:3-5) yoksulların işgücüne katılarak çalışmasının yoksullukla mücadele etmede en etkili yol olduğunu savunanların, düşük ücretli işler nedeniyle yoksulluk üzerinden kâr etmeyi amaçladığını

belirtmektedir. Sosyal yardımları yoksulların temel gereksinimlerinin karşılanması gereği nedeniyle savunmaktadır.

Sosyal yardımlar, en temel insan hakkı olan yaşama hakkının yerine getirilmesi için işlevsel olmaktadır. Temel düzeydeki fiziksel gereksinimlerin karşılanması, yoksulluk döngüsünün kırılması için de ön koşuldur. Ancak temel gereksinimlerin karşılanması halinde eğitim ve sağlık hakkından yararlanma, iş ve meslek sahibi olma söz konusu olabilmektedir. Ancak ülkemizde sosyal yardımların eğitimi destekleme, meslek edindirme, iş kurma gibi çalışmalarla yeterince desteklenmemesi nedeniyle, yoksulluk döngüsünü kırmakta zayıf kaldığı görülmektedir.

Ülkemizde sosyal yardımlar sosyal refah anlayışıyla yapılmamaktadır. Yoksullara yönelik sosyal yardımların miktarı, kapsamı ve yaygınlığı düşünüldüğünde yoksulluğun ortadan kaldırılmasını amaçlamadığı, yapısal dönüşümü desteklemediği, yoksulları bağımlılıktan kurtarmadığı ve bütüncül sosyal hizmet yaklaşımının yetersiz kaldığı görülmektedir.

1.3.3.1. Sosyal Yardım Alanında Kamusal Hizmetler

Devletin yoksulluk düzeyi en alt sınırdaki olanlara sağladığı sosyal yardımlar, sosyal güvenceye sahip olan yoksulları kapsamamaktadır. Bu yardımlar ana başlıklar altında afetlerden zarar gören muhtaçların korunması, doğal afetlerden zarar gören çiftçilerin korunması, muhtaç yaşlı ve özürlülerin korunması, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yaptığı ayni-nakdi yardımlar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığı ile yapılan ayni- nakdi yardımlar ve sağlık destekleri, sosyal güvencesi olmayanların sağlığının korunması (yeşil kart uygulaması), Vakıf İmaret Yönetmeliği'ne göre muhtaçların korunmasını sağlayan yardımlardır.

Sosyal yardım sistemi içinde en yaygın devlet kurumu, Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'dır. Bu vakıflar aracılığı ile sosyal güvenlik sisteminden yararlanamayan muhtaç durumundaki yoksullara ayni ve nakdi yardım sağlanmaktadır. Gereksinim sahiplerine geçici süre ile yakacak, kira, gıda ve eğitim yardımları verilmekte, yeşil kart sahibi kişilerin tedavileri için gerekli malzeme ve ilaç

desteği sağlanmaktadır. Ayrıca iş kurmak isteyen yoksullara, kredi yoluyla maddi destek sağlanmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığı ile verilen sosyal yardımların, nesnel kriterlere göre yapılan değerlendirmelerle gerçek gereksinim sahiplerine ulaştırıldığı konusunda sıkıntılar yaşandığı savunular bulunmaktadır (Buğra ve Keyder 2003:40). Büyük ölçüde başvuruda bulunanların yoksulluk ve muhtaçlık düzeylerinin değerlendirilmesiyle yapılan yardımlar, sosyal yardımın yoksulların vatandaşlık hakkı olduğu düşüncesini tam anlamıyla karşılamamaktadır. Başvuruyla yapılacak değerlendirme sonucunda sosyal yardım verilmesi, eşitsizlik sorununu ortaya çıkarmakta, birçok gereksinim sahibini sistemin dışında bırakmakta ve hizmetin yaygınlığını büyük ölçüde engellemektedir.

Ülkemizde yoksulluğu nleme yönünde şekillenmeyen sosyal yardımlar, yoksulluğun yaygınlaşmasını ve derinleşmesini engelleyememektedir. Bu yaklaşım insanların muhtaç hale gelmesini nleme yerine, muhtaçlık durumunu kabul edip, sosyal yardımın yoksulların hayatta kalmalarını sağlayacak düzeyde verilmesini öngörmektedir. Varolan sosyal yardım politikası, işgücü ve eğitim konusundaki politikaları geliştirmeyi ön plana almamaktadır.

alışan ve çalışma olanağı bulamamış tüm insanlara sağlanması gereken sosyal güvenlik sisteminden yararlanma hakkı göz ardı edilmektedir. Sosyal güvenlik sistemi, kayıtdışı çalışmak durumunda bırakılan çalışanları kapsamamaktadır. Bu şekilde çalışanların sağlık ve emeklilik güvenceleri olmamakta, iş kazası yoluyla sakatlık durumunda haklarını alamamakta, kolaylıkla çalışamaz konumuna düşmektedirler. Kayıtdışı çalışmanın önüne geçecek önlemler almak ve işgücü politikalarını sosyal adalet yaklaşımı içinde düzenlemek gerekmektedir.

Yeşil kart uygulaması, sağlık sigortasını içeren sosyal güvenceye sahip olmayan yoksul yurttaşlara, sağlık ve tedavi hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma hakkı sağlamaktadır. Yeşil kart uygulamasından 2007 yılı itibariyle 13 milyon 990 bin 619 yurttaş yararlanmaktadır (Radikal Gazetesi, 11.12.2007). Öncelikle yapılması gerekenin sosyal güvencesiz çalışmanın nlenerak, çalışanların sosyal güvenlik primlerinin işverenleri tarafından karşılanması olduğu düşünülmektedir.

Teksöz (2005) sosyal güvenlik sisteminde yapılması gereken reform yapılmasının öneminden bahsetmekte, nüfusun tümünü kapsayan koruyucu ve kaliteli sağlık hizmeti sunan Genel Sağlık Sigortası oluşturulması, sosyal yardım ve hizmetlerin dağıtık yapısının toplulaştırılarak, nesnel yararlanma ölçütlerine dayalı olması, tüm muhtaç kesimleri kapsamaya önerilerinde bulunmaktadır. Sosyal yardım ve sosyal hizmetler için yaptığı değerlendirmede sosyal yardımların veri tabanları aracılığı ile izlenmesi ve yönlendirilmesi, bu alanda kullanılan kaynağın adil olarak dağıtılması ve gereksinim sahipleri için ulaşılabilir kılınması, yardımların miktarının artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Yaşlı, özürlü ve çocuklara nakit desteği verilmesi; çalışabilir kesimin etkin işgücü geliştirme programlarına katılması, çocukların eğitimi ya da tedavilerine devamlarının sağlanması için nakdi destek, hamile kadınlar için sağlık kontrolü koşuluna bağlı şartlı nakit desteği yapılmasını önermiştir.

1.3.3.2. Sosyal Yardım Alanında Sivil Toplum Kuruluşları

Devletin örgütlediği sosyal yardımların yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının yaptığı sosyal yardımlar da yoksullukla mücadelede rol oynamaktadır. Sivil girişimle, belli amaçlar doğrultusunda örgütlenmiş kuruluşlar, hemşehrilik, ortak ilgi alanları, ortak ekonomik çıkar, ortak siyasi görüş, sosyal yardım gibi etkenlerle kâr amacı gütmeksizin toplum yararına çalışmalar yapmaktadır.

Karataş (2003b:122-123) küreselleşme sürecinde devletin ekonomik ve sosyal alanda denetleyici ve düzenleyici konumunu zayıflatmak üzere, sosyal refah hizmetlerinin sınırlı kaynak, süre ve alanda çalışan sivil toplum kuruluşları ve yerel girişimlere bırakılması eğiliminin var olduğunu savunmaktadır. Bunun sosyal devlet anlayışını ortadan kaldırılmaya yönelik neo-liberal politikaların ürünü olduğunu belirterek, sosyal refah alanında toplumun tümünü kapsayan planlama, yönetim ve gelişim çalışmalarının ortadan kaldırılarak, toplum yararının olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde Şengül ve Ersoy (2006:59) Dünya Bankası'nın politikaları çerçevesinde yoksullukla mücadelede devlet merkezli çözümlerin zayıflatılarak, sivil toplum kuruluşlarının bu konuda etkin olmalarının beklendiğini ifade etmektedir. Dünya

Bankası'nın küresel düzeyde uyguladığı ekonomik politikaların, yoksulluğun artmasında etkili olduğunu, soruna neden olan politikalardan vazgeçilmeden, yoksulluğun çözülemeyeceğini savunmaktadırlar.

Ülkemizde son yıllarda sosyal yardım konusunda, belediyelerle çeşitli dernek ve vakıfların önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Belediyelerin sosyal yardımdaki ağırlığının artmasında, yoksul insanların ilgili siyasi partiye destek vereceği düşüncesinin yattığı düşünülmektedir. Yoksullara ayni ve nakdi destek sağlayan dernek ve vakıfların, sosyal hak yaklaşımı yerine merhamet, vicdan, hayır gibi sosyal politikayı dışlayan kavramlar çerçevesinde hareket ettiği görülmektedir. Böylelikle yoksullar, yoksulluk hakkında çözüm üreten siyasi yapılara destek verme yerine, kendilerine kısa vadede yarar sağlayacak kuruluşlara bağımlı kılınmaktadır.

Sosyal yardım, devletin sosyal sorumlulukları çerçevesinde, sosyal hak yaklaşımıyla gerçekleştirmesi gereken sosyal politika araçlarından biridir. Sivil toplum kuruluşları bu konuda devletin çalışmalarını destekleyici olmalı, sosyal politikalar konusunda siyasi mekanizmalara baskı oluşturabilecek sivil örgütlenmeyi gerçekleştirmelidir. Yıldız ve Adaş da (2006:22-23) benzer şekilde sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele konusundaki asıl işlevinin, devletin sosyal niteliğini yerine getirmesi için toplumu bilinçlendirmek olduğunu savunmaktadır.

1.3.4. Yoksullukla Mücadelede Özel Programlar

Yoksullukla mücadele için özel olarak uygulanan programlar gıda, işgücüne katılım ve kredi alanlarında yoğunlaşmakta, temel mal ve hizmetlere yönelik devlet desteği sağlanmaktadır (Şenses 2001:238).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yoksullukla mücadele için sosyal yardımların artması ve işsizliğin azaltılması öngörülmektedir. Sosyal yardımların, yoksul insanların eğitim ve sağlık gibi hizmetlere ulaşımını kolaylaştırdığı ve yaşam kalitelerini yükselttiği belirtilmektedir. İşsizliğin azaltılması için eğitimin işgücü yetiştirmeye yönelik olarak düzenlenmesi gereği ortaya konmakta, meslek eğitimine önem verilmesi vurgulanmaktadır. İşveren üzerindeki işgücü yükünün azaltılması ve

esnek çalışma biçimlerinin desteklenmesi yönünde çalışmalar yapılması planlanmıştır (DPT 2006:43-44).

Avrupa’da yoksullukla mücadele, çeşitli sosyal politikalar aracılığı ile uygulanmaktadır. Avrupa İşgücü Stratejisi, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar arasında giderek artan işsizlik sorununu çözmek üzere, özellikle düşük ücretli çalışanların vergi ve işgücüne katılım masraflarını azaltmaya yönelik düzenlemeler getirmiştir. Çalışanların niteliklerinin artırılmasına ve iş danışmanlığı çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bekâr anne- babalar desteklenmiştir. İşsizlik ve yoksulluk ödenekleri birleştirilerek, iş piyasasındaki eksikliklerin kapatılması ve sosyal harcamaların kısıtlanması amaçlanmıştır. Bu noktada dikkat çekilen, iş piyasasına sağlık ve eğitimsizlik gibi nedenlerle katılamayanlara yönelik desteklerin düşürülmemesi gereğidir (Vleminckx ve Smeeding 2001:536).

Bangladeş’te 1976 yılında kurulan Yoksul Bankası (Grameen Bank) yoksullukla mücadele programları arasında ilgi çekmektedir. Tarımsal üretim ve tarım dışı ekonomik etkinliklerin desteklenmesi amacıyla, kırsal alandaki yoksul kadınlara mikro kredi verilmektedir (Yunus 2003:61-66). Yoksulların bireysel çabalarıyla üretim sürecine katılmalarını amaçlayan proje, ekonomik ve sosyal adaletin vatandaşlık hakkı temelinde sağlanması yerine, bireysel çaba temelinde sınırlı düzeyde yoksulluğu azaltmayı amaçlamaktadır.

Dünya Bankası’nın kredi karşılığında desteği ile birçok ülkede yoksullukla mücadele kapsamında, çeşitli sosyal yardımlar yapılmaktadır. Türkiye’de uygulanan “Sosyal Riski Azaltma Projesi” bu kapsamdadır. Şenses (2001:241) yapısal uyum programları çerçevesinde uygulanan yoksullukla mücadele programlarında, uyum programlarının olumsuz etkilerinin ve buna karşı oluşan tepkilerin azaltılmasının amaçlandığını belirtmiştir. Neo-liberal politikaların işgücü piyasası ve sosyal politika alanında etkinleştirilmesiyle, ilginin örgütsüz kesim olan kadın ve çocuklar üzerinde tutularak, korunmasız bırakılmış gruplar üzerine çekildiğini, örgütlü mücadelenin öncülüğünü yapan sendikalar ve sosyal güvenlik hizmetlerinden sorumlu devlet yerine, sivil toplum kuruluşlarının ön plana çıkarıldığını söyleyerek, bu uygulamayı eleştirmektedir.

Neo-liberal politikaların ağırlık kazandığı günümüzde, yoksulluğun çözümünde sosyal yardımlar ve mikro kredi gibi uygulamalar ön plana çıkarılmaktadır. Bu yaklaşımla neo-liberal politikalara yöneltilecek tepkilerin azaltılarak, kabul edilmesi sağlanmak istenmektedir. Yoksulluğun yapısal bir sorun olmaktan çok, bireysel bir sorun olarak algılanması bu politikaların diğer hedefidir. Sosyal yardımların, öncelikli olarak devlet tarafından eşit vatandaşlık hakkı temelinde, sistemli ve düzenli şekilde bütüncül sosyal hizmet bakışıyla verilmesi gerekmektedir. Sosyal yardımın meslek eğitimi, iş bulma aracılığı, çalışmak isteyen annelerin çocuk bakımı konusunda desteklenmesi gibi çalışmalarla desteklenmesi, sosyal yardımlara toplumsal adaleti sağlama ve yoksullukla etkin şekilde mücadele aracı olma işlevini kazandıracaktır.

1.3.5. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele

Çocuk yoksulluğunun azaltılması, çocukların yaşama, büyüme ve gelişme açısından gerekli mallara ve hizmetlere ulaşma haklarının ve topluma katılma olanaklarının gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu haklar gerçekleştiğinde bile fırsat eşitliğinin olmaması halinde, çocuklar göreceli olarak yoksulluk yaşayacak, koruyucu ortamlar geliştirilmedikçe ekonomik sömürü riski devam edecektir (UNICEF 2004:16).

Çocuklar için kamusal düzeyde sorumluluk alınması ve gelişimleri için toplumsal kaynaklardan eşit düzeyde yararlandırılmaları gerekmektedir. Kitchen (1995:4) bunun gereğini, çocukların ailelerinin ekonomik olanaklarına bağımlı olmaları ve çocukların gelecekteki işgücünü oluşturmaları ile açıklamaktadır. Teknoloji gelişimiyle birlikte eğitilmiş ve nitelikli işgücüne duyulan gereksinimin artması ile toplumların gelişiminin, çocukların devlet tarafından desteklenmesi ile olası olacağını belirtmektedir. Ayrıca ailelerin çocuk sahibi olmasıyla giderlerinin artması ve bunun bir dezavantaja dönüşmesiyle, toplumun devamını sağlama konusunda sorun yaşanabileceğini, bu nedenle çocuk refahının toplumun tümünü ilgilendiren bir konu olduğunu savunmaktadır.

Vleminckx ve Smeeding (2001:535) hem anne hem de babanın çalışmasının, yoksul ailenin ekonomik durumunu düzelteceğini, bu nedenle yoksul annelerin çalışması için

özel düzenleme yapılması ve düşük düzeyde beceri gerektiren işlerin artırılması gereğini vurgulamaktadır. Ancak düşük ücretle çalışma sorununa da dikkat çekerek, çalışmanın çocuk yoksulluğunu önlemediğini belirtmiştir.

Ülkemiz koşullarında, düşük ücretle sosyal güvenceden yoksun olarak çalışan yoksul ailelerde, hem anne ve hem de babanın çalışması durumunda çocuk bakımı sorun yaratmakta, çoğu kez çocuk bakım harcamasının yüksekliği nedeniyle annenin çalışma hayatına girememesi ya da işini bırakması söz konusu olmaktadır.

Çocuk yoksulluğu ile mücadele için, çocuk odaklı sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Çocuklukları gözetilen sosyal aktörler olarak topluma etkin katılımlarının sağlanması amacıyla eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal yardım haklarının güvence altına alınması gerekmektedir. Bunun yolu ise, öncelikle bir bütün olarak sosyal politikaların geliştirilmesidir. Devletin aile ve çocuk yardımlarının etkili olduğu ülkelerde çocuk yoksulluğu oranlarının düştüğü görülmüştür (UNICEF 2005).

Aile ve çocuk yardımları Avrupa ülkelerinde çocuk yoksulluğu ile mücadele için kullanılan önemli sosyal politika araçlarıdır. Çocuk yardımları, ailelere çocuk bakımı desteği, vergi indirimi, çocukların eğitim sistemi içinde desteklenmesi gibi düzenlemeleri kapsamaktadır. Ailelerin gelir düzeyi ve emek piyasasındaki konumları, ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarıyla bağlantılı olduğu için, bazı ülkelerde çocuk yardımlarına gereksinim olmaksızın tüm çocukların temel gereksinimleri karşılanabilmektedir (Ekim 2005:73). Sosyal refah sisteminin geçerli olduğu İskandinav ülkeleri, Almanya, İngiltere, İsviçre, Fransa gibi ülkelerde çocuk yardımı eşit hak temelinde gerçekleşmekte, vatandaşlık ve yoksulluk şartı aranmaksızın tüm çocuklar için sağlanmaktadır.

Eğitim, çocuk yoksulluğu konusunda büyük önem taşımaktadır. Eğitim, çocukların bilişsel, duygusal ve toplumsal gelişimlerini sağlamaktadır. Toplumsal sınıflar arasındaki hareketliliği ve toplumun ekonomik ve sosyal olarak gelişimi sağlamada temel araçlardan biri olan eğitimin, tüm toplumsal kesimlere eşitlik temelinde sunulması, sosyal adaletin sağlanmasında etkili olmaktadır. Bu bakımdan sosyal politikanın etkili ve önemli bir bileşeni olan eğitim politikalarının yoksul çocukları gözetmesi, bir bütün olarak toplumun ve yoksulluk sorununu çözmedeki rolü büyüktür.

Manski (1994:308) eğitim ile kişinin yetişkinlik yıllarındaki sosyo-ekonomik statüsü ve kendi çocuklarının başarısı arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu belirtmektedir. Eğitim politikalarının, yoksul çocukların başarılı olmalarına olanak veren yapıda olmasının önem kazandığını vurgulamaktadır.

Üretimde makineleşmenin artmasıyla özel nitelik gerektirmeyen işlerde azalma, ulusal ve küresel üretim düzeyinde rekabetin artması ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi, insanın değişimini sağlayan yaratıcı bir üretim birimi olarak eğitilmesi gereğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda işgücü insan kaynağı olarak nitelendirilmekte, insan kaynağı üretimin gelişmesi ve rekabetin artmasında temel unsur olarak belirmektedir. Vleminckx ve Smeeding (2001:541) insan kaynağının geliştirilmesinin, sosyal duyarlılıkla geliştirilecek bir eğitim politikasıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Bunun için bütün çocukların nitelikli eğitime erişiminin sağlanmasını savunmaktadırlar.

Çocuk yardımlarının eğitimle ilişkilendirilmesi, çocukların eğitim hakkından yararlanabilmesi için önem taşımaktadır. Ancak çocuk yardımının, eğitime devam koşulunu gözetmesi tek başına yeterli olmamaktadır. Eğitim politikalarının sosyal politika ile bağlantılandırılıp, tüm çocuklar için ulaşılabilir bir eğitim sistemi oluşturulması önem kazanmaktadır. Farklı sosyo-ekonomik sınıflardan gelen çocuklar için eşit fırsat sunulmalı, sosyal içermeleri göz önünde bulundurulmalı ve sosyal olarak dezavantajlı konumdaki çocukların sosyal ve kültürel yönden gelişimleri için özel destek sağlanmalıdır.

Kitchen (1995:13) öncelikle eğitim ve çocuk bakımı olanaklarının eşit olarak tüm vatandaşlara sağlanmasının öneminden bahsetmekte, çocuk yardımlarının toplumda adaletli bir şekilde yapılmasını, yoksul ailelere daha fazla destek verilmesini istemektedir. Yoksul ailelerin çocuk bakımı için gerekli olan sosyal yeterliliklerini geliştirmek üzere sosyal yardımlaşma kurumları, toplum merkezleri, sığınma evleri ve gençlik danışma merkezleri gibi sosyal kurumların geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Yoksul çocukların refahını geliştirmek üzere yapılan çalışmaların, sosyal hizmet bütüncül bakış açısıyla oluşturulması gerekmektedir. Sosyal hizmet, çocukları başta aile olmak üzere sosyal çevreleri ve ekonomik-sosyal sistemler ile birlikte ele almaktadır.

Schorr (1991:267-268) yoksul çocukların eğitim, sağlıkla ilgili sorunlarını çözmeye yönelik olarak uygulanan programlarla, yüksek düzeyde risk altındaki çocuklar ve ailelerine yönelik olan programları değerlendirerek, başarılı olan programların çocuğu ailesiyle, aileyi de sosyal çevresiyle ele alan, iletişimin iyi kurulduğu, esnek bir yapıya sahip, bütüncül ve kapsamlı programlar olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin sağlık sorunu olan çocuğun bütüncül olarak değerlendirilmesiyle, sosyal hizmet uzmanının aileye sosyal destek sağlaması gereği belirlenebilir. Sosyal, duygusal ve maddi desteğin, ailenin sağlık sorunlarıyla baş etme gücünü artıracak gibi aile danışmanlığı hizmetinden de yararlanmasını kolaylaştıracağını belirtmektedir.

Yoksul çocukların sağlık sorunları, yaşama haklarını doğrudan etkileyeceği gibi, bilişsel gelişimlerini ve eğitim hakkından yararlanmalarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Hatun ve diğerleri (2003:259) yoksul çocukların sağlık sorunlarına dikkat çekerek, çocukların tamamına sağlık güvencesi sağlayan sağlık sistemi oluşturulmasını, öncelikle düzenli geliri olmayan her çocuk için çocuk yardımı yapılmasını, yoksulluğun yoğun olduğu bölgelerde ücretsiz kreş ve anaokulları açılmasını, yoksul çocukların eğitim ve sağlıklarını desteklemek üzere ilköğretim okullarında Okul Sütü Projesi ve ücretsiz öğle yemeği gibi uygulamaların gerçekleştirilmesini önermektedir. Annelerin sağlık eğitimlerine önem verilerek, hamilelik döneminde sağlık kontrolleri yapılmasını desteklemektedir.

UNICEF 2007 Dünya Çocuklarının Durumu raporunda (UNICEF 2006b:1,12) toplumsal cinsiyet konusuna dikkat çekerek, cinsiyetler arasında eşitlik sağlanması halinde sadece kadınların değil, çocukların, ailelerin ve toplumun yoksulluğun üstesinden gelebilmek için güçleneceklerini ortaya koymaktadır. Kadınlara yönelik ayrımcılığın engellenmesinin, insanlık gelişimi ve sürdürülebilir kalkınma için gerekli olduğu savunulmaktadır. Kadınların sağlıklı, eğitilmiş, güçlü olmasının ve ev içinde alınan kararlarda söz sahibi olmasının, çocuklarının sağlığını, eğitimlerini ve gelişimlerini olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır.

1.3.5.1. Avrupa ve Amerika’da Çocuk Yoksulluğu ile Mücadeleye İlişkin Çalışmalar

Çocuk yoksulluğunu önlemek ve azaltmak için Avrupa Birliği içinde geliştirilen politikalardaki amaçlar; ailelerin mali durumunu iyileştirmek, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın kuşaklararası aktarımını engellemek üzerine kurulmuştur. Üç politika başlığı altında toplanabilecek politikalardan ilki, anne-babaların ücretli işte çalışması ve doğrudan nakit transferi ile ailelerin maddi durumunu iyileştirmek, ikincisi devletin maddi desteğiyle çocuk bakımı, barınma ve sağlık giderlerini azaltarak ailelerin giderlerini düşürmek olarak özetlenebilir. Üçüncü başlık sosyal içermeyi sağlayan bir eğitim modeli oluşturan, mahalle birimlerine yetki veren ve çocuk koruma hizmetlerini güçlendiren çalışmaları içermektedir. Yoksul çocukların kültürel, sportif etkinliklere katılmaları sağlanarak, mahalle gelişimi programlarıyla çocuk ve gençlerin katılımı ile gereksinimlerinin karşılanması için çalışmalar yapılmaktadır (Avrupa Birliği Politika Çalışmaları Bulguları 1. Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi ve Azaltılması, www.yoksulluklamucadele.org/icerik.php).

İngiltere’de 2000’li yılların başında, çocuk yoksulluğunu yirmi sene içinde bitirmeyi amaçladığını duyuran hükümet, geliştirdiği stratejide ailenin işgücüne katılımını esas alarak, sosyal yardım bağımlılığından uzaklaşılmasını hedeflemiştir. Aile ve devlet ilişkisi bağlamında tartışılan özel ve kamusal ayırımından vazgeçilmiş, devletin ailenin özel olarak kabul edilmiş alanına daha fazla müdahale etme yaklaşımı benimsenmiştir. Annesi işgücüne katılan çocuklar için, okul öncesinde çocuk bakım kurumlarının sayısı artırılmış, isteyen herkesin yararlanacağı duruma getirilmiştir. Özellikle yoksul bekâr annelerin çalışmasını desteklemek üzere, aile ve çocuk yardımları artırılmıştır. Çocukların eğitim sistemi içinde para yardımı ile (Education Maintenance Allowance-EMAs) desteklenmesiyle okul çağındaki çocukların eğitime devam etmesi hedeflenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanmakta olan “Head Start” programına benzer bir program olan “Sure Start” programı ile çocukların yaşamlarının ilk yıllarından başlayarak gelişimlerini destekleyecek gündüz bakım ve eğitim kurumları geliştirilmiştir, ailelere yönelik olarak okuma-yazma kursları düzenlenmekte, çocuk gelişimi ve eğitimi hakkında bilgilendirme yapılmakta ve danışmanlık hizmeti verilmektedir (Ridge 2002:27-34).

Çocuk yoksulluğu ile mücadele için Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde benzer politika modelleri geliştirilmiştir, en temel olan üç tanesi ev ziyareti programı, kurum temelli erken çocukluk müdahalesi, annenin eğitimi ve çalışmasını destekleyen programlardır. Ancak bu programlar Brooks-Gunn'ın (1995:107) da ifade ettiği gibi çocuk yoksulluğunu önlemeye yönelik programlar olarak tanımlanamaz. Bu programlar, yoksulluğun aile ve çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik programlar değerlendirilmelidir.

1.3.5.1.1. Ev Ziyareti Programları

Ev ziyareti programları, ana-babalık bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine odaklanmıştır, bazı durumlarda halk sağlığı hemşireliği ile bağlantılı şekilde çocukların sağlık ve güvenliğinin geliştirilmesi ile ilgilenilir. Program genellikle yoksul, genç, bekâr ve eğitimsiz anneler gibi çocuklarının gelişimi konusunda risk taşıyan gruplara hizmet vermektedir. Çocuk ihmali ve istismarı durumunda, ailede çocuğa yönelik davranış değişimi için çalışma yapılır. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet kurumlarına ve sosyal yardımlara yönlendirme yapılmaktadır (Brooks ve Gunn 1995: 1,96).

Kadın, bebek ve çocuklara yönelik beslenme ve sağlık programlarında, ev ziyaretleri etkili bir yöntem olarak belirlenmiştir. Hemşirelerin ve özel eğitimli kişilerin, hamile ve küçük yaşta çocuğu olan yoksul kadınları düzenli olarak ziyaret ederek sağlık konusunda verdikleri danışmanlık hizmeti sonucunda, annelerin toplum hizmetleri ve anne eğitimlerinden daha fazla yararlandığı, çocukların daha sağlıklı olduğu, beslenmelerine daha çok özen gösterdikleri, sigarayı azalttıkları, doğumlar arasındaki zamanı uzattıkları belirlenmiştir. Bu hizmetten yararlanan kadınların çocuklarında çocuk ihmali ve istismarı olgularının daha az görüldüğü ortaya çıkmıştır (Olds, Henderson, Tatelbaum ve Chamberlainn 1986a-1986b-1988 akt. Klerman 1991:151).

1.3.5.1.2. Kurum Temelli Programlar

Erken çocukluk müdahalesi yoksul çocukların sosyal, duygusal, bilişsel ve dil gelişimlerini desteklemek üzere çoğu kez aileyi de sürece katan, kurum temelli çocuk eğitim programlarını kapsamaktadır. Aile katılımı olmaksızın erken eğitimin sürdürülemeyeceğinden hareketle aile destek grupları, aileyle birebir çalışma, aile eğitim sınıfları ve aile toplantıları ile ailenin çocuğun gelişimine destek vermesi sağlanmaktadır (Brooks - Gunn 1995: 1,97).

Brooks - Gunn (1995: 98) aile eğitimlerinin, annelerin yoksullukla baş edebilmeleri için yararlı olabilecek karar verme stratejisi oluşturmayı, annelik özgüvenini artıracığı ve annelikle ilgili kişisel özelliklerin değiştirilmesini sağlayabileceğini anlatmaktadır. Annenin eğitimini sürdürme, çalışma gibi konularda kendi kendine yeterli olabildiğini sağlayacak duruma gelebileceğini belirtmektedir. Aynı zamanda ailenin toplumsal kaynaklardan yararlanması için savunuculuk yapılmaktadır.

Yoksul çocukların eğitim yaşamında başarılı olabilmeleri için 1960'lı yıllarda başlatılmış olan “Head Start” programı, bu doğrultuda yapılmakta olan en kapsamlı çalışmadır. Yoksul çocukların hayata hazırlanmaları ve okula başladıklarında diğer çocuklarla bilişsel yetileri bakımından eşit şartlarda olabilmeleri için Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan programdan doğumlarından 5 yaşa kadar olan yoksul çocuklar, aileleri ve yoksul hamile kadınlar yararlanmaktadır. Program kapsamında devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel kurumların işbirliğiyle, çocuklara okulda başarılı olmalarını sağlayacak bilişsel ve sosyal yetilerini geliştiren eğitim çalışmaları yapılmaktadır. Ailelere çocuk gelişimi, sağlık, beslenme konularında okul öncesi dönemde danışmanlık verilmekte ve hizmet sunulmaktadır (<http://www.acf.hhs.gov/programs/hsb/about/index.htm>).

Yapılan araştırmalar bu programdan yararlanmış çocukların, kendileriyle aynı sosyo-ekonomik düzeyde olan çocuklarla karşılaştırıldığında okul başarılarının daha yüksek olduğunu, eğitime devam etmenin daha yaygın olduğunu, davranış problemlerinin daha az görüldüğünü ve suç oranlarının daha düşük olduğunu göstermektedir (Garces ve diğerleri 2000).

Sağlık konusunda toplumun tümüne yönelik olarak hazırlanan genel sağlık hizmetleri dışında, gereksinimlere yönelik özel programlar da uygulanabilmektedir. Yoksul çocukların beslenme ve sağlıkla ilgili sorunların azaltılması için çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. “Head Start” programı içinde sağlıkla ilgili eğitimler önemli düzeyde yer tutmaktadır. Bunun yanında çeşitli isimlerle uygulanan programlarla yeterli düzeyde beslenemeyen hamile ve emziren kadınlar, bebekler ve 6 yaşına kadar çocuklara gıda çekleri, ücretsiz okul yemekleri sağlanarak yoksul çocukların beslenme sorunları hafifletilmeye çalışmıştır (Klerman 1991:147).

Aile planlaması hizmetlerinin geliştirilmesiyle istenmeyen gebeliklerin önlenmesi, çocuk yoksulluğunun azaltılması konusunda önem taşımaktadır. Yoksul ailelerde çocuk sayısının artması çocuk yoksulluğunu yoğunlaştırmakta, çocuklara gösterilen ilginin azalmasına yol açmaktadır. Klerman (1991:149) Head Start programıyla istenmeyen gebeliklerin önlenmesi konusunda çalışmalar yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca hamilelik döneminde annelerin sağlık kontrollerinin yapılmasıyla, sağlıklı bebeklerin doğması yönünde adım atıldığını ifade etmektedir. Bebek ve çocukların aşılmasına, hastalık ve ölümlere karşı koruma sağlanması bakımından önem verilmiştir.

1.3.5.1.3. Annelerin Eğitimine ve Çalışmasına Yönelik Hizmet

Annelerin eğitimlerini tamamlamaları, mesleki eğitim almaları, iş yaşamına girmelerini kolaylaştıracak eğitimler ve işe yerleştirilmeleri gibi çeşitli çalışmaları kapsamaktadır. İngiltere’de bu amaç doğrultusunda, bir yaşının üstündeki çocuklar için ücretsiz ya da düşük ücretli gündüz bakım merkezleri hizmet vermektedir (Brooks-Gunn 1995:1-106).

Brooks-Gunn (1995:109) sosyal yardımla geçinmek yerine, annenin çalışmaya başlamasıyla çocuğun daha iyi bir sosyal çevrede yaşayabileceğini, daha iyi bir okula gidebileceğini, ailenin çocuğun eğitimine daha fazla pay ayırabileceğini belirtmektedir. Annenin psikolojik olarak kendini daha iyi hissedebileceğini, kendine olan güveninin artacağını, bunların da anne-çocuk iletişimini geliştireceğini, eğitim düzeyinin yükselmesiyle çocuk gelişimi hakkında bilgileneceği, çocuğun eğitime daha çok destek olabileceğini anlatarak bu programı savunmaktadır.

1.3.5.2. Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu ile Mücadeleye İlişkin Çalışmalar

Ülkemizde çocuk yoksulluğunun azaltılmasına ilişkin çalışmalar, yoksul çocukların eğitiminin desteklenmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Eğitimin, çocukluk dönemindeki yoksulluğun giderilmesine doğrudan katkısı sınırlı düzeydedir. Yetişkinlik dönemindeki yoksulluğu gidermeye katkı sağlayacağı düşünülen eğitim, çocukların bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimlerini desteklemekte, toplumsal kaynaklara ulaşımını sağlamaktadır.

1.3.5.2.1. “Haydi Kızlar Okula” Kampanyası

Milli Eğitim Bakanlığı ile UNICEF’in işbirliğiyle eğitimde kız ve erkek çocuklarının eşitliğini sağlamak üzere 2001-2005 ana uygulama planı kapsamında 2003 yılında kız çocukların okullaşma düzeyinin en düşük düzeyde olduğu 10 Doğu ve Güneydoğu ilinde başlatılan “Haydi Kızlar Okula” kampanyası kız çocukların ilköğretim düzeyinde eğitime devam edebilmeleri için destek sağlamaktadır. 2003 yılında okula giden kız ve erkek çocukların arasındaki fark yüzde 7 iken, 2005 yılında bu fark yüzde 5.8’e düşürülmüştür (UNICEF 2006a).

Kampanya sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin de desteğini alarak tüm illere yaygınlaştırılmıştır. Kız çocuklarının tamamının örgün eğitim sisteminden yararlanması amacıyla yürütülen kampanyada, okula gidemeyen erkek çocukları da eğitim sistemine katılmıştır. 2006 yılı sonuna kadar 273.447 kız çocuğunun okula gitmediği belirlenmiş, bu çocukların yüzde 81’i olan 222.800 çocuğun eğitime devam etmesi sağlanmıştır (http://www.haydikizlarokula.org/uygulama_sonuc_lari.php).

Kız çocuklarının eğitim alması, kendi gelişimleri açısından sağladığı yararların yanında geleceğin anneleri olacak olmaları bakımından önem taşımaktadır. Eğitimli annelerin çocuklarının sağlık, eğitim ve korunma haklarından daha üst düzeyde yararlandıkları bilinmektedir. Bilinç ve bilgi düzeyinin yükselmesiyle bebek ölümleri azalmakta, aşılama oranı artmakta, çocukların eğitime devamları ve okul başarıları artmakta, ihmal ve istismara uğrama olasılıkları düşmektedir.

1.3.5.2.2. Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO)

Yatılı İlköğretim Bölge Okulları, ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu illerinde okulları kapatılan, okulu olmayan köylerde yaşayan çocukların ve diğer yoksul çocukların eğitim sistemi içinde yer almaları amaçlanarak kurulmuştur. Korunmaya muhtaç çocuklarla, özel eğitime gereksinim duyan çocuklar da YİBO'lardan yararlanan çocuklardır. Bazı YİBO'ların bünyesinde okul öncesi eğitim de verilmektedir. Çocukların barınma, yiyecek, giyecek, kırtasiye gibi gereksinimlerinin yanında aylık harçlıkları da devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu okulların eğitim yanında, bölge halkı ile bütünleşerek kültürel, sosyal ve teknolojik gelişimlerine katkıda bulunma amacı bulunmaktadır. 2004-2005 öğretim yılı içinde 4790 dersliğe sahip olan okullarda yaklaşık olarak 142 bin öğrenci eğitim görmüştür (Eraslan 2005:23).

1.3.5.2.3. Şartlı Nakit Transferi

Dünya Bankası'nın Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizinin etkilerini azaltmak üzere uygulamaya koyduğu Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında, çocuk yoksulluğuna yönelik olarak Şartlı Nakit Transferi çalışmaları başlatılmıştır. Bu uygulama ile toplumun en yoksul yüzde 6'lık kesimi hedeflenmektedir. Şartlı Nakit Transferi uygulaması ile yoksul çocukların en temel gereksinimleri olan eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaları karşılığında, aileye Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla maddi destek sağlanmaktadır. Şartlı Nakit Sağlık Yardımları, 0-6 yaş arası çocuklar ile anne adaylarına yönelik olarak planlanmıştır. 0-6 yaş çocuklarının düzenli olarak sağlık kontrolünden geçmesi, aşılarının yapılması, anne adaylarının düzenli olarak sağlık kontrolünden geçmesi ve doğumu hastanede yapması koşuluyla, maddi destek sağlanmaktadır. Şartlı Nakit Eğitim Yardımları ile yoksulluk nedeni ile çocuklarını okula gönderemeyen ailelere, okul masraflarını karşılamak üzere maddi destek sağlanmaktadır. Okula devamı, başarısı koşulunun sağlanması, düzenli sağlık kontrolleri ve aşı gibi hizmetlerden yararlandıklarının belirlenmesi için Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışılmaktadır (Gökalp 2006:165-167).

Eylül 2006 tarihi itibarıyla şartlı nakit transferinden yararlanan aile sayısı 870.316 olmuştur. Şartlı eğitim transferinden yararlanan çocuk sayısı 1.549.201'dir (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmeden elde edilmiştir.). Ocak 2007 tarihi itibarıyla Şartlı Nakit Yardımları projesi sonlandırılmıştır.

1.3.5.2.4. Erken Çocukluk Gelişimini Destekleme Projesi

Yoksul bölgelerde yaşayan ve okul öncesi eğitim almadan okul çağına gelmiş, ya da okul yaşı geçmiş olup da okula başlayacak olan çocuklar için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından “Erken Çocukluk Gelişimini Destekleme Projesi Üzerine Bir Değerlendirme” projesi hazırlanmış, çeşitli kamu ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle toplam 19 ilde uygulanmıştır. 1999 yılında uygulanmaya başlayan proje ile 2005 yılına kadar yaklaşık olarak 60 bin çocuğa ulaşılmıştır. Proje, yoksul çocukların eğitim sorununun yetişkinlik döneminde de yoksulluklarının sürmesine neden olacağından hareketle uygulanmıştır. Yoksul çocukların ilköğretime başlamalarına engel olacak sorunlarını çözerek, okul kayıtlarını desteklemek ve çocukların psiko-sosyal ve dil gelişimlerini destekleyerek, eğitimde fırsat eşitliğini yakalamalarını sağlamak amaçlanmıştır. Çeşitli sosyal hizmet uygulamaları kullanılarak, ailelere çocuk gelişimi ve çocuk sağlığı hakkında bilgi verilmiş, psiko-sosyal destek ve maddi yardım sağlanmıştır (Alpay ve Karataş 2006, [www.shcek.gov.tr/Projeler/Erken Cocukluk Gelisimi.asp](http://www.shcek.gov.tr/Projeler/Erken_Cocukluk_Gelisimi.asp)).

1.3.5.2.5. Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (ILO/ IPEC)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından çocuk işçiliğinin önlenmesi için 1992 yılında “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı” (IPEC) başlatılmıştır. Programın uzun vadeli hedefi çocuk işçiliğine son verilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi çalışan çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için ulusal politika düzeyinde çalışmalar yapılmakta, kamu kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, işçi sendikaları, işveren örgütleri, üniversiteler, medya, çocuklar ve aileleriyle birlikte çalışılmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Bünyesinde Çocuk İşçiliği birimi kurulmuş, denetleme sistemi yeniden düzenlenmiştir. Çeşitli işkollarındaki işverenlere ve çalışan çocukların yoğun olduğu okullarda öğretmenlere yönelik duyarlılık geliştirici eğitim çalışmaları yapılmaktadır. Çalışan çocukların sağlığı ve eğitimine yönelik hizmetler geliştirilerek, psiko-sosyal danışmanlık verilmektedir (<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eupro>).

1.4. ARAŞTIRMANIN SORUNU

Ülke ekonomilerinin, küresel ölçekte uluslararası kuruluşlar tarafından neo-liberal politikalarla şekillenmesinin etkisiyle, kapitalist üretim ilişkilerinin doğal sonucu olan sınıfsal eşitsizlikler, özellikle kentsel bölgelerde artmıştır. Dezavantajlı grupları desteklemeye yönelik sosyal politikaların zayıflatılarak, bu grupların korunmasız hale getirilmesi, sosyal güvenlik politikalarının piyasa koşullarına göre düzenlenmek istenmesi, esnek üretim tarzının yaygınlaştırılması, sermaye hareketliliğinin artması, sendikal hareketlerin zayıflatılması, toplumsal hareketliliği sağlayan eğitim olanaklarından yararlanmanın giderek daha eşitsiz hale getirilmesi ve tarımda destekleyici politikaların zayıflatılarak uluslararası ölçekte eşitsiz rekabet koşulları içine girilmesiyle kentlerde yoksulluk yaygınlaşmakta ve yoğunlaşmaktadır.

Çocuk sosyal ve ekonomik olarak aileye bağımlı olduğu için, çocuk yoksulluğu ailenin yoksulluğu ile doğrudan bağlantılıdır. Çocuklar yoksulluktan en çok etkilenen toplumsal gruplardan biri olup ve yoksulluğun etkilerini yaşam boyu taşımaktadırlar. Fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimin henüz tamamlanmamış olması, yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinin yetişkinlik döneminde de sürmesine yol açmaktadır. Çocuk hakları bağlamında düşünüldüğünde, yoksulluk çocukların yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma haklarından yararlanmalarını olumsuz yönde etkilemekte ve çocuk refahı ile ilgi sorunlara yol açmaktadır. Çocuk yoksulluğu, sosyal hizmetin temel çalışma alanları arasında olan yoksulluk, psiko-sosyal bağlamda sağlık ve eğitim sorunları, çalışan çocuklar, sokak çocukları, korunmaya muhtaç çocuklar ve suça itilen çocuklar sorunları ile yakından ilişkilidir. Bu sorunların çocuk yoksulluğu ile bağlantısını bütüncül şekilde anlamak üzere, bu konudaki bilgi boşluğunun doldurulması gerekmektedir.

Bu çerçevede kurgulanan araştırmanın sorunu, çocuk hakları bağlamında yoksulluğun çocukları nasıl etkilediğini annelerle yapılan görüşmelerle ortaya koymaktır. Çocukla en yakın iletişim içinde olan aile üyesinin anne olması nedeniyle, çocuklar hakkında en güvenilir bilginin anneden alınacağı düşünülmüştür. Keçiören ilçesinin bağlı olduğu Ankara'nın büyük bir kent ve başkent olması nedeniyle toplumun maddi kaynaklarının ve sağlanan toplumsal hizmetlerin zenginliği düşünüldüğünde, yoksul çocukların bu hizmetlerden ve çocuk haklarından yararlanamaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların toplumların geleceğinin sosyal, kültürel ve ekonomik zenginliğini oluşturma potansiyeli nedeniyle toplumun refahı, çocuk yoksulluğu sorununun çözülmesi ile bağlantılıdır.

1.5. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı; kentteki çocuk yoksulluğunun nesnel boyutuyla ortaya konmasıdır. Bu doğrultuda yoksul çocukların ailelerinin sosyo-ekonomik durumları, çocukların yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma haklarının ne düzeyde gerçekleştiği ve yoksunlukları incelenmektedir.

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Yoksul çocukların ailelerinin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
2. Yoksul çocukların yaşama hakkı ile ilgili sorunları nelerdir?
3. Yoksul çocukların sağlık ve beslenmeyle ilgili sorunları nelerdir?
4. Yoksul çocukların eğitimle ilgili sorunları nelerdir?
5. Yoksul çocukların korunma ile ilgili sorunları nelerdir?
6. Yoksul çocukların yoksunluğunu duydukları şeyler nelerdir?

1.6. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sosyal hizmetin meslek olarak doğuşunda temel etken olan yoksulluk olgusunun, kolay incinebilir bir nüfus grubu olan çocuklar üzerindeki etkisinin belirlenmeye çalışılması ile sosyal hizmetin çocuk refahına yönelik çalışmaları için bilgi sağlanacaktır. Kentteki yoksul çocukların gereksinimleri ve yoksunluklarının belirlenmesi ile sosyal yardım uygulamalarının düzenlenmesine yönelik veri elde edilecektir. Ayrıca çocuk refahı konusunda yoksullukla ilişkili sorunların ortaya konmasıyla, araştırmanın sosyal hizmetin sosyal politika düzeyindeki savunuculuk ve planlama çalışmalarına ışık tutması, toplumsal bilincin yükseltilmesi konusunda etkili olması beklenmektedir. Ülkemizde kentteki çocuk yoksulluğu konusunda akademik düzeyde yeterince araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle araştırmanın alanyazına ve sosyal hizmet mesleğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın diğer katkısı ise yoksulluğun ağırlıklı olarak kapitalist sistem çerçevesinde yapısal analizinin yapılmaya çalışılmasıdır. Sosyal hizmetin yoksulluğa makro düzeydeki bakışında bu yaklaşımın önemi büyüktür.

1.7. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI

Ailenin yoksulluğu, çocuk yoksulluğunu incelemede ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma hakları, çocuk yoksulluğunu anlamada ve değerlendirmede kuramsal çerçeve olarak kabul edilmiştir.

1.8. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık' a bağlı Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan (SDYV), araştırmanın araştırmacı tarafından sahada yapılması için gerekli izin alınamamıştır. Bu durum araştırmayı sınırlandırılan önemli bir etkidir.

1.9. TANIMLAR

Bu araştırmada temel kavramlar aşağıda belirtildiği işlevsel şekliyle kullanılmıştır.

Yoksul Aile: T.C. Başbakanlık Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan sosyal yardım alan ve tekrar başvuru sürecinde olan, en az bir çocukları örgün eğitimden yararlanan ailelerdir.

Yoksul Çocuk: T.C. Başbakanlık Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan sosyal yardım alan ve tekrar başvuru sürecinde olan ailelerin 0-18 yaşları arasındaki çocuklarıdır.

Çocuk Yoksulluğu: Temel çocuk hakları olan yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma haklarından yararlanamama durumudur.

BÖLÜM II

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi bölümünde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama aracı, veri toplama süreci, verilerin çözümlemesi hakkında bilgi verilmektedir.

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Nicel araştırma kavramların değişken olarak sayısal değerlere dönüştürülüp, nesnel verilere ulaşılabileceği düşüncesi üzerine kuruludur. Sistematiik bir düzene sahip olan nicel araştırma ile çok sayıda örneklemele belirli bilgiler toplanmaktadır (Neuman 1994:117).

Bu araştırmada niceliksel araştırma modelinin kullanılmasının nedeni, yoksul çocukların yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma haklarının ne düzeyde gerçekleşebildiğini somut olarak gösterebilmek ve varolan verilerle karşılaştırabilmektir. Bununla birlikte çocuk yoksulluğunu sayısal verilerle ele almak, sorunun boyutunu ve çarpıcılığını yansıtmaları açısından önem taşımaktadır.

Kentsel alanda çocuk yoksulluğunun çeşitli boyutlarını incelemeyi amaçlayan araştırmada, betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırma, bir toplumsal grubun yaşadığı gerçekliği, “ne” ve “nasıl” sorularına cevap bulacak şekilde ele almaktadır (Neuman 1994:20). Bu araştırmada çocukların yoksulluktan nasıl etkilendiklerini ortaya koymak amaçlandığı için bu model uygun görülmüştür.

2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın örneklemini Ankara ili Keçiören ilçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan (SDYV) sosyal yardım alan ve yardım süresi dolduğu için tekrar başvuru sürecinde olan yoksul çocukların anneleri arasından seçilmiştir. Çocuklar hakkında annelerin daha iyi bilgi vereceği düşünülerek, görüşmeler annelerle yapılmıştır. Çocuk yoksulluğunda eğitimin çok önemli bir boyut olduğu düşünülerek, annelerin en az bir çocuklarının örgün eğitim sistemi içinde yer alması şartı aranmıştır. Görüşme yapılan anne sayısı toplam 137'dir.

Saha araştırması için Keçiören SDYV Müdürlüğü'nden gerekli izin alınamamıştır. Gerekçe olarak SDYV'den geldiklerini söyleyen kişilerin yoksul vatandaşlardan başvuru parası, kömür parası toplayarak sahtekârlık yapması ve bu durumun kendi çalışmalarını oldukça zorlaştırması gösterilmiştir. Sosyal inceleme yapan sosyal hizmet uzmanı ile sahaya çıkma ve yardım çeklerini almak ve tekrar yardıma başvurmak için kuruma gelen kişilerle kurumda araştırma yapma izni alınmıştır. Sahayı gözlemlemek amacıyla ilk iki hafta sosyal hizmet uzmanının yaptığı sosyal incelemelere katılmıştır. Ancak istenen özelliklere sahip olan annelere bu sırada ulaşmak, vakfın sosyal inceleme programı izlendiği için oldukça zor olmuştur. Bu nedenle araştırmaya kurumda devam edilmiştir. Görüşme formlarını sahada uygulama, sosyal hizmet uzmanı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Örneklem seçiminde amaçlı örneklem (purposive sampling) yönteminden yararlanılmıştır. Güdümlü örneklem olarak da adlandırılan amaçlı örneklem, araştırma konusunu en iyi ifade edecek, en kapsamlı şekilde açıklayabilecek örneklemin seçilmesi üzerine kuruludur. Önemli ve uç noktadaki vakaların sezgi ve gözlemle belirlenerek seçiminde de kullanılmaktadır. Örneklem, anakütle içinden bilgi istenen özelliği temsil edecek birimleri belirleyerek seçilir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan 2004:44; Rubin ve Babbie 2001:402). Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemi içinde yer alan amaçlı örneklem, özel bir amaç doğrultusunda şu durumlarda kullanılır: Araştırmacı araştırması için daha iyi bilgi verecek özel vakaları seçebilir. Ulaşılması zor olan, isim listesine sahip olmayan

özel gruplara bu yöntemle ulaşılabilir. Ayrıca belli vakaları derinlemesine araştırmak için kullanılabilir (Neuman 1994:198).

2.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırma amaçlarına uygun olarak veri elde edilmesi için görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken, alanyazındaki tartışmalar gözden geçirilmiştir. 11 katılımcıyla gerçekleştirilen ön denemeden sonra görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formunda, yoksul çocukların ailelerinin ve kendilerinin demografik özellikleriyle ilgili sorular ile çocukların yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim, korunma haklarının gerçekleşmesine ilişkin sorular ve çocukların yoksunluklarına ilişkin sorular bulunmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan katılım hakkı, görüşme formunun kapsamı içine alınmamıştır. Bunun nedeni yoksulluk değerlendirmesinde katılım hakkının belirleyici bir değişken olarak düşünülmemesidir.

2.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Saha araştırmasına başlanmadan önce Keçiören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile görüşülüp, bilgi alınmıştır. 16-20 Nisan 2007 arasında 11 anneye hazırlanan görüşme formunun ön denemesi yapılmıştır. Görüşme formuna yapılan değişikliklerle son şeklinin verilmesiyle, saha araştırması Nisan-Haziran 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu, 137 anneye yüz yüze görüşmeler yoluyla uygulanmıştır. Bunların 78 tanesi araştırmacı tarafından Keçiören Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda uygulanmıştır. Geriye kalan 47 tanesi ise vakıfta çalışan sosyal hizmet uzmanı tarafından, 12 görüşme formu araştırmacı tarafından sosyal hizmet uzmanının yaptığı sosyal incelemeler sırasında uygulanmıştır. Verilerin toplanması 2.5 aylık bir süre içinde tamamlanmıştır.

Veri toplama sürecinde yaşanan zorluklardan birisi görüşme formlarının uygulanmasından önce araştırmanın amacı açıklansa da annelerin yardım beklentisi içine girmesi olmuştur. Diğer zorluk, annelerin özellikle çocuklarının beslenme ve sağlık gereksinimlerini karşılayamamaları sonucunda bebek-çocuk ölümleri, fiziksel-zihinsel özür ve beslenme yetersizlikleri yaşadıklarını anlatmaları sırasında yaşanmıştır. Bu sıkıntıların dile getirilmesi sürecinin anneleri sıkıntıya sokması, zaman zaman duygusal olarak zorlaması ve ağlamalarına neden olması araştırmacının süreçten duygusal olarak etkilenmesine yol açmıştır. Yoksullarla yapılan araştırmaların orta sınıf araştırmacı özne / araştırılan yoksul nesne konumlandırması çerçevesinde yapıldığı düşünüldüğünde, bu tür paylaşımların empati (eşduygulanım) oluşumuna neden olması bakımından önem taşımaktadır.

2.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler SPSS 11 programıyla işlenmiş ve araştırmanın amaçları doğrultusunda değişkenin ölçülme düzeyine göre sıklık, yüzdelik, ortalama gibi betimleyici istatistikler kullanılmıştır.

BÖLÜM III

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bulguları yedi kısımda toplanmıştır. İlk kısımda ailenin özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır. İkinci kısım yoksul çocuklara ilişkin demografik bulguları içermektedir. Üçüncü kısımda yoksul çocukların yaşama hakkı, dördüncü kısımda sağlık ve beslenme hakları ile ilgili bulgular, beşinci kısımda eğitim haklarıyla ilgili bulgular, altıncı kısımda korunma hakları ile ilgili bulgular yer almaktadır. Son kısımda ise çocukların yoksunluklarına ilişkin bulgular bulunmaktadır.

3.1. AİLENİN ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Bu kısımda anne annenin yaşı ve anne ve babanın eğitim durumu, annenin medeni durumu, mülkiyet durumu ve eşya sahipliğine ilişkin bulgular, Ankara'ya göç sürecine ilişkin bulgular, ailede çalışma ve işsizlik ile sosyal güvence durumlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Çizelge 1: Yoksul Çocukların Annelerinin Yaşı

Yaş	Sayı	%
20-25	7	5.1
26-30	25	18.2
31-35	48	35.0
36-40	34	24.8
41-45	19	13.9
45 ve üzeri	4	2.9
Toplam	137	100.0

Araştırma kapsamındaki annelerin büyük bölümünün (%78) 26-40 yaşları arasında olduğu görülmektedir. 31-35 yaş aralığındaki kadınlar (%35) en büyük kesimi oluşturmaktadır. En küçük kesim ise 20-25 yaş arasındaki kadınlarla (%5.1), 45 yaş

üzeri kadınlardan (%2.9) oluşmaktadır. Annelerin yaş ortalaması 34.7 olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 2: Yoksul Çocukların Annelerinin Eğitim Durumu

Eğitim durumu	Sayı	%
Okur- yazar değil	22	16.1
Okur- yazar	5	3.6
İlkokul mezunu	102	74.5
Ortaokul mezunu	4	2.9
Lise ve dengi okul mezunu	4	2.9
Yüksekokul veya üniversite mezunu	0	0.0
Toplam	137	100.0

Araştırmaya katılan annelerin eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Annelerin dörtte üçüne yakın bir kısmı ilkokul mezunudur. Okur-yazar olmayanları yüzde 16.1 ile ilkokul mezunlarını izlemektedir. Ortaokul ve lise mezunları (%2.9; %2.9) oldukça düşük düzeydedir. Yüksekokul veya üniversite mezunu anne bulunmamaktadır. Kardam ve Yüksel (2004:54), yaptıkları niteliksel araştırma sonucunda yoksul kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğünde, kız çocuklarının “namuslarının bozulması” ile ilgili kaygı sonucu eğitimin baba tarafından engellenmesinin, yoksulluğun ve kırsal kesimde eğitim olanaklarının yetersiz olmasının etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Çizelge 3: Yoksul Çocukların Babalarının Eğitim Durumu

Eğitim durumu	Sayı	%
Okur-yazar değil	5	3.6
Okur-yazar	1	0.7
İlkokul mezunu	105	76.6
Ortaokul mezunu	23	16.8
Lise ve dengi okul mezunu	2	1.5
Yüksekokul veya üniversite mezunu	1	0.7
Toplam	137	100.0

Araştırma kapsamındaki babaların eğitim durumlarının, annelere benzer şekilde düşük düzeyde olduğu göze çarpmaktadır. Babaların dörtte üçünden biraz fazlası (%76.6) ilkokul mezunudur. Bunu yüzde 16.8 ile ortaokul mezunları izlemektedir. Annelerin eğitim düzeyi ile kıyaslama yapıldığında babaların okur-yazar olmamalarının daha az olduğu, ortaokul mezunlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Az sayıda da olsa lise ve yüksekokul- üniversite mezunları olduğu saptanmıştır. Bu durum tartışıldığı üzere (UNICEF 2004:19; H.Ü. 2004:26) henüz çocukluk döneminde iken beliren, eğitim hakkından yararlanmalarındaki cinsiyet eşitsizliğini göstermektedir.

Eğitimle yoksulluk arasındaki bağlantıyı gösteren Türkiye İstatistik Kurumu'nun Hane Halkı Bütçe Anketi 2005 verilerine göre kentteki yoksulların yüzde 28.5'i okur yazar değildir; 1 yüzde 9.7'si okuryazardır; yüzde 10.1'i ilkokul, yüzde 14.3'ü ilköğretim; yüzde 5.5'i ortaokul ve orta dengi meslek okulu mezunudur. Lise ve dengi meslek okulu mezunu olanların oranı yüzde 4.1'e, yüksekokul ve fakülte üstü mezunu olanların oranı ise 0.53'e düşmektedir. 6 yaşından küçük çocuklar ise yüzde 19.5'lik kesimi oluşturmaktadır. Bu bulgular araştırma bulguları ile tam bir uyum göstermemekle birlikte, eğitim düzeyinin düşüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Yoksulluk eğitimsizliğin hem nedeni, hem de sonucu olabilmektedir.

Çizelge 4: Yoksul Çocukların Annelerinin Medeni Durumu

Medeni durum	Sayı	%
Resmi nikâhlı evli	103	75.2
Resmi nikâhsız evli	2	1.5
Boşanmış	16	11.7
Eşinden ayrı	1	0.7
Eşi ölmüş	10	7.3
Eşi cezaevinde olduğu için ayrı	5	3.6
Toplam	137	100.0
Eşten ayrılık nedeni*	Sayı	%
Maddi sıkıntı/işsizlik	5	29.4
Şiddet	9	52.9
İçki, kumar, uyuşturucu	5	29.4
Başkasıyla ilişki	5	29.4
Şiddetli geçimsizlik	2	11.7
Şizofreni	1	5.9
Sorumsuzluk	1	5.9

* Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=17

Araştırmaya katılan toplam 137 annenin yüzde 12.4'ünün eşinden ayrıldığı belirlenmiştir. Resmi boşanma oranı ise yüzde 11.7'dir. Benzer şekilde Erdem'in (2003:88) Ankara kent yoksulları üzerine yaptığı araştırmasında boşanma oranı yüzde 12.4 olarak belirlenmiştir.

Ayrılık nedenleri incelendiğinde şiddetin (%52.9) çarpıcı şekilde ön plana çıktığı görülmektedir. Yoksul ailelerde şiddet, ekonomik sıkıntıların ve güvencesizliğin etkisiyle daha sıklıkla görülebilmektedir. Çamur-Duyan (2006:100) Altındağ İlçesinde yoksul kadınlarla yaptığı araştırmada şiddet gördüklerini belirten kadınların oranı yüzde 26.9 olarak belirlenmiştir. Ancak araştırmacı görüşmeler sırasında, birçok kadının yaşadıkları şiddeti gizleme eğiliminde olduğunu aktarmıştır. Kardam ve Yüksel (2004:54), yoksulluğu en ağır düzeyde yaşayan kadınların şiddet gören, boşanma, terk

edilme ve eşin cezaevinde olması gibi nedenlerle yalnız kalan kadınlar olduğu belirtmiştir.

Maddi sıkıntı ve işsizlik yüzde 29.4 oranında ayrılma nedeni olarak gösterilmiştir. Yoksulluk evlilikte huzurun bozulmasına, eşler arasındaki gerilimin artmasına yol açarak aile birliğini bozabilmektedir. Farklı olarak Erdem'in (2003:89) araştırmasında ise maddi sorunlar yüzde 46.4 ile en önemli boşanma nedeni olarak gösterilmiştir.

İçki, kumar, uyuşturucu gibi alışkanlıklar ve başkasıyla ilişki birbirleriyle aynı olmak üzere yüzde 29.4 oranında eşten ayrılma nedeni olarak gösterilmiştir.

Yoksul annelerin dörtte üçünün resmi nikâhla evli olduğu belirlenmiştir. Boşanmış annelerin oranının yüksekliği (%11.7) dikkat çekmektedir. Annelerin yaklaşık olarak dörtte birinin ölüm, boşanma, ayrılık, eşin hüküm giymiş olması gibi nedenlerle eşleri olmadan yaşadıkları belirlenmiştir. Bu sonuç çocuk yoksulluğu riskinin, DWP (2003:11) raporunda belirtildiği üzere tek ebeveynli ailelerde yüksek olduğunun göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Çizelge 5: Evin Mülkiyet Durumu, Yapısı ve Eşya Sahipliği

Evin mülkiyeti	Sayı	%
Kendi evleri	9	6.6
Kiracı	106	77.4
Kira vermeden oturuyor	21	15.3
Diğer	1	0.7
Toplam	137	100.0
Salon dışındaki oda sayısı	Sayı	%
1	40	29.2
2	59	43.1
3	32	23.4
Başka oda yok	6	4.4
Toplam	137	100.0
Fiziksel durum*	Sayı	%
Ayrı mutfak	124	93.9
Ayrı banyo	77	58.3
Tuvaletin içerde olması	122	92.4
Eşya sahipliği*	Sayı	%
Buzdolabı	130	94.9
Televizyon	134	97.8
Çamaşır makinesi	122	89.1
Ev telefonu	63	46.0
Bilgisayar	8	5.8

* Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=137

Katılımcıların dörtte üçünden fazlasının (%77.4) evlerinde kira karşılığında yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Yoksulların kira bedeli ödemeleri geçimlerini, çocukların beslenme, sağlık, eğitim gibi giderlerini karşılamalarını önemli ölçüde zorlamaktadır. Kapitalist sistem içinde mülkiyet ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde, Das'ın (1995 akt. Şenses 2003:208) belirttiği gibi mülk sahipleriyle kiracı arasındaki ilişki sömürüye dayanmakta ve yoksulluğun devamına yol açmaktadır.

Yalnızca yüzde 6.6 kadar küçük bir kesim kendi evinde yaşamakta, yüzde 15.3'ü ise kira karşılığı olmayan bir evde oturmaktadır. Bazı durumlarda aile kira karşılığı olarak kapıcılık yapmakta ve kapıcı dairesinde oturmaktadır. Akrabalarının evinde kira ödmeden oturanlar da bulunmaktadır. Erdem'in (2003:110) araştırmasında kiracılık benzer şekilde yüzde 69.8, Öztürk'ün (1996:106) araştırmasında yüzde 70.6 oranında saptanmıştır. Karşılaştırma yapıldığında Keçiören SDYV'den sosyal yardım alan ailelerde ev sahipliğinin çok düşük düzeyde, kiracılığın oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Sosyal yardım için kabul edilmede, kiracı olmanın önemli bir belirleyici olmasının bu sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir. Araştırma sırasında kira vermeden oturanların önemli bir kısmının anne-baba ya da yakın akrabalarına ait evlerde yaşadıkları, bir kısmının da kapıcılık karşılığında bir evde bedelsiz olarak yaşadıkları anlaşılmıştır.

Yoksul çocukların yaşadıkları evlerin büyük çoğunluğunun salon dışında en az bir odası olan evler olduğu anlaşılmaktadır. Çoğunluk yüzde 43.1 ile iki oda bir salondan oluşan evlerde yaşamaktadır. Yalnızca yüzde 4.4'lük küçük bir kesim tek odalı evde yaşamaktadır.

Salon dışındaki oda sayısı, katılımcıların yaklaşık yarıya yakınında (%43.1) iki olarak bulunmuştur. Üçte bir oranındaki (%29.2) katılımcı ise bir salon, bir odaya sahip bir evde yaşamaktadır. Sadece tek odadan oluşan bir evde oturanların oranı yüzde 4.4'tür. Bu sonuçlar Keçiören'deki yoksul çocukların üçte birinden biraz fazlasının, ders çalışmalarını olumsuz yönde etkileyecek fiziksel koşullarda yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Çocukların yaşadıkları evlerin sağlığa uygunluk şartları sağlayan temel fiziksel koşulları incelenmiştir. Büyük çoğunluğun bu koşulları karşıladığı görülse de, yüzde 6.1'lik kesimde mutfak bir odadan ayrı olmadığı anlaşılmaktadır. Yüzde 58.3'lük kesimde banyo ayrı olmayıp, tuvalet ile birliktedir. Yüzde 7.6'luk bir bölümün tuvaleti evin dışında bulunmaktadır. Bu koşulların çocukların sağlığını olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

Evlerdeki elektrikli ve elektronik eşyaların durumu incelendiğinde temel eşyalara büyük oranda sahip olunduğu ortaya çıkmaktadır. Araştırma sırasında bu eşyaların önemli

kısımının ikinci el oldukları, çevrelerinden ya da çeşitli kurumlardan yardım amacıyla kendilerine verildiği, bir kısmının da bozuk olduğu öğrenilmiştir.

Çizelge 6: Sahip Olunan Çocuk Sayısı

Sahip olunan çocuk	Sayı	Toplam	%
1 çocuk	7	7	5.1
2 çocuk	61	120	43.8
3 çocuk	44	132	32.1
4 çocuk	14	56	10.2
5 çocuk	7	35	5.1
6 çocuk	5	30	3.6
7 çocuk ve üzeri	0	0	0.0
Toplam	137	381	100.0

Sahip olunan çocuk sayısı incelenmiş, 2 çocuklu olmanın yüzde 43.8 oranıyla belirgin bir eğilim gösterdiği anlaşılmıştır. Bunu yüzde 32.1 ile 3 çocuklu olma izlemektedir. Az sayıda çocuğa sahip olmada annelerin yüzde 58.3'ünün en doğurgan yaş dönemi sayılabilecek olan 20-35 yaşları arasında olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. 4 ve üzerindeki sayıda çocuğa sahip olanların oranı ise yüzde 18.9'dur.

Çamur-Duyan'ın (2006:79) araştırmasında dört ve üzerindeki sayıda çocuğa sahip olanların oranı daha fazla olduğu görülmüştür. Dört çocuğa sahip olanların oranı yüzde 18.8, beş çocuğa sahip olanların oranı 7.2, altı çocuğa sahip olanların oranı yüzde 7.0, 7 ve üzerindeki sayıda çocuğa sahip olanların oranı 5.2 olarak belirlenmiştir (yaş ortalaması 37.6; 15-36 yaş arası yüzde 53.3). Yaş dinamiklerinin birbirine yakın olduğu düşünüldüğünde Keçiören ilçesindeki yoksul kadınların çok çocuklu olma eğilimlerinin, Altındağ ilçesindekilere oranla daha düşük olduğu söylenebilir.

Çizelge 7: Göç ve Ankara’da Yaşama Süresi

Ankara’ya göç etme durumu	Sayı	%
Göç yaşamış	114	83.2
Ankara’da doğmuş	23	16.8
Toplam	137	100.0
Ankara’da yaşama süresi	Sayı	%
1-5 yıl	30	21.9
6-10 yıl	40	29.2
11-15 yıl	20	14.6
16-20 yıl	11	8.0
21-25 yıl	4	2.9
25-35 yıl	21	15.3
36 yıl ve üstü	11	8.0
Toplam	137	100.0

Araştırmaya katılan yoksul annelerin çoğunluğunun (%83.2) göçü doğrudan yaşadıkları görülmektedir. Erdem’in (2003:115) araştırmasında göçü yaşama oranı yüzde 58.7 olarak bulunmuştur. Annelerin yaş ortalamasının 34.7 olduğu da düşünüldüğünde son 35 senede Keçiören’in önemli düzeyde göç aldığı söylenebilir.

Annelerin Ankara’da yaşama süresi incelendiğinde yaklaşık yüzde 22’sinin kente uyum süreci olarak düşünülebilecek 1 ile 5 yıl arası kadar bir süredir Ankara’da yaşadıkları görülmektedir. Bu sürecin kadınların çevrelerini tanıma, sosyal ilişkiler geliştirme, kentin çeşitli olanaklarından faydalanma gibi konularda desteğe gereksinim duyabilecekleri bir dönem olduğu düşünüldüğünde, toplum merkezleri kurulması gereği ortaya çıkmaktadır. Keçiören ilçesinde toplum merkezinin bulunmaması, annelerin sosyal etkinliklere katılımını zorlaştırmakta, eşleri, çocukları ve sosyal çevreleriyle yaşadıkları sıkıntıların giderilmesine yardımcı olunamamasına yol açmaktadır. Annelerin yaklaşık yüzde 44’ünün 6 ile 15 yıl arası bir süredir Ankara’da yaşadığı saptanmıştır. Yüzde 23.8 oranındaki kesimin ise 25 yıl ve üzeri kadar bir süredir Ankara’da yaşadıkları belirlenmiştir. Bu süre içinde ailelerin sosyal yardıma gereksinim

duymaksızın geçimini sağlayabilecek duruma gelememiş olması, yoksulluğun süregelen bir hal aldığını göstermektedir.

Çizelge 8: Ankara'ya Nereden Göç Edildiği ve Göç Nedeni

Ankara'ya göç edenlerin daha önce nerede yaşadığı	Sayı	%
Başka kentin il/ilçe merkezi	10	8.7
Başka bir ilin/Ankara'nın köyü	103	90.4
Diğer	1	0.9
Toplam	114	100.0
Göç nedeni	Sayı	%
Maddi sıkıntı /işsizlik	43	37.7
Kentin olanakları (eğitim, sağlık, iş ...)	30	26.3
Evlilik	35	30.7
Gelin-kaynana çatışması	3	2.6
Kentteki yardım olanakları	2	1.7
Eşin ölmesi	1	0.1
Toplam	114	100.0

Keçiören'deki yoksul ailelerin yaklaşık yüzde 90 kadar büyük bir çoğunluğunun kente köyden göç ettikleri belirlenmiştir. Bu durum alanyazın bulgularıyla oldukça uyumlu görünmektedir (Adaman ve Keyder 2005:17-18; Akkaya 2002:206).

Kente göç nedenleri incelendiğinde maddi sıkıntı ve işsizliğin yaklaşık yüzde 38 oranıyla başta geldiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Polat'ın (2006:82) göç yaşayan çocukların ruh sağlığı üzerine yaptığı araştırmanın sonucuna göre ise ekonomik nedenler göç nedenleri içinde yüzde 73.7 gibi büyük bir oran oluşturmaktadır. Tartışıldığı üzere kırsal yoksulluk (Boratav 2004:184; Ecevit ve Ecevit 2002:276) kente göçün ve kentteki yoksulluğun en önemli nedeni olmaktadır. Kırsal alandaki nüfusun

eğitimsiz ve kentteki çalışma alanlarının gerektirdiği niteliklerden yoksun oluşu, Keçiören'deki yoksulluğun da belirleyicisi olmaktadır.

Çizelge 9: Ailede Çalışma Durumu

Çalışan kişi sayısı	Sayı	%
1	89	65.0
2	18	13.1
3	2	1.5
Çalışan kişi yok	28	20.4
Toplam	137	100.0
Çalışma düzeni	Sayı	%
Düzensiz	95	87.2
Düzenli	14	12.8
Toplam	109	100.0

Çocukların ailelerinin çoğunluğunda (%65) çalışan kişi sayısının bir kişi ile sınırlı olduğu görülmektedir. İki ve üç kişinin çalıştığı aileler, yüzde 14.6'lık küçük bir bölümü oluşturmaktadır. Çalışan kimsenin bulunmadığı ailelerin çokluğu göze çarpmakta, ailelerin beşte birinde çalışan kimsenin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Keçiören ilçesinde yoksulluğun yalnızca çalışmama durumuyla bağlantılı olmadığı, düzensiz çalışan yoksulların önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Düzenli çalışma oranı yüzde 12.8 kadar küçük bir orandır. Ailelerde çalışan kişilerin yüzde 87.2'sinin düzensiz işlerde çalıştıkları belirlenmiştir. Farklı olarak Öztürk'ün (2006:115) araştırmasında geçici işlerde çalışma oranı yüzde 50.2 düzeyindedir. Çalışma güvencesinin olmayışı, çalışma zamanının belirsizliği, asgari ücretten yoksun olma, ödemelerin güvencesiz olması gibi koşullar, düzensiz çalışmayı yoksulluğun en belirgin etmenlerinden biri yapmaktadır. Düzensiz çalışmada belirsizliğin güven duygusunu da sarstığı düşünülmektedir.

Düzensiz çalışma ve ücret ve işgücü pazarında esneklik post-fordist üretim şeklinin belirgin özelliklerindendir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2002:198). Kayıtdışı ve

düzensiz çalışmanın yaygınlığı ile sosyal güvenceden ve asgari ücretten yoksun olma işverenlerin kârını artırmakta, çalışanların ekonomik sömürsünü yoğunlaştırmaktadır.

Çizelge 10: Ailede Çalışan Üyeler

Çalışan kişi	Sayı	%
Sadece kendisi	9	8.2
Sadece eşi	80	73.3
Eşi ve kendisi	11	10.0
Eşi ve çocuğu	3	2.6
Kendisi ve çocuğu	3	2.6
Sadece çocuğu	2	1.7
Diğer	2	1.7
Toplam	110	100.0

Ailelerde çalışan bireyler incelendiğinde ağırlıklı olarak yoksul çocukların babalarının çalıştığı görülmektedir. Sadece annenin çalıştığı aileler oldukça sınırlı sayıdadır. Anne ve babanın birlikte çalıştığı ailelerin oranı yüzde 10'u bulmaktadır. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç (2002:220) ile Kadam ve Yüksel'in (2004:63) belirttiği üzere eğitimsiz olan kadınların çalışmalarının eş ve çevre tarafından hoş karşılanmadığı geleneksel kültürün egemenliği, bulunabilecek işlerin düzensiz, düşük gelirli ve düşük statülü olması, kadının ev işleri ve çocuk bakımını üstlenmesinin kadınların ev dışında çalışmasını olumsuz etkilediği, Keçiören ilçesi yoksulları için de söylenebilir. Çocukların evin geçimine katkı sağladığı aileler dikkat çekmekte ancak geçinme stratejisi olarak kullanımının çok düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Çizelge 11: Ailede Çalışan Üyelerin Yaptıkları İş

Yaptıkları iş	Sayı	%
İnşaat işçisi	61	47.3
Temizlikçi	19	14.7
Seyyar satıcı, simitçi	5	3.9
Sanayide işçi, çırak	5	3.9
Pazarcı, markette- hâlde işçi	4	3.1
Kapıcı	4	3.1
Boyacı, kartonpiyerici	4	3.1
Garson	3	2.3
Hurdacı	3	2.3
Bekçi	3	2.3
Hamal	2	1.5
Tesisatçı	2	1.5
Şoför	2	1.5
Tezgâhtar	3	2.3
Kuaför	2	1.5
El işi yapıyor	3	2.3
Yufkacı	1	0.1
Değnekçi	1	0.1
Çaycı	1	0.1
Ayakkabı imalatçısı	1	0.1
Toplam	129	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul ailelerde çalışan bireylerin çalıştıkları işler araştırılmış, büyük çoğunluğun vasıfsız işlerde çalıştığı saptanmıştır. İnşaat işçiliği en yaygın iştir. Görüşmeler sırasında elde edilen bilgilere göre inşaat işçiliği, kış aylarında ve soğuk-yağışlı günlerde yapılamamaktadır. İşçiler yaz ve bahar aylarında haftanın birkaç günü günlük para karşılığında çalışmaktadır. Sosyal güvenceden yoksun olarak düzensiz çalışma koşullarıyla inşaat işçiliği, kayıtdışı ekonominin önemli göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek kâr getirisi olan inşaat sektöründe, kayıtdışı olarak işçi çalıştırılması emek sömürsünü artırmakta ve yoksulluğa yol açmaktadır. Bu durumda belirtildiği üzere (Craib 1997: 221-223; Ferguson ve diğerleri 2002:26; Fine ve Saad-Fildo 2004:98) kapitalist sistemin bölüşüm mekanizmasının etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. İş kazaları ve hastalıklarının önemli risk oluşturduğu inşaat

işçiliğinde, sosyal güvencenin olmayışı hastalık, yaralanma, sakatlanma, yaşlanma gibi durumlarda işsizliğe yol açmaktadır.

İnşaat işçiliğinden sonra gelen temizlikçilik, ağırlıklı olarak kadınların günlük para karşılığında düzensiz olarak yaptıkları işlerdir. Diğer işler ağırlıklı olarak el becerisine dayalı, düşük düzeyde vasıf gerektiren işlerdir. Alanyazında tartışıldığı gibi (Novak 1995, akt. Pete 1997:42; Holman 1978:238 ve Bauman 2005:83) yoksulluk toplumda istenmeyen ve düşük ücretli, güvencesiz işlerin yapılmasını sağlamakta, bu durum yoksulluğun ve sömürünün devam etmesine yol açmaktadır.

Çizelge 12: Çalışanların Sosyal Güvence Durumları

Sosyal güvence durumu	Sayı	%
Sosyal güvencesi yok	107	98.2
Sosyal güvencesi var	2	1.8
Toplam	109	100.0
Sosyal güvencesi olmayan çalışan sayısı	Sayı	%
1 kişi	89	83.2
2 kişi	16	15.0
3 kişi	2	1.8
Toplam	107	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul çocukların ailelerinin büyük çoğunluğunda sosyal güvence kapsamında çalışan kişiye rastlanmamıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'ndan sosyal yardım alma şartının, sosyal güvenceye sahip olmama olması, bu durumun en önemli nedenidir. Bu bulgu, kayıtdışı çalışmanın yaygınlığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kayıtdışı çalışmanın yaygınlaşmasında Boratav'ın (2005:46,126) ve istatistiklerin (TÜİK 2007b) işaret ettiği üzere, sendikaların güçsüzleştirilmesi ve sendikasızlaştırma sürecinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 13: Ailede Kimsenin Çalışmadığı Durumda Ailenin Geçim Kaynağı ve Sosyal/ Sağlık Güvencesi

Geçim kaynağı*	Sayı	%
Kurumlardan alınan sosyal yardım	30	100.0
Akraba desteği	16	53.3
Babanın emekli-gazi maaşı	4	13.3
Dilenmek	1	3.3
Engelli maaşı	1	3.3
Fitre, zekât	1	3.3
Annenin sosyal güvence/ sağlık güvencesi	Sayı	%
Var	124	90.5
Yok	13	9.5
Toplam	137	100.0
Sosyal güvence/ sağlık güvencesi çeşidi	Sayı	%
Emekli Sandığı, Bağ-kur, SSK	9	7.3
Yeşil kart	115	92.7
Toplam	124	100.0

* Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=30

Ailede kimsenin çalışmadığı durumlarda geçim kaynağında, birinci sırada örneklem seçimi gereği çeşitli kurumlardan alınan sosyal yardımın yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların yarısından biraz fazlasında ise akraba desteğinin aile geçimine katkı sağladığı saptanmıştır. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç (2002:212-217) ile Buğra'nın (2001:25) ortaya koyduğu üzere, aile dayanışması yoksullukla baş etme sürecinde önemli rol oynamaktadır.

Annelerin yaklaşık olarak yüzde 90'ı, bir sosyal güvenceye ya da sadece sağlık güvencesine sahiptir. Bu oranın yüksekliğinin, kentteki yoksulluğu kırsal yoksulluktan ayırabilecek bir gösterge olduğu düşünülmektedir. Güvencenin niteliği incelendiğinde, herhangi bir sosyal güvenceye sahip annelerin yaklaşık olarak yüzde 93'ünün yeşil kart ile sağlık güvencesine sahip olduğu anlaşılmıştır. Yeşil kartın toplam içerisindeki oranı ise yüzde 83.9 olarak hesaplanmıştır.

Çamur-Duyan'ın (2006:85) yaptığı araştırmada yeşil kart sahipliğinin, araştırmanın sonuçlarıyla benzeşmemesi dikkat çekmektedir. Araştırmada sosyal güvence kapsamı dışındaki kadınların yalnızca yüzde 56.4'ünün yeşil karta sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bilgi ile Keçiören ilçesinde yeşil kart konusundaki çalışmanın etkili bir şekilde işlediği, yoksulların bu kaynaklara ulaşımının daha başarılı olduğu söylenebilmektedir. Erdem'in (2003:106) araştırmasında yüzde 52 olarak belirlenen rakamla da karşılaştırıldığında, artışın yıllar içindeki genel artıştan etkilendiği düşünülmektedir. Kentteki yoksulların kırsal bölgede yaşayan yoksullara kıyasla, resmi kurumlara ulaşmalarının kolaylığı bu durumda önemli bir etmen olabilmektedir.

Yeşil kartın yaygınlığının ülke çapında artması, yoksulların sağlık güvencesine sahip olması açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak özellikle kentteki çalışan yoksulların durumları düşünüldüğünde, kayıtdışı çalışmanın denetim altına alınarak engellenmesinin ve prime dayalı sosyal güvenlik hakkında yararlanmalarının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Prime dayalı sosyal güvence sisteminin, sağlık sorunları ve yaşlılık gibi durumlarda çalışma güvencesi ve emeklilik hakkı sunması önemli kazanımlardır. Ayrıca bu şekilde sosyal güvenliğin mali yükünün, çalışanlarının emeği üzerinden artı değer üreten işverenler tarafından ödenmesi sağlanacaktır.

Annelerin yüzde 7.3'ünün Emekli Sandığı, Bağ-kur, SSK gibi sosyal güvence kurumları kapsamında yer aldıkları görülmektedir. Görüşmeler sırasında sosyal güvenceye sahip olan kadınların evli olanların eşleri, eşi olmayanların babaları dolayısıyla güvence kapsamında yer aldıkları anlaşılmıştır.

Çizelge 14: Ailede İşsizlik Durumu

İşsiz aile üyesi	Sayı	%
Var	19	13.9
Yok	118	86.1
Toplam	137	100.0
İşsizlik süresi	Sayı	%
1-3 ay	5	26.3
8-12 ay	5	26.3
18-24 ay	2	10.5
36-66 ay	4	21.1
Süresiz	3	15.8
Toplam	19	100.0

Ailedeki işsizlik durumu sorulduğunda ev hanımlarının daha önce hiç çalışmamışlarsa, kendilerini işsiz konumunda görmedikleri araştırma sırasında belirlenmiştir. Bu koşula göre yoksul ailelerde yaklaşık yüzde 14 oranında işsizlik yaşandığı saptanmıştır. Ülkemizde son açıklanan işsizlik rakamı kentlerde yüzde 12.1'dir (TÜİK 2007a:164). Ülkenin genel ortalamasının üstünde olan bu rakam, yoksul ailelerde işsizliğin daha yaygın olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamındaki yoksul ailelerin yaklaşık yüzde 86'sında işsizliğin olmayışı, işsizliğin yoksullukta belirleyici etken olmadığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzensiz çalışan yoksullar örneklem içinde çoğunluğu oluşturmaktadır.

İşsizliğin süresi incelendiğinde kısa süreli işsizliğin daha yaygın olduğu görülmektedir. 1 ay ile 3 ay arası kadar bir süre için işsiz olanların oranı yüzde 26.3, 8 ay ile 12 ay arası kadar bir süre için işsiz kalanların oranı da yine yüzde 26.3 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla 1 aydan 1 yıla kadar olan süre için işsiz kalanların oranı yüzde 50'yi geçmektedir. Dikkat çekici bir başka durum ise, iş aradığı halde hiçbir işte çalışmamış işsizlerin yüzde 15.8 düzeyinde olmasıdır.

Düzensiz çalışmanın yaygınlığı ve işsizliğin önemli bir sorun olması Percy-Smith'in (2002:9) belirttiği üzere yoksulların ekonomik dışlanma yaşadığının göstergesi olarak

görülmektedir. Eğitim düzeyinin yoksullarda özellikle düşük oluşu, mesleki eğitimlerin yetersizliği, kentteki işgücü piyasasının düzensiz ve güvencesiz çalışma koşullarına sahip olması, yoksulların kentte ekonomik dışlanmasına yol açmaktadır.

Çizelge 15: Yoksul Çocukların Sosyal/ Sağlık Güvencesi

Sosyal güvence/ Sağlık güvencesi varlığı	Sayı	%
Var	125	91.2
Yok	12	8.8
Toplam	137	100.0
Sosyal/ Sağlık güvencesi	Sayı	%
Emekli Sandığı, Bağ-kur, SSK	7	5.6
Yeşil kart	118	94.4
Toplam	125	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul çocukların yüzde 91.2'sinin herhangi bir sosyal güvence ya da sağlık güvencesine sahip olduğu, bunların yüzde 94.4'ünün yeşil karta sahip olduğu belirlenmiştir. Yeşil kartın yoksul çocukların yaşama ve sağlık haklarını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Ancak bütün çocukların sağlık hakkından yararlanabilmesi için, yeşil kart sahipliğine dayalı olmadan sağlık güvencesinden yararlandırılması gerekmektedir.

3.2. YOKSUL ÇOCUKLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bu kısımda çocukların yaşları, kız ve erkek çocukların sayısının dağılımına ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 16: Çocukların Yaşları

Yaş	Sayı	%
0-1	7	1,8
2-4	26	6,8
5-8	90	23,6
9-12	115	30,2
13-15	75	19,7
16-18	39	10,2
18 üstü	29	7,6
Toplam	381	100,0

Araştırma kapsamındaki çocukların çoğunluğunun 9-12 yaşları arasında olduğu belirlenmiştir. 5-16 yaş aralığında 280 çocuk bulunmaktadır. Bu grup örneklem dâhilindeki çocukların yüzde 73.5'ini oluşturmaktadır. 0-18 yaşları arasındaki çocukların sayısı 352'dir.

Çizelge 17: Kız ve Erkek Çocukların Sayısının Dağılımı

Kız çocuk sayısı	Sayı	%
1	62	32.8
2	33	35.1
3	13	20.4
4	6	11.8
5 ve üzeri	0	0.0
Toplam	188	100.0
Erkek çocuk sayısı	Sayı	%
1	60	31.0
2	45	46.6
3	13	20.2
4	1	2.2
5 ve üzeri	0	0.0
Toplam	193	100.0

Kız ve erkek çocukların sayısı incelendiğinde sadece bir kız çocuğuna sahip annelerin oranı yüzde 32.8, bir erkek çocuğuna sahip olanların oranı yüzde 31.0'dır. Tek önemli fark iki kız ya da erkek çocuğuna sahip olma durumunda gözlenmektedir. İki kız çocuğuna sahip olma yüzde 35.1 oranında, iki erkek çocuğuna sahip olma yüzde 46.6 oranında gerçekleşmiştir. Üç ve dört kız-erkek çocuğa sahip olma oranları birbirine oldukça yakındır. Aynı cinsiyetten 5 çocuğa sahip olan aileye ise rastlanmamıştır.

3.3. YOKSUL ÇOCUKLARIN YAŞAMA HAKKI

Yoksul çocukların yaşama haklarının incelendiği bu kısımda ölen bebek ve çocuk bilgisine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 18: Ölen Bebek/ Çocuk Bilgisi

Ölen bebek/ çocuk	Sayı	%
Var	30	21.9
Yok	107	78.1
Toplam	137	100.0
Ölen bebek/ çocuk sayısı	Sayı	%
1	24	80.0
2	4	13.3
3	2	6.7
Toplam	30	100.0

Anne ve çocuk sağlığının diğer önemli göstergelerinden biri de bebek ve çocuk ölümü oranlarıdır. Araştırma kapsamındaki annelerin yüzde 21.9'u, bebek ya da çocuklarının öldüğünü aktarmıştır. Benzer şekilde Çankaya ilçesindeki yoksullar üzerine yapılan araştırmada (Öztürk 2006:98) ailelerin yüzde 33.8'inde çocuk ölümü yaşandığı belirlenmiştir.

Yoksulluğun bebek ve çocukların yaşama haklarını ellerinden aldığının en çarpıcı göstergesi olan bu rakam oldukça düşündürücüdür. Yapılan görüşmeler sırasında bir anne, bebeğinin doğduğu kış yeterince kömür alamadığını, geceleri sobayı yakamadığını ve bunun sonucunda bir bebeğinin donarak öldüğünü anlatmıştır. Birçok anne de ilaç parası bulamadıkları için hastalanan bebeklerinin öldüğünü söylemiştir.

1998 TNSA bulguları üzerinden yapılan analize göre, ekonomik düzey, yenidoğan ölümleri ve bebek ölümlerinde etken olabilecek düşük doğum ağırlığı, sağlık kuruluşunda ve sağlık personeli yardımıyla doğum yapma davranışı üzerinde etkiye sahiptir (Hancıoğlu 2005:67-75). 2003 yılı verileri üzerinden yapılan analize göre beş

yaş altı ölüm hızı en yoksul kesimde binde 63, yoksul kesimde binde 36 iken, en zengin kesimde binde 18'e düşmektedir (Eryurt ve Koç 2007).

Yoksulluğun en acımasız yüzü olan bebek ve çocuk ölümleri, ölen bebek sayılarında da kendini göstermektedir. Yirmi dört anne sadece bir bebek/çocuğunun öldüğünü iletirken, dört anne iki, iki anne de üç bebek/ çocuğunun öldüğünü iletmiştir. Hatun'un (2003:256-257) da belirttiği gibi hamilelik ve emzirme döneminde yetersiz beslenme, sık doğumlar, sağlık kontrollerinin yapılmaması, bebek ve çocukların besleyici gıdalarla beslenememesi, sağlık güvencesi olmaması nedeniyle hastane gidilememesi, ilaçların alınamaması bebek ve çocuk ölümlerinde önemli etkenlerdir. Yine yoksullukla doğrudan bağlantılı olan eğitim olanaklarından yararlanamama sağlık konusunda bilinçsizliğe neden olabilmektedir.

Bu bulgular yoksul çocukların, doğduklarından itibaren karşılaştıkları yaşamsal sorunların ağırlığını gözler önüne sermektedir. Yoksul çocuklar için hayatta kalmanın önemli bir şans olması, toplumsal vicdanı yaralamakta ve kapitalizmin yarattığı toplumsal adaletsizliğin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır.

3.4. YOKSUL ÇOCUKLARIN SAĞLIK VE BESLENME HAKKI

Bu kısımda hamilelik ve bebeklikte sağlık kontrolü, yoksul çocukların özür durumu, aşılama ve sağlık kuruluşlarından yararlanma durumu, önemli hastalıkları, tedavi edilmemiş hastalıkları, beslenmeleri, süt içme, meyve ve et yeme sıklıkları ile ruh sağlıklarına ilişkin bulgular çizelgelerle ortaya konmaktadır.

Çizelge 19: Hamilelik ve Bebeklikte Sağlık Kontrolü

En küçük çocuğa hamilelik döneminde sağlık kontrolü sıklığı	Sayı	%
Her ay	30	21.9
Birkaç kez	29	21.2
Bir kez	15	10.9
Hiç	63	46.0
Toplam	137	100.0
En küçük çocuğun bebeklik (1 yaşa kadar) döneminde sağlık kontrolü sıklığı	Sayı	%
Her ay	16	11.7
Birkaç kez	71	51.8
Bir kez	15	10.9
Hiç	35	25.5
Toplam	137	100.0

Annelere en küçük çocuklarına hamileyken kaç kez sağlık kontrolünden geçtikleri sorulmuştur. Hamilelik döneminde sağlık kontrolü yaptırmak, anne ve bebek sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde farkına varılamayabilecek çeşitli rahatsızlıklar, düşük ve ölü doğumlara, anne ve bebek ölümlerine, bebeklerin özürlü veya çeşitli hastalıklarla doğmasına neden olabilmektedir. Ancak Brown'ın (1988, akt. Klerman 1991:144) tartıştığı üzere yoksul annelerin önemli kısmının hamilelik döneminde sağlık kontrollerini yaptıramadıkları anlaşılmıştır. Annelerin sadece beşte

biri her ay düzenli olarak sağlık kontrolü yaptırmış, diğer beşte biri ise birkaç kez sağlık kontrolünden geçmiştir. Annelerin yaklaşık olarak onda biri, hamileliği boyunca sadece bir kez sağlık kontrolü yaptırabilmiştir. Ancak en çarpıcı durum, annelerin yarıya yakınının hamilelik döneminde hiç sağlık kontrolü yaptırmamış olmasıdır. Eğitim düzeyinin düşük olmasının ve ekonomik sıkıntıların bu durumda önemli etmenler olduğu düşünülmektedir. Bazı anneler ise çocuklarını köyde doğurduklarını belirterek, sağlık kurumlarının yetersizliği, ulaşım sıkıntıları ve sağlık kontrolünün öneminin farkında olmadıkları için sağlık kontrolünden geçemediklerini iletmiştir. Hancıoğlu'nun (2005:67-75) TNSA 1998 verileri üzerinden yaptığı analizine göre, ekonomik düzey hamilelik döneminde sağlık kontrolü yaptırma üzerinde önemli etkiye sahip olmakta, ekonomik düzey düştükçe sağlık kontrolü yaptırma azalmaktadır.

Bu sorunlar, hamilelere yönelik olarak özel bir sağlık politikasının geliştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. İlk basamak sağlık hizmetlerinin içinde yer alan ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezleri (AÇSAP) bu konuda önemli işleve sahip olmaktadır. Ebe-hemşirelerin bulundukları bölgede, ev ziyaretleri yoluyla annelere ve hamilelere sağlık konusunda danışmanlık vermeleri ve sağlık kuruluşlarına yönlendirmeleri görevleri arasında bulunmaktadır. Ancak ev ziyaretleri birçok bölgede yapılmamakta, sağlık hizmetleri başvuru sonucunda verilmektedir. Tüm hamile kadınların kayıt altına alınarak, sağlık kontrollerini yaptırmalarının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca yine birinci basamak sağlık kuruluşlarında gebe takibinin daha iyi düzeyde yapılabilmesi için teknik ve tıbbi olanakların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Bebeklik dönemindeki sağlık kontrollerinin bebek sağlığı açısından önemi büyüktür. Aşıların yapılması, erken dönemde tedavi edilmesi gereken çeşitli hastalıkların ve rahatsızlıkların bu dönemde fark edilmesi, bebek ve çocuk ölümlerini azaltmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre en küçük çocuğun her ay sağlık kontrolünden geçmesi yaklaşık olarak yüzde 12 oranında rastlanan bir durumdur. Çocukların yarısından biraz fazlası bebeklik döneminde birkaç kez sağlık kontrolünden geçmiştir. Araştırma sırasında yapılan görüşmelerde, sağlık kontrolünün ağırlıklı olarak aşı yaptırma ile sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Bebeklerin dörtte birinden biraz fazlası ise hiç sağlık kontrolünden geçmemiştir. Bu rakam çocuk yoksulluğunun önemli göstergelerinden biri

olarak değerlendirilmektedir. Yoksul bebekler en temel sağlık hizmetlerinden mahrum kalmakta ve çeşitli sağlık risklerine açık olarak büyümektedir.

Çizelge 20: Yoksul Çocukların Aşılama ve Sağlık Kuruluşlarından Yararlanma Durumu

Çocukların aşılama	Sayı	%
Tam	115	83.9
Eksik	22	16.1
Toplam	137	100.0
Hastalıkta sağlık kuruluşuna götürme	Sayı	%
Her zaman götürüyor	54	39.4
Bazen götüremiyor	70	51.1
Hiç götüremiyor	13	9.5
Toplam	137	100.0

Yoksulluğun çocukların sağlığını etkileme durumunu anlamak üzere aşılanmaları incelenmiştir. Çocukları çeşitli hastalıklara karşı koruyan aşılama tam olarak yapılması, çocuk ve toplum sağlığı açısından önem taşımaktadır. Aşılanma ülkemizde sağlık ocaklarında ve devlete bağlı sağlık kurumlarında ücretsiz olarak yapılmaktadır. Araştırmada tam aşılanma oranı yüzde 83.9 olarak belirlenmiştir. Aşıların tamamlanmamış olmasına yüzde 16.1 oranında rastlanılmıştır. Aşıların ücretsiz olarak yapılmasının olumlu etkisinin yanı sıra, annelerin tam aşılanma konusunda yeterli bilgiye ve yönlendirilmeye sahip olmamalarının tam aşılanma oranının yüksek çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sırasında yapılan görüşmelerde aşıların tam olarak yapılmamış olmasında, aşıların yapılacağı dönemde kırsal bölgelerde yaşıyor olmanın önemli rol oynadığı anlaşılmıştır. Bazı kırsal yerleşim bölgelerinde sağlık kuruluşlarının yokluğu ve sağlık kuruluşlarına ulaşmanın zorluğu nedeniyle aşıların tam olarak yapılamadığı, çocukların bir kısmının aşılarının kente göç ettikten sonra yapıldığı öğrenilmiştir. Benzer şekilde TNSA 2003 sonuçlarına göre kentlerde yaşayan çocukların yüzde 63'ünün, kırdaki çocukların ise yüzde 37'sinin tam aşıları olduğu anlaşılmaktadır (H.Ü. 2004:134). Bu

sonuçlara bakarak kentte yaşamının çocukların aşılarının tam olarak yapılmasında etkili olduğu söylenebilmektedir.

Sağlık hizmetlerine erişme sorununun yoksullukta önemli bir sorun olduğu Klerman (1991:142), Walker ve Walker 2002:58) ile Hatun ve diğerlerinin (2003:255) tartışmalarında aktarılmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında Keçiören'deki yoksul çocukların sağlık sorunları olduğunda, sağlık kuruluşlarına götürülmelerinde sıkıntı yaşandığı anlaşılmaktadır. Gerekli olduğunda her zaman çocuklarını sağlık kuruluşlarına götürebildiklerini belirten annelerin oranı yaklaşık olarak yüzde 40'tır. Annelerin yaklaşık olarak yüzde 51'i bazen, yüzde 9.5'i ise hiçbir zaman çocuklarını sağlık kuruluşlarına götüremediklerini ifade etmiştir. Görüşmeler sırasında anneler yol parasının, hastanelerdeki kuyrukların bu durumda önemli etkenler olduğunu belirtmiştir. Yeşil kartı olanların tedavi masraflarının önemli kısmının karşılanmasına rağmen katkı payı, ek tedavi araçları ve çeşitli masrafların karşılanamamasının sorun yaratarak, çocukların sağlık kuruluşlarına götürülmelerini engellediği anlaşılmıştır.

Maddi sıkıntıların yanında bazı durumlarda sağlık konusundaki bilinçsizlik de Klerman (1991:142) ile Hatun ve diğerlerinin (2003:257) vurguladığı üzere etkili olabilmektedir. Bir annenin bayılma, morarma gibi ciddi sağlık sorunları yaşayan iki yaşındaki kızını doktora götürmediği öğrenilmiş, eğer götürürse doktorların sıklıkla kendilerini çağıracaklarını, yatılı kalabileceklerini, uzun süre kendilerini çeşitli tedavilerle uğraştıracaklarını düşünerek çocuğunu doktora götürmediğini anlatmıştır. Önemli bir çocuk ihmali olarak değerlendirilebilecek bu durum, yine yoksullukla bağlantılıdır.

Çizelge 21: Yoksul Çocukların Önemli Hastalıkları

Çocukların önemli hastalığı olması	Sayı	%
Var	47	34.3
Yok	90	65.7
Toplam	137	100.0
Hastalıklar	Sayı	%
Zatürre, bronşit, beta, sürekli boğaz enfeksiyonu, bademcik	9	18.4
Kansızlık, Akdeniz anemisi	6	12.1
Astım, solunum sorunu	5	10.2
Havale (sıklıkla), epilepsi	3	6.1
Gelişim geriliği	3	6.1
Kalpde delik, kalp yetmezliği	2	4.1
Böbrek rahatsızlığı	2	4.1
Gözde kayma	2	4.1
Fıtık, kasık fıtığı	2	4.1
İşitme engeli	2	4.1
Bayılma	2	4.1
Kanser	1	2.1
Menenjit	1	2.1
Orta kulak iltihabı	1	2.1
Aşırı baş ağrısı	1	2.1
Sinüzit	1	2.1
Psikiyatrik sorun	1	2.1
Vitilko	1	2.1
Görme özürü (tek gözde)	1	2.1
Obezite	1	2.1
Ayakta fiziksel özür	1	2.1
Teşhisi konamıyor	1	2.1
Toplam	49	100.0

Çocukların önemli bir hastalığı olup olmadığı sorulmuş, yüzde 34.3'ünün önemli bir hastalığa sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamındaki çocukların yaklaşık olarak üçte birinin önemli bir hastalığa sahip olması alanyazındaki tartışmaları destekleyecek niceliktedir. Brooks-Gunn ve Duncan (1997:58), Klerman (1991:142) ve Hatun (2003:259) yoksul çocuklarda sağlık sorunlarının daha sık görüldüğünü belirtmişlerdir.

Çocukların halihazırda yaşadıkları sağlık sorunları incelendiğinde uzun bir liste ile karşılaşılmaktadır. Üst ve alt solunum yolu hastalıkları ile ağırlıklı olarak beslenmeyle bağlantılı olan kansızlık sorunu dikkati çekmektedir.

Çizelge 22: Yoksul Çocukların Tedavi Edilmemiş Hastalıkları

Çocukların tedavi edilmemiş hastalığı	Sayı	%
Var	16	11.7
Yok	121	88.3
Toplam	137	100.0
Tedavi edilmemiş hastalıklar	Sayı	%
Gelişim geriliği	3	18.9
Gözde kayma	2	12.5
Havale geçirme	2	12.5
İşitme engeli	2	12.5
Zatürre ve bronşit	2	12.5
Kanlı ishal ve kusma	1	6.2
Akdeniz anemisi	1	6.2
Kalpte delik	1	6.2
Böbrek rahatsızlığı	1	6.2
Zekâ geriliği	1	6.2
Toplam	16	100.0

Araştırmaya katılan annelere çocuklarından herhangi birinin yoksulluk nedeniyle tedavi edilmemiş bir hastalıkları olup olmadığı sorulduğunda, annelerin yaklaşık olarak %12'si

tedavi sorunu yaşamış olduklarını iletmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre bazı durumlarda hiç doktora gidilememiş, bazılarında ise teşhis konduktan sonra tedavi yapılamamıştır. Çocukların sağlığında kalıcı hasarlara yol açabilen bu sorun, geçmişe yönelik değerlendirme yapılması gereğini gerektirmektedir. Hastalığın kırsal bölgede oturuyorken yaşanması, tedaviyi engelleyen bir etmen olarak belirebilmektedir. Anneler hasta çocuklarının tedavilerini yaptıramadıkları için kendilerini oldukça çaresiz hissetmektedir.

Tedavisi yapılmamış hastalıklar arasında gelişim geriliği dikkati çekmektedir. Ağırlıklı olarak beslenme yetersizliği ile bağlantılı olan gelişim geriliği, iyi bir beslenme programı ile desteklenmediği sürece tedavi edilememektedir. Çocuğunda işitme engeli olduğunu belirten iki anne işitme cihazlarının pahalı olması nedeniyle yeşil kart sistemi olmadan önce cihazı alamadıklarını, yeşil kartı yaygınlaşması ve cihazın karşılanmasından sonra ise bozulma, kırılma gibi nedenlerle cihazı tekrar edinemediklerini belirtmiştir. Cihazın özellikle küçük yaşlarda iken kullanılamaması çocukların dil gelişimlerini ve zihinsel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte, çevreyle iletişim kurmalarını imkansız hale getirmektedir. Yoksulluk, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini acımasız bir şekilde engelleyebilmekte ve kalıcı hasarlara yol açmaktadır.

Çizelge 23: Yoksul Çocukların Özür Durumu

Fiziksel ya da zihinsel özürlü çocuk	Sayı	%
Var	16	11.7
Yok	123	89.6
Toplam	137	100.0
Özür türü	Sayı	%
Fiziksel özürlü	5	31.2
Zihinsel özürlü	11	68.8
Toplam	16	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul çocukların özürlü olma durumları annelere sorulmuş, yüzde 11.7'i çocuklarında fiziksel ve zihinsel özür olduğunu bildirmiştir. Bu durumda

Hatun ve diğeri (2003:255) ile İkizoğlu'nun (2001:88) belirttiği üzere yoksulluğun fiziksel ve zihinsel özür oluşumundaki etkisinin belirgin olduğu söylenebilir. Işıkhân'ın (2005:45) 2688 zihinsel engelli çocuğa sahip olan anneyle yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre ailelerin yüzde 37.5'inin aylık geliri asgari ücretin altındadır, 33.8'inin ise 300-600 milyon TL arasındadır (0-300 milyon TL; 2004 Ağustos itibarıyla asgari ücret 330 milyon TL'dir).

Çocukların yaşama ve sağlık haklarını önemli ölçüde engelleyen yoksulluk, fiziksel ve zihinsel özür oluşumuna da etki ederek çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu durum öncelikle çocukların eğitim haklarından yararlanmaları olumsuz yönde etkilemektedir. Özürlü bireyler kendilerini geliştirme, toplumsal yaşama katılma, iş ve meslek edinme gibi konularda önemli düzeyde sorunlar yaşamaktadır. Klerman'ın (1991:146) belirttiği üzere duyma- görme bozuklukları ve diğer özür türleri çocukların öğrenme becerilerini kullanmalarını olumsuz yönde etkilemekte ve benlik saygılarını düşürebilmekte ve sosyal yaşama katılımı engellemektedir.

Annelerin ifadesi doğrultusunda alınan bu bilgilerle özür türlerine bakıldığında, zihinsel özür lülüğün yüzde 68.8 gibi büyük bir oranla ilk sırayı aldığı anlaşılmıştır. Toplam 16 özür lü çocuktan 11'i zihinsel, 5'i ise fiziksel özür lüdür. Türkiye İstatistik Kurumu ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre 0-18 yaş arasındaki çocuklarda ortopedik özür yüzde 1.41, görme özürü yüzde 0.69, duyma özürü 0.49, konuşma özürü yüzde 0.89 düzeyindedir (TÜİK 2007:102). Buna göre toplam fiziksel özür görülme sıklığı yüzde 3.48 olarak belirlenmiştir. Zihinsel özür lü çocuk oranı ise yüzde 1'dir. Bu sonuçla kıyaslandığında Keçiören'deki yoksul çocuklarda zihinsel özürün daha fazla görüldüğü söylenebilir. Ancak bu araştırmanın prevalans çalışması olmaması bu rakamın kesin olmadığını göstermektedir.

Çizelge 24: Yoksul Çocukların Beslenmesi

Yenilen öğün	Sayı	%
Sabah	127	92.7
Öğle	88	64.2
Akşam	136	99.3
Öğün sayısı	Sayı	%
2	58	42.3
3	79	57.7
Toplam	137	100.0

Çocukların beslendikleri öğünler incelendiğinde yüzde 35.8 oranında öğle yemeğinin, yüzde 7.3 oranında kahvaltının atlandığı anlaşılmaktadır. Toplamda yarıya yakın bir oran olan yüzde 42.3'lük kesimdeki çocuğun sadece iki öğün yemek yediği görülmektedir. Görüşmeler sırasında öğün atlamamanın sıkça öğün birleştirme olarak tanımlandığına rastlanılmıştır. Öğün atlama tasarruf yolu olarak kullanılmaktadır. Çocukların büyüme ve gelişme çağına oldukları düşünüldüğünde, gereksinim duydukları beslenme düzeninin yoksulluk nedeniyle önemli ölçüde sekteye uğradığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 25: Yoksul Çocukların Süt İçme Sıklıkları

Süt içme sıklığı	Sayı	%
Her gün	11	8.0
Haftada üç kez	8	5.8
Haftada bir	11	8.0
Ara sıra	19	13.9
Nadiren	28	20.4
Hiç	52	38.0
Sevmediği için içmiyor	8	5.8
Toplam	137	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul çocukların gelişimleri için önemli olan bazı besin maddelerini ne sıklıkta içtikleri ve yedikleri sorulmuştur. Çocukların kalsiyum ve protein açısından değerli bir besin maddesi olan sütü içme sıklıklarının oldukça yetersiz düzeyde olduğu saptanmıştır. Her gün süt içen çocukların oranı yalnızca yüzde 8 düzeyindedir. Süt içebilme sıklığı haftada üç kez olanların oranı yaklaşık olarak yüzde 6, haftada bir kez olanların oranı yüzde 8'dir. Sütü ara sıra içebilen çocuklar yaklaşık olarak yüzde 14 düzeyindedir.

En çarpıcı durum ise nadiren süt içebilen çocukların yüzde 20.4, hiç süt içemeyen çocukların ise yüzde 38.0 düzeyinde olmasıdır. Araştırma bulgularıyla tutarlı biçimde Öztürk'ün (2006:130) araştırmasında süt alamayan yoksul ailelerin oranı yüzde 77.1 olarak belirlenmiştir. Sevmediği için süt içmeyen çocukların oranı yüzde 5.8'tir. Görüşmeler sırasında anneler, çocuklarının istemesine rağmen süt ücretlerinin yüksekliğinden dolayı süt alamadıklarını belirtmişlerdir. Süt, beslenmede lüks ürünlerden biri haline gelmiştir. Beslenme yetersizliğine yol açabilecek bu durum, yoksulluğun çocukların sağlığını olumsuz yönde etkilediğini gösteren en önemli bulgulardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Çizelge 26: Yoksul Çocukların Et Yeme Sıklıkları

Et yeme sıklığı	Sayı	%
Haftada üç kez	0	0.0
Haftada bir	1	0.7
Ara sıra	11	8.0
Nadiren	27	19.7
Sadece bayramlarda	78	56.9
Hiç	20	14.6
Toplam	137	100.0

Et, önemli bir protein kaynağı olarak çocukların gelişiminde önemli rol oynayan besin maddelerinden biridir. Yoksul çocukların pahalı bir besin maddesi olan eti yeme sıklıkları incelendiğinde oldukça vahim bir tablo ile karşılaşmaktadır. Yaklaşık yüzde

57'lik kesimdeki çocukların evine sadece bayramlarda ev girmektedir. Çocuklarına nadiren et yedirebildiklerini bildiren annelerin oranı yüzde 19.7, hiç et yediremediklerini bildirenlerin oranı ise yüzde 14.6'dır. Bulguları destekleyecek şekilde Öztürk'ün (2006:130,133) araştırması et alabilen yoksul ailelerin oranının yüzde 9.0, bir ay içinde et yiyebilenlerin oranının 15.9 olduğunu göstermektedir. Çocuklarına haftada en az bir kez et yedirebildiğini belirten bir tane anne bulunmaktadır. Bu durum, yoksulluğun çocukların beslenmesini ne düzeyde etkilediğini gösteren çarpıcı bir bulgudur. Görüşmeler sırasında birçok anne çocuklarının etin tadını dahi bilmediklerini iletmiştir.

Çizelge 27: Yoksul Çocukların Meyve Yeme Sıklıkları

Meyve yeme sıklığı	Sayı	%
Her gün	0	0.0
Haftada üç kez	5	3.6
Haftada bir	27	19.7
Ara sıra	56	40.9
Nadiren	35	25.5
Hiç	14	10.2
Toplam	137	100.0

Önemli vitamin ve mineral kaynağı olan meyvelerin yenilme sıklığı, süt içme sıklığıyla karşılaştırıldığında daha düşük düzeydedir. Çocuklarının her gün meyve yediğini belirten anneye rastlanmamıştır. Buna karşılık annelerin yüzde 10.2'si çocuklarının hiç meyve yiyemediklerini, yüzde 25.5'i nadiren meyve yiyebildiklerini aktarmıştır. Yoksul çocuklar için süt ve et gibi, meyvenin de erişilemez besinler olduğunu göstermektedir. Haftada üç kez meyve yiyebilen çocuklar yüzde ise 3.6, haftada bir kez meyve yiyebilen çocuklar ise yüzde 19.7'lik kesimi oluşturmaktadır. Ağırılık, ara sıra meyve yiyebilen yaklaşık yüzde 41'lik kesimdedir.

Besin maddeleri yoğun şekilde özenme yaratan tüketim ürünlerindendir. Kentlerde reklâmların, pazarların, restoranların yaygınlığıyla birlikte farklı toplumsal sınıfların birlikteliği düşünüldüğünde belli yiyecekler, zenginlik ile yoksulluğun arasına kalın bir

çizgi çekmekte, yoksunluk hissini artırmaktadır. Görüşmeler sırasında anneler “*reklâmda, pazarda görüyor; arkadaşından, komşudan görüyor, canı çekiyor*” diyerek çeşitli yiyecekleri kendilerinden ısrarla istediklerini belirtmişlerdir. Birçok kadın beslenme ile ilgili soruları cevaplarken yiyeceklerin pahalılığından yakınmış, çocuklarının zaman zaman aç kaldıklarını, birçok kez de sadece ekmekle çay içebildiklerini anlatmıştır. Çok sayıda kadın da bu soruları cevaplandırırken ağlamıştır. Çaresizliği ve yaşadıkları acımasızlığı bu şekilde ifade eden kadınlar, en çok çocuklarının aç kalmasının canlarını yaktığını belirtmiştir. Beslenme ile ilgili sorular annelere yöneltirken oldukça sıkıntı yaşanmıştır. Beslenme sorunlarının önemini bilmenin de etkisiyle annelerin yaşadığı çaresizliği görmek, ağladıkları sırada onları sakinleştirmeye çalışmak duygusal olarak araştırmacıyı da etkilemiştir.

Süt içmeden, etin tadını bilmeden, meyve yiyemeden büyüyen çocukların varlığı, kapitalizmin yarattığı toplumsal adaletsizliğin en acımasız yüzünü sergilemektedir. Yoksulluk bir anlamda çocukların çocukluklarını ellerinden almaktadır.

Çocukların beslenme sorunları, gelişim geriliği ve çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Sağlık ve beslenme haklarından yararlanamayan çocukların eğitim yaşantılarında bilişsel düzeyde sıkıntı yaşamaları olasılığının arttığı düşünülmektedir. Nitekim görüşmeler sırasında bazı anneler çocuklarının okula aç gittiklerini, bu nedenle dersleri anlamakta zorlandıklarını ifade etmiştir. Sağlık ve beslenme hakkından yararlanma, eğitim hakkından yararlanabilme ile doğrudan bağlantıdır.

Çizelge 28: Yoksul Çocukların Ruh Sağlığı

Psikolojik /Psikiyatrik sorun	Sayı	%
Var	42	30.7
Yok	95	69.3
Toplam	137	100.0
Sorunun ne olduğu	Sayı	%
Aşırı sinirlilik	19	45.2
İçe kapanıklık, aşırı çekingenlik	8	19.1
Bunalım	6	14.3
Saldırganlık	3	7.1
Aşırı hareketlilik ve dikkat dağınıklığı	3	7.1
Psikiyatrik sorun	1	2.4
Altına kaçırma	1	2.4
Kabus görme ve sıkça ağlama	1	2.4
Toplam	42	100.0

Çocukların psikolojik ya da psikiyatrik sorunlarının olup olmadığı sorusuna annelerin üçte biri “evet” yanıtını vermiştir. Bu oran oldukça yüksek görünmektedir.

Sorunlar incelendiğinde, yarıya yakın bir kesimde aşırı sinirliliğin görüldüğü saptanmıştır. Aşırı sinirliliği yaklaşık yüzde 19'luk bir oran ile içe kapanıklık ve aşırı çekingenlik, yüzde 14.3'lük oran ile bunalım izlemektedir. Maddi sıkıntı nedeniyle sosyal yaşama katılmanın zorluğu, tüketim kültürünün zorlayıcı etkisiyle birleşince aşırı sinirlilik, aşırı çekingenlik, içe kapanıklık ve bunalımın oluşmasına yol açabilmektedir. Maslow'un gereksinim hiyerarşisi göz önüne alındığında fiziksel gereksinimleri karşılanamayan çocukların kendilerini güvende hissetmemeleri sonucunda bu sorunları yaşadıkları düşünülebilir. Çocuklarında saldırganlık sorunun olduğunu, annelerin yaklaşık olarak yüzde 7'si iletmiştir. Weinger (1998:101), Novak (2002:65) ve Hatun ve diğerlerinin (2003:259) tartıştığı üzere ekonomik zorluklardan kaynaklanan gerilim, yoksul çocuklarda içe kapanma, depresyon ve saldırganlık sorunlarına neden olabilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1994 yılında gerçekleştirilen Ulusal Aile Araştırması (National Survey of Families and Households) sonuçlarına göre ailenin ekonomik düzeyi düştükçe, çocuklarda girişkenlik (%15) ve sosyalliğin (%27) zayıfladığı belirlenmiştir (Hanson ve diğerleri 1997: 208). Benzer şekilde McLeod ve Shanahan (1993:210) uzun süreli yoksulluğun, çocukların kaygı düzeyini ve mutsuzluğunu artırdığı, kısa süreli yoksulluğun ise çocuklarda söz dinlememe ve saldırganlık eğiliminin artması gibi sorunlara yol açtığını belirlemiştir.

Aşırı hareketlilik ve dikkat dağınıklığı, yaklaşık olarak yüzde 7 düzeyinde rastlanan sorunlardır. Psikiyatrist tarafından saptanmış psikiyatrik rahatsızlığın görülme oranı yüzde 2.4 olmuştur. Psikolojik sorunların göstergelerinden olan altına kaçırma, kâbus görme ve sıklıkla ağlama yine yüzde 2.4 oranında saptanmıştır. Bununla birlikte anne ifadesine dayalı bu bulguların psikolojik ve psikiyatrik testlerle desteklenmesi önem taşımaktadır.

3.5. YOKSUL ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI

Bu kısımda yoksul çocukların eğitim durumu, eğitime devam ve eğitim giderleri ile ilgili sorunlar, okulla ilgili sorunlar ve annelerin çocuklarının eğitime yönelik tutumlarını yansıtan bulgulara yer verilmektedir.

Çizelge 29: Yoksul Çocukların İlköğretime Devam Durumu

İlköğretime zamanında başlama	Sayı	%
Zamanında başlanmış	122	89.1
Zamanında başlanmamış	15	10.9
Toplam	137	100.0
İlköğretim çağında okula gitmeyen/gitmemiş çocuk	Sayı	%
Var	7	5.1
Yok	130	94.9
Toplam	137	100.0
İlköğretim döneminde okula gitmeyen/gitmemiş çocuk sayısı		
1 çocuk	5	83.3
2 çocuk	1	16.7
Toplam	7	100.0

Yoksul çocukların eğitimi, yetişkinlik döneminde yoksullukla baş edebilmeleri, yoksulluğu yenebilmeleri ve meslek sahibi olabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak yoksul çocukların eğitiminde çeşitli sorunlar olmaktadır. Görüşmeler sırasında ilk ve orta düzeydeki okullarda aylık katılım ücreti alınması, ulaşımın pahalı olması, okul masraflarının yüksekliği, çocuğun çalışmak zorunda kalması gibi nedenler kentteki yoksul çocukların eğitimini zorlaştırdığı öğrenilmiştir. Sınavları kazanmanın giderek daha fazla düzeyde özel dershanede eğitim desteği görmeye ve özel ders almaya bağlı olması yoksul çocukların eğitim hakkından yararlanmalarını engellemektedir. Bu haliyle eğitim, Holman (1978:217) ve Novak'ın

(2002:65-66) tartıştığı üzere yoksul çocukların yoksulluktan kurtulmalarını sağlayamamakta, yoksulluğın devamına yol açmaktadır.

İlköğretime zamanında başlama incelendiğinde annelerin yaklaşık onda biri çocuklarının okula zamanından bir ya da birkaç sene geç başladıklarını belirtmiştir. O dönemde köyde yaşama, çocukların nüfus cüzdanı olmayışı sorunu, büyük kardeşle okula birlikte başlama, önemsememe gibi nedenlerin bu durumda etkili olduğu görüşmeler sırasında öğrenilmiştir.

İlkokul çağında olduğu halde okula gitmeyen ya da gitmemiş olan çocuğu olduğunu belirten anneler yüzde 5 düzeyindedir. Bu çocukların bir kısmı zihinsel özür nedeniyle okula gitmemiştir. Bir kısmı da 5 yıllık eğitimden sonra okulu bırakmıştır.

Araştırmanın bulguları alanyazındaki tartışmalar (UNICEF 2004:19; Mayer 2003) ve farklı araştırma sonuçları ile uyumlu bulunmuştur. Çamur-Duyan'ın (2006:121) araştırmasında okula gidemeyen çocukların oranı yüzde 15.8 olarak belirlenmiştir. Eğitime devam etmeme nedeni olarak ise yüzde 92 oranında ekonomik sıkıntılar gösterilmiştir.

Çizelge 30: Yoksul Çocukların Ortaöğretime (Liseye) Devam Etme Durumu

Ortaöğretim çağında okula (liseye) gitmeyen/gitmemiş çocuk	Sayı	%
Var	24	17.6
Yok	20	14.6
Bu yaşta çocuğu yok	93	67.8
Toplam	137	100.0
Liseye devam etmeyen/ etmemiş çocuk sayısı		
1 çocuk	16	69.6
2 çocuk	5	21.7
3 çocuk	2	8.7
Toplam	28	100.0

Çocuklarının ortaöğretime devam etmediğini söyleyen annelerin oranı yüzde 17.5'e yükselmektedir. (Bu oran ortaöğretime devam etmeyen çocukların oranı değildir. Bazı annelerin birden fazla çocuğu ortaöğretime devam etmemiştir.) Bu durum düşünüldüğünde Keçiören'deki ortaöğretime gitmemiş olan ve gidemeyen yoksul çocuklar, TNSA 2003 bulgularına göre Türkiye kentte ilköğretimi bitirdikten sonra okulu bırakma oranı olan yaklaşık yüzde 15 (H.Ü.2004:180) ile karşılaştırıldığında daha yüksektir.

Çizelge 31: Yoksul Çocukların Eğitime Devam Sorunları

Eğitime devam etmeme nedeni*	Sayı	%
Maddi sıkıntı	12	50.0
Okumak istememesi	9	6.6
Çalışması	1	0.1
Zihinsel özürlü olması	2	1.5
Derslerinin kötü olması	1	0.1
Ev işlerine yardım etmesi gereği	1	0.1
Trafik kazası sonucu okula alınmaması	1	0.1
Eğitime düzenli olarak devam etme	Sayı	%
Düzenli	126	92.7
Düzensiz	10	7.3
Toplam	136*	100.0
Eğitime düzenli devam etmeme nedeni	Sayı	%
Hastalık ve tedavi	5	50.0
Okulu sevmeme	2	20.0
Okuldan kaçma	2	20.0
Zihinsel gerilik	1	10.0
Toplam	10	100.0

* Araştırma kapsamındaki annelerden birinin çocuğunun okula kayıtlı olmasına rağmen okula hiç gitmediği belirlenmiştir. Bu nedenle eğitimle ilgili sorularda örneklem 136'ya düşmüştür.

Çocukların eğitime devam etmeme nedenlerinin başında yarıya yakın bir oranla yoksulluk gelmektedir. Çocukların okumayı istememesi yaklaşık yüzde 37.5'lik bir oran

ile yoksulluğun ardından gelmektedir. Bu oran oldukça yüksek görünmektedir. Mayer (2003) ve Murnane'nin (1994:296) tartıştığı üzere derslerde başarısızlık, öğretmenlerin olumsuz tutumları ve eğitime olan inancın zayıf olmasının bu durumda etkili olduğu görüşmeler sırasında aktarılmıştır. Çalışmanın eğitimi bırakmak için bir neden olması, Keçiören'deki yoksul çocuklar için tahmin edildiğinden çok daha az bir değerde bulunmuştur.

Eğitime düzenli olarak devam edememe, yoksul çocukların karşılaştığı sorunlardan biridir. Araştırma sonuçlarına göre, okula düzensiz olarak devam etme oranı yüzde 7.3 oranındadır. Nedenler incelendiğinde bu çocukların yarısının hastalık ve tedavi nedeniyle okula düzenli olarak devam etmedikleri, dört çocuğun okulu sevmeme ve okuldan kaçma gibi nedenlerle sıklıkla devamsızlık yaptıkları anlaşılmıştır.

Çizelge 32: Yoksul Çocukların Eğitim Giderleri ile İlgili Sorunları

Eğitim giderlerinin karşılanma durumu	Sayı	%
Karşılanıyor	3	2.2
Tam karşılanamıyor	133	97.8
Toplam	136*	100.0
Eğitim giderlerinin nasıl karşılandığı**	Sayı	%
Sadece aile	7	5.1
Okul yardımı	95	69.9
SDYV/Belediye yardımı	52	38.2
Vakıf ve derneklerin yardımı	5	3.7
Çocuk çalışarak	2	1.5
Komşu, akraba, çevre desteği	65	47.8

**Araştırma kapsamındaki annelerden birinin çocuğunun okula kayıtlı olmasına rağmen okula hiç gitmediği belirlenmiştir. Bu nedenle eğitimle ilgili sorularda örneklem 136'ya düşmüştür.

**Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=136

Eğitim sisteminde kayıt parası istenmesi, aylık katkı payı alınması, sınav sistemi, ulaşım masrafı, eğitim malzemelerinin pahalı oluşu yoksul aileleri zor durumda bırakmakta, ailelerin eğitim giderlerini karşılayamamalarına yol açmaktadır. Araştırma kapsamındaki annelerin yaklaşık yüzde 98'i eğitim giderlerini karşılayamadığını belirtmiştir. Bu durum yoksul çocukların eğitimlerini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu nedenle aileler, kendi bütçeleri dışında farklı kaynaklar bulmaya yönelmektedir. Bu kaynakların başında yüzde 69.9 ile okul yardımı gelmektedir. Okulların önemli bir kısmında yoksul öğrencilere yönelik giysi, eğitim malzemesi, katkı payının alınmaması gibi yardımlar yapılmaktadır.

Resmi ve düzenli yardım sisteminin yeterince gelişmediği ülkemizde enformal yardımların ağırlığının korunduğu alanyazında tartışılan önemli konulardan biridir (Buğra 2001:25; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2002:212-217). Araştırma sonuçlarına göre okul yardımından sonra ikinci sırada gelen akraba, komşu ve sosyal çevreden gelen yardımlar yaklaşık yüzde 29'luk bir düzeyde görünmektedir. Bu sonuç enformal yardımın yoksullar için önemini korumakla birlikte, ağırlığının yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Yoksul insanların sosyal çevresindeki insanların genellikle yoksullardan oluşmasının bu durumda önemli bir neden olarak düşünülmektedir. Nitekim görüşmeler sırasında çevrelerindeki insanların genellikle yoksul olduğunu bu nedenle yardım alamadıklarını önemli bir çoğunluk dile getirmiştir. Son yıllarda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile belediyelerin yoksullara yönelik yardımlarının ağırlığının arttığı bilinmektedir. Keçiören ilçesindeki yoksul ailelerin yüzde 38.2'si çocuklarının eğitimine destek için SDYV ve Keçiören ve Ankara Belediyelerinden yardım aldıklarını belirtmiştir. Ailelerin üçte birinden fazlasına karşılık gelen bu oranın yüksekliği dikkat çekicidir.

Çizelge 33: Yoksul Çocukların Okulla İlgili Sorunları

Öğretmen yetersizliği	Sayı	%
Var	3	2.2
Yok	133	97.8
Toplam	136	100.0
Okulda fiziksel şiddet	Sayı	%
Var	7	5.1
Yok	129	94.9
Toplam	136	100.0

Keçiören'deki yoksul çocukların öğrenim gördükleri okullarla ilgili sorunlarının belirlenmesi üzerine çocuklarının eğitim gördükleri okullarda öğretmen yetersizliği olup olmadığı sorulmuş, annelerin yüzde 97.8'i öğretmen yetersizliğinin olmadığını bildirmiştir.

Annelerin yaklaşık yüzde 95 kadar büyük çoğunluğu, çocuklarının okulda öğretmenleri tarafından şiddete maruz kalmadığını belirtmiştir. Keçiören'in Ankara'nın merkez ilçesi olmasının bu sonuçlarda etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak annelerin şiddeti değerlendirme ölçütlerindeki farklılık ve çocukların bu konuyu anneleriyle paylaşmamaları olasılığı düşünüldüğünde bu sonucun gerçeği tam olarak yansıtmadığı söylenebilir.

Çizelge 34: Annelerin Çocuklarının Eğitime Yönelik Tutumu

Okumasını isteme	Sayı	%
Okumasını istiyor	135	98.5
Çalışmasını istiyor	2	1.5
Toplam	137	100.0
Eğitimin katkısı*	Sayı	%
Bilgili, okumuş insan olması	25	18.4
Meslek edinmesi, iyi iş bulması	128	94.1
Kendilerine (aileye) bakması	9	6.6

* Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=137

Yoksul çocukların eğitimle ilgili sorunları bağlamında alanyazında anne-babanın çocuğun eğitim görmesine yönelik isteğinin yeterli düzeyde olmayışı (Mayer (2003; Ahioğlu 2005:133; Brooks-Gunn ve Duncan 1997:65) tartışması araştırılmıştır. Alanyazındaki tartışmanın aksi yönündeki bulgu, Keçiören'deki yoksul çocukların annelerinin çocuklarının okumasına yönelik isteklerini göstermektedir. Kardam ve Yüksel'in (2004: 57-60) yoğun düzeydeki yoksulluğu şiddetle birlikte umutsuzluk içinde yaşayan kadınlardan ayırarak, yaşamını sınırlı olanaklarla sürdüren kadınlar olarak tanımladığı grubun içinde çocuğunu okutma isteği ve çabasının önemli düzeyde olduğuna işaret etmesi, araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

Çocuğun okuması yerine çalışmasını tercih eden iki anneden birinin, çocuğunun meslek öğrenmesi, diğerinin ise paraya ihtiyaç duymaları nedeniyle böyle bir tercihte bulunduğu belirlenmiştir.

Annelerin çocuklarını okutma istekleri araştırılırken, çocuklarının eğitiminin ne gibi katkıları olacağı sorulmuştur. Çocuklarının eğitiminin gelecekte meslek edinmeleri ve iyi işler bulabilmelerine katkı sağlayacağı yüzde 94.1 oranında düşünülmektedir. Anneler bu soruyu yanıtlarken sıklıkla “*kendilerini kurtarırlar*”, “*geleceklerini garantiye alırlar*”, “*masabaşı işleri olur*” gibi ifadeler kullanmışlardır. Çocukların bilgili, okumuş insan olmaları isteği yüzde 18.4 düzeyinde ifade edilmiştir. Maddi kaygıların ön planda olduğu görülmektedir. Annelerin çocuklarının okumasını yoksulluktan kurtulma yolu olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Yoksulluk annelerin toplumsal konumlarını değerlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim bir anne bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Yoksulları kimse görmez, görmek istemez. Düğüne davet ederler, bir şey ikram etmezler. Baş köşeye zenginleri oturtup, bize yer bile ayırmazlar.”

Aileye bakma seçeneği ise düşünülenlerden çok daha az düzeyde ifade edilmiştir. Farklı olarak Erdem'in (2003:119) elde ettiği bulgulara göre ailelerin yüzde 36.8'i çocukların eğitimini aileyi kurtaracak bir güç olarak gördükleri saptanmıştır. Geleneksel değerlere bağlı oldukları gözlemlenen araştırmamız örnekleminde, çocuğun aileye bakma sorumluluğunun kendisine yüklenmiş olduğu düşünülmekteydi. Türkiye’de çocuğun değeri konusunda 1970’li yıllarda 2300 aileyle derinlemesine görüşme yoluyla yaptığı

araştırmada Kağıtçıbaşı (1994), ocuğa verilen anlamın geleneksel değerlerin egemen olduğu ailelerde çocuğun ekonomik değerinin yüksek olduğunu saptamıştır. Temel bulguların günümüz için de geçerli olduğunun daha kk ölçekli araştırmalarla doğrulandığını belirten Kağıtçıbaşı (1994), ocuğun çocukluk döneminde aile ekonomisine yapılan katkıyla yetişkinlik döneminde ise ekonomik güvencelerinin olmayan ana-babaya bakım sağlamasıyla değer kazandığını göstermiştir. Ancak Keçiören'deki kent yoksullarında bu bakış açısının çok zayıf olduğu saptanmıştır.

3.7. YOKSUL ÇOCUKLARIN KORUNMA HAKKI

Bu kısımda yoksul çocukların çalışma durumu, sokak çocuğu olma riskleri, anne-babanın çocuk eğitimi davranışı, korunma altına alınma ve suça itilme durumu ile kentte açık oldukları risklerle ilgili bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 35: Yoksul Çocukların Çalışma Durumu

Çalışma durumu	Sayı	%
Çalışıyor /çalıştı	38	27.7
Çalışmıyor /çalışmadı	99	72.3
Toplam	137	100.0
Nerede, nasıl bir iş yaptığı	Sayı	%
Sokakta çalışma (simit, mendil vb. satma, ayakkabıcılık, tartıcılık yapma)	9	23.1
Bir mağazada, dükkânda çıraklık	23	59.0
Sanayide çıraklık	3	7.7
Pazarcı, halde çalışma	2	5.1
Temizlikçi	1	2.6
Konfeksiyonda çalışma	1	2.6
Toplam	39**	100.0
Ne zaman çalıştığı*	Sayı	%
Yaz tatilinde	12	32.4
Hafta sonları	6	16.2
Okuldan çıktıktan sonra	9	27.0
Okula gitmediği için hafta içi gündüz	12	32.4
Çalışma sırasında fiziksel/duygusal/cinsel şiddet	Sayı	%
Yaşadı	2	5.4
Yaşamadı	35	94.6
Toplam	37	100.0

*Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=39

** Bir çocuk iki ayrı kategoriye giren işlerde çalışmıştır.

Yoksul ailelerin geçim stratejilerinden biri olan çocukların çalıştırılması incelendiğinde ailelerin yaklaşık olarak üçte birinin çocuklarını çalıştırdığı saptanmıştır. Bu bulgudan yola çıkarak, alanyazında da tartışıldığı üzere (Hindman 2002:326, elik 2005:29; Rende ve Erkin 2005:42-44) yoksullukla çocuğun işgücü olarak kullanılması arasında önemli bir ilişki bulunduğı söylenebilmektedir. ocuklarının çalışmadığını bildiren annelerin önemli bir kısmı gerekçe olarak çocuklarının çok küçük yaşta olduğunu belirtmiştir. Bir kısmının ise çocuklarını asla alıştırmayacaklarını belirtmeleri, yoksulluğun çalışan ocuk sorununda tek etken olmadığını göstermektedir. Bu nedenle ailenin çocuğa ve çalışmaya atfettiğı değerlerin araştırılması önem kazanmaktadır.

alışan ocukların nasıl işler yaptıkları incelendiğinde, yarısından fazlasının göreceli olarak korumalı bir ortam olarak nitelendirilebilecek olan mağaza, dkkn gibi işyerlerinde ıraklık yaptığı ortaya çıkmıştır. Görüşmeler sırasında annelerin önemli kısmı ıraklık yapan çocuklarının baba, akrabalar ya da sosyal çevreden tanıdıkların işyerlerinde alıştuklarını belirtmiştir. Sosyal evre üzerinden kurulan iletişim kanallarının, çocukların çalıştırılmasında aile için güvence unsuru olarak değerlendirildiğı anlaşılmaktadır. Çocuklar için çeşitli tehlikelere açık olan sokakta çalışma ve sanayide ıraklık ise diğer çalışma biçimleri olarak saptanmıştır. Sokakta çalışmanın çocuğun fiziksel sağlığını tehdit etmesinin yanı sıra, ailedeki sorunlarla da ilişkili olarak sokakta yaşamaya başlamanın bir aşaması olduğı çeşitli araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır (Ögel 2004:11; zyanık 1997:107,115). Sanayide alışan çocuklar çeşitli zararlı kimyasal maddelere maruz kalmakta, bağımlılık yapıcı maddelerle çalışmakta, fiziksel olarak zorlanmaktadır. Sadece bu riskler düşünüldüğünde bile çalışmanın çocukların gelişimlerini ne düzeyde etkilediğı anlaşılabilmektedir.

Çocukların alışma zamanları, çalışmaların okul yaşamlarını ne düzeyde etkilediğini belirlemek açısından önem taşımaktadır. Okul yaşamını doğrudan etkilemeyen yaz tatili çalışmasına üçte bir oranında rastlanmıştır. Çocukların okula gitmesini engellemeyen ancak ders çalışmalarını olumsuz yönde etkileyecek olan hafta sonu ve hafta içi okuldan çıktıktan sonra çalışma yaklaşık olarak yüzde 43 dolayındadır. Okula gitmediğı için hafta içi çalışan çocuklar ise diğer üçte birlik kesimi oluştırmaktadır. Bu bulgular

Keçiören'deki çalışan çocukların önemli bir kısmının okul yaşantısını devam ettirerek, okul dışı zamanlarda çalıştığını göstermektedir.

Toplam 37 çalışan çocuktan 2'sinin çalışma sırasında fiziksel, duygusal ya da cinsel şiddete maruz kaldığı bilgisi alınmıştır. Bunlardan biri fiziksel diğeri ise duygusal şiddete maruz kalmıştır. Ancak çocukların bu gibi durumları anneleriyle paylaşmama olasılıkları düşünülmelidir.

Çizelge 36: Yoksul Çocukların Sokak Çocuğu Olma Riski

Çocuğun sokakta kaldığı gün	Sayı	%
Var	2	1.5
Yok	135	98.5
Toplam	137	100.0

Çocukların çalışma ortamında fiziksel, duygusal ya da cinsel şiddete uğraması durumu incelendiğinde 37 çocuktan 2 tanesinin böyle bir sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir çocuk fiziksel şiddet diğeri duygusal şiddet yaşamıştır.

Keçiören'deki yoksul çocukların sokak çocuğu olma potansiyelinin incelenmesi sonucunda 2 çocuğun zaman zaman geceleri sokakta kaldıkları belirlenmiştir. Çocuklardan birinin sokakta yattığı gün sayısı 1, diğerinin ise birkaç gündür. Alanyazında da vurgulandığı üzere (Ögel 2004, Erjem 2006, Altuntaş 2003) yoksulluk, aile içi sorunlar ve parçalanmış aile yapısının bu durumda etkili olduğu görüşmeler sırasında anlaşılmıştır. Çocuklardan birinin öz annesi ölmüştür, babası hapistedir; diğeri babaannesi ve babası ile yaşamakta, evde ihmal edilmekte ve şiddet görmektedir.

Çizelge 37: Anne-Babanın Çocuk Eğitimi Davranışı

Çocuklar yanlış davranışta bulunduğunda annenin davranışı*	Sayı	%
Dövüyor	57	41.6
Bağırıyor	84	61.3
Ceza veriyor	8	5.8
Konuşuyor	53	38.7
Çocuklar yanlış davranışta bulunduğunda babanın davranışı*	Sayı	%
Dövüyor	22	19.8
Bağırıyor	50	45.0
Ceza veriyor	1	0.9
Konuşuyor	41	36.9
Hiçbir şey yapmıyor	17	15.3

* Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=137

Annelerin çocukların yanlış davranışta bulunmaları sonucunda en fazla gösterdikleri davranışın yüzde 61.3 ile bağırarak olduğu anlaşılmıştır. Bağırma, yüzde 41.6 ile dövmek izlemektedir. Annelerin çocuk eğitimi ile ilgili olarak fiziksel ve duygusal şiddeti yoğun olarak kullandıkları belirlenmiştir. Yoksulluk yaşam stresini artırmakta, düşük eğitim düzeyinin de etkisiyle annenin çocuk yetiştirme ile ilgili becerilerinin yetersiz düzeyde kalmasına yol açarak anne- çocuk iletişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Hatun ve diğerleri (2003:259; Cummings ve Davies 1994, Cicchetti ve Toth 1995 akt. Luthar 1999:41; Arıkan (2002:5). Fiziksel şiddet, çocuğu eğitim yöntemi olarak geçerliliğini büyük ölçüde korumaktadır. Sorunları konuşarak çözme ise beklenenden daha yüksek düzeyde başvurulan bir yöntem olarak aktarılmıştır. Annelerin yüzde 38.7'si çocuklarıyla sakince konuşup, çocuklarına yol gösterdiklerini belirtmiştir. Ceza verme çok az anne tarafından başvurulan bir yöntem olarak dikkati çekmektedir.

Bu bulgular annelerin çocuklarıyla ilişkilerinde babalara kıyasla daha sert tepkiler verdiklerini göstermektedir. Bunun en önemli nedeni annenin çocuklarıyla tüm gün boyunca ilgilenmesi ve çeşitli sorunlarıyla ilgilenmesidir. Bu durumda annenin sabrı

azalabilmektedir. Ayrıca tartışıldığı üzere (Hatun ve diğerleri 2003:259; McLoyd ve Wilson 1991:119-120; Arıkan 2002:5) yoksulluğun sıkıntılarını yoğun düzeyde yaşayan aile üyesi olarak kadının yaşadığı endişe, sinirlilik, umutsuzluk halinin çocuklarına karşı olumsuz davranış göstermelerinde etkili olabilmektedir. Babalar bağırma (%45.0), dayak (%19.8) ve ceza (%0.9) gibi davranışları annelerden daha seyrek olarak göstermekte, çocukların hatalı davranışları karşısında tepkisiz kalan babaların varlığı da (%15.3) dikkat çekmektedir. Görüşmeler sırasında anneler çocukların babaların yanında yaramazlık yapmaya çekindiklerini, babaların çocukları görme süresinin kısa olduğunu ve çocuklara karşı ilgisiz olduklarını ifade etmeleri bu durumu açıklayabilmektedir.

Bilir ve diğerlerinin (1991:48-53) 4-12 yaşları arasındaki çocukların anneleriyle yaptıkları araştırma sonucunda anne ve babanın eğitim düzeyinin düştükçe, çocuklarını duygusal ve fiziksel örseleme olasılığının arttığı belirlenmiştir. Hiç eğitimi olmayan anne ve babaların çocuklarında örselenme oranı sırasıyla %36.7 ve %40.7 iken, okur-yazar ve ilkokul mezunu olanların çocuklarında %35.5 ve %36.1, ortaokul ve lise mezunlarının çocuklarında %19.8 ve %30.4 yüksek öğretim mezunlarının annelerin çocuklarında %11.6 ve %16.9 oranında belirlenmiştir.

Çizelge 38: Yoksul Çocukların Korunma Altına Alınma Durumu

Korunma altına alınmış çocuk	Sayı	%
Var	0	0.0
Yok	137	100.0
Toplam	137	100.0

Araştırma kapsamındaki yoksul ailelerin hiçbirinde korunma altına alınmış olan çocuk bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda Keçiören'deki yoksulluğun çocukların korunma altına alınmasında belirleyici bir etken olmadığı söylenebilir. Gökçearslan'ın (2006:146-147) ortaya koyduğu üzere korunmaya muhtaç çocukların çoğunluğu yoksul ailelerden gelmekle birlikte, doğrudan bir ilişki kurmak oldukça zordur.

Çizelge 39: Yoksul Çocukların Suça İtilmesi

Çocuğun adam yaralama, bir şey çalma gibi hatalı davranışlara yönelmesi	Sayı	%
Yöneliyor /yönelmiş	6	4.4
Yönelmiyor /yönelmemiş	131	95.6
Toplam	137	100.0

Yoksul çocukların aşırı şiddet eylemleri ve çalma gibi suç ifade eden eylemlere yönelmesinin yüzde 4.4 oranında görüldüğü tespit edilmiştir. Yoksulluğun çocukların suça yönelmesinde etmen olması tartışması (Cankurtaran-Öntaş 2004, Hancı 2002, Uluğtekin 1991, Peterson 2001, Currie 2001) Keçiören ilçesi için çok geçerli görünmemektedir. Ancak küçük gibi görünen bu sayıda çocuğun suç davranışına itilmesi önemsenmesi gereken bir sorundur.

Çizelge 40: Yoksul Çocukların Açık Olduğu Riskler

Çocuğun kentte hangi tehlikelere açık olduğu*	Sayı	%
Kaçırılma	117	85.4
Uyuşturucu, içki	106	77.4
Suç çetelerine girme	62	45.3
Haraç verme	10	7.3
Fiziksel şiddete uğrama	60	43.8
Tecavüze uğrama	92	67.2
Trafik kazası geçirme	52	38.0
Tehlike görülmemesi	3	2.2
Öldürülme	2	1.5
Organ mafyası	1	0.1
Kötü arkadaş edinme	1	0.1
(Kızların) erkeklerle yakınlık kurması	1	0.1
Kapkaç	1	0.1

* Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=137

Anneler en çok çocuklarının kaçırılmasından (%85.4) endişe duyduklarını iletmiştir. Çeşitli dönemlerde Keçiören’de çocuk kaçırılma olaylarının meydana geldiği belirtilmiştir. Kaçırılma endişesini uyuşturucu ve içki kullanımı endişesi (%77.4) izlemektedir. Büyükşehirlerde uyuşturucu ve içki kullanımının yaygınlaşması, kullanım yaşının düşmesi çocukların gelişimini, yaşama, sağlık, eğitim ve korunma haklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Cinsel suçlardan en ağırı olan tecavüz (67.2) ailelerin özellikle kız çocukları için endişelendikleri risklerden biridir. Trafik kazası yüzde 38.0 oranında şehirdeki risklerden biri olarak değerlendirilmiştir.

3.6. YOKSUL ÇOCUKLARIN YOKSUNLUKLARI

Bu kısım yoksul çocukların karşılanamayan gereksinimleri ve bu yoksunluğa yönelik tepkilerine ilişkin bulgulara ayrılmıştır.

Çizelge 41: Yoksul Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri

Çocukların karşılanamayan gereksinimleri*	Sayı	%
Yiyecek	110	80.3
Eğitim malzemesi/dershane	42	30.7
Bilgisayar	91	66.4
Cep telefonu	41	29.9
Giyecek	107	78.1
Gezmek	24	17.5
Tatile gitmek	13	9.5
Bisiklet, oyuncak	29	21.2
Ayrı oda	15	10.9
Güzel, balkonlu ev	3	2.2
Paten	1	0.1
Saat	1	0.1
Ranza	1	0.1

* Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=137

Çocukların karşılanamayan gereksinimleri içinde yiyecek %80.3 ile başta gelmektedir. Ağırlıklı olarak ucuz gıda maddeleri olan ekmek, peynir, makarna, hazır çorba tükettiklerini belirten anneler, çocuklarının süt, meyve, et, salam-sucuk gibi yiyecekleri istediklerini anlatmıştır. Çeşitli yiyecekleri okuldaki ve çevredeki arkadaşlarından, televizyondan ve reklâmlardan görerek canlarının çektiğini aktaran anneler, çocuklarının yeterli düzeyde beslenememesinin en önemli sorunları olduğunu dile getirmiştir.

Giyecek, yüzde 78.1 ile karşılanamayan gereksinimler içinde yiyeceğin hemen ardından gelmektedir. Benzer şekilde Hoek'in (2005:113-121) araştırmasında da yoksul çocukların yeterli miktarda yemek yiyememeleri ve arkadaşları gibi yeni ve güzel giyecekleri giyememeleri en önemli sorunlar olarak saptanmıştır. Ridge'in (2002) araştırması güzel giysiler giyememenin, alaya alınma ve dışlanmaya neden olduğunu, bunun da arkadaşlar arasında kabul görme ve özgüveni etkilediğini ortaya koymaktadır.

Cep telefonu da yaklaşık yüzde 30.0 oranında sahip olmak istenen belli başlı tüketim ürünlerindendir. Kentte farklı toplumsal sınıfların birlikte yaşaması sonucunda, yoksul çocuklar üst ve orta gelir gruplarının tüketim kalıplarından etkilenmektedir. Bocock'un (1997:26-27) belirttiği gibi giysiler ve cep telefonları, insanlar üzerinde olumlu izlenim oluşturma, benlik imajını yükseltme ve toplumsal statü aracı olması gibi tüketim kültürü ile pekiştirilen özellikleriyle çocuklar için önemli olmakta, yetersizliği ise önemli bir yoksunluk oluşturmaktadır.

Bilgisayar, internetin gelişimi ve bilgisayar oyunları ile son yıllarda çocuklar için önemli bir eğlence aracı haline gelmiştir. Yoksul çocukların önemli bir kısmı (%66.4) bilgisayar sahibi olmak istemekte ancak bu isteklerine kavuşamamaktadır. Eğitim malzemeleri ve özel dersane yaklaşık olarak yüzde 30 oranında istenen ancak karşılanamayan gereksinimler arasındadır. Çocukların eğitimle ilgili isteklerinin karşılanamamasının, eğitimlerini olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

Ridge (2002:37) ve Novak'ın (2002:70) değindiği üzere tüketim kültürü çocukların tüketime yönelik isteklerini artırmakta ve yoksunluk hissini yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla çocuklar mutlak yoksulluğun yanında göreceli yoksulluğu da yaşamaktadır.

Çizelge 42: Yoksul Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri için Verdikleri Tepki

Çocukların tepkileri *	Sayı	%
Üzülüyor	104	75.9
Ağlıyor	52	38.0
Kendini dışlanmış hissediyor	28	20.4
Kıyaslama yapıyor, karşılaştırıyor	78	56.9
Küsüyor	41	29.9
Utaniyor	39	28.5
Beni /babasını suçluyor	43	31.4
Sinirleniyor, kızıyor	40	29.2
Anlayışlı davranıyor	37	27.0
İsyan ediyor	1	0.1
Şiddet gösteriyor	1	0.1

*Birden fazla yanıt verilmesi nedeniyle satır yüzdesi alınmıştır. n=137

Çocukların yoksunluk duydukları şeylerin karşılanamamasına verdikleri tepkide üzülmeye başta gelmektedir. Bauman'ın (2005:39) tartıştığı üzere tüketim kültürünün etkisi altında iken tüketememek mutsuzluk yaratmaktadır. Yoksulluklarında hiçbir sorumluluğu olmayan çocukların, yoksunluk duydukları şeylere erişememelerinden dolayı üzüntü duymaları ve ağlamaları içe yönelttikleri tepki olarak kendilerini ruhsal açıdan yıpratmalarına neden olmaktadır. Çocukların kendisini, yoksunluğunu duydukları şeylere sahip olan diğerleriyle karşılaştırması, bu nedenle utanmasının ve kendini dışlanmış hissetmesi kentteki çocuk yoksulluğunun önemli sonuçlarındandır. Hoek'in (2005:113-121) araştırması yoksul çocukların, arkadaşlarıyla kendilerini kıyaslamaları sonucu yaşadıkları kıskançlık, kızgınlık, utanma ve dışlanmışlık duygusunun önemini ortaya koymaktadır. User'in (2006:71) belirttiği gibi yoksunluk sonucunda oluşan duyguların, çocukların benlik saygılarını olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

Anne-babaya küsme, kızma, yoksulluklarından dolayı onları suçlama çocukların dışa yönettikleri tepkiler olarak değerlendirilmektedir. Çocuklar toplumdaki yapısal sorunlar nedeniyle yaşadıkları zorlukları, en yakınları olan anne-babalarına yansıtmaktadır. Bu durum yoksul çocukların aileleriyle olan ilişkisinde önemli sorunlar olarak değerlendirilmektedir.

BÖLÜM IV

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. SONUÇLAR

Araştırmanın sonuçları, araştırmanın amaçları doğrultusunda aktarılmıştır. Yoksul çocukların ailelerinin demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri ile çocukların yaşama, sağlık, beslenme, eğitim ve korunma haklarının ne düzeyde gerçekleştiğine ve çocukların yoksunluklarına ilişkin sonuçlar iki bölüm halinde sunulmaktadır.

4.1.1. Ailenin Özelliklerine İlişkin Sonuçlar

Yoksul çocukların ailelerinin eğitim düzeyleri oldukça düşüktür, anne ve babaların büyük kısmı ilkokul mezunudur (%74.5; %76.6) Annelerin eğitim düzeyi, babalardan daha düşük düzeydedir. Annelerin çoğunluğu resmi nikahla evlidir (%75.2). Eşinden ayrılan annelerde, ayrılık nedeni ağırlıklı olarak şiddettir (%52.9). Ailelerin büyük kısmı (%83.2) kente göçü yaşamıştır. Çoğunluğu Ankara'ya 1-10 yıl önce (%51.1) kırsal kesimden (%90.4) maddi sorunlar (%37.7) nedeniyle göç etmiştir.

Ailelerin çoğunda, çocukların babası düzensiz (%87.2) ve sosyal güvenceden yoksun olarak (%98.2) çalışmaktadır. Çalışanların hepsi kayıtdışı sektör içinde çalışmakta, inşaat işçiliği (%47.3) göze çarpmaktadır. İşsizlik (%13.9) önemli bir sorun olarak belirmektedir. Bu durumda kurumlardan alınan sosyal yardımın dışında, aile dayanışmasının (%53.3) önemini koruduğu görülmektedir. Anne ve çocuklarda sağlık güvencesi sağlayan yeşil karta sahip olma oranının yüksekliği (%92.7; %94.4) dikkat çekmektedir.

Bu bulgular değerlendirildiğinde kapitalizmin gelişme sürecinde, küreselleşme ve neo-liberal politikalarında etkisiyle kırsal üretimin çözülmeye uğramasıyla kırsal yoksulluk, kente göçün ve Keçiören örneğinde kentteki yoksulluğun belirleyicilerinden olmaktadır.

Ağırlıklı olarak kar getirisi yüksek, emek yoğun sektör olan inşaat sektöründe sosyal güvenceden yoksun olarak düzensiz çalışmanın yaygınlığı, kapitalist üretim ilişkilerinin emek sömürüsünün sonucunda yoksulluğun oluştuğunu göstermektedir. Post-fordist üretim biçiminin yaygınlaşması, sendikal örgütlenmelerin zayıflatılması kayıtdışı sektörde düzensiz ve güvencesiz çalışmayı, eğitim hakkından yararlanamamış yoksulların tek seçeneği haline getirmiştir.

Kayıtdışı çalışmanın denetlenememesi sonucunda yeşil karta olan gereksinim artmış, işverenlerin ödemesi gereken primleri ile işleyecek, emeklilik ve izin gibi hakları içeren sosyal güvenlik sisteminin yaygınlaştırılması yerine, başvuru dâhilinde sadece sağlık giderlerini karşılayacak olan yeşil kart alternatif haline dönüştürülmüştür.

Sosyal yardımların meslek eğitimi, iş danışmanlığı gibi hizmetlerle desteklenmemesi, sosyal yardıma bağımlı bir kesimin oluşmasına yol açmış, insanların yoksulluk döngüsünü kıramamasına neden olmuştur.

4.1.2. Yoksul Çocukların Yoksulluktan Nasıl Etkilendiğine İlişkin Sonuçlar

Yoksul çocukların yaşama haklarından yararlanma durumu incelendiğinde bebek ve çocuk ölümlülüğünün oldukça yüksek (%21.9) oluşu göze çarpmaktadır.

Sağlık ve beslenme hakkından yararlanma ile ilgili önemli sorunlar yaşandığı anlaşılmıştır. Hamilelik döneminde ve bebeğin bir yaşına kadar olan hassas döneminde hiç sağlık kontrolü yaptırmayanların oranının yüksekliği (%46.0; %25.5) göze çarpmaktadır. Aşıların tamamlanmamış olması yüzde 16.1 düzeyindedir. Çocukların hastalığı durumunda sağlık kuruluşuna bazen başvurulamadığı (%51.1) anlaşılmıştır. Çocukların önemli kısmında önemli bir hastalığın varlığı (%34.3) ve tedavi edilmemiş hastalıkları olduğu (%11.7) saptanmıştır. Fiziksel ya da zihinsel özüre sahip olan çocukların oranı yüzde 11.7'dir, bunların önemli kısmı (%68.8) zihinsel özürdür. Çocukların beslenme sorunları özellikle süt (nadiren %20.4; hiç %38.0), et (sadece bayramlarda %56.9) ve meyve tüketimi sıklığı (nadiren %25.5; hiç %10.2) konusunda ortaya çıkmaktadır. Çocukların yüzde 30.7'sinde ruhsal sorun olduğu iletilmiştir.

Çocukların eğitim sorunlarında okula zamanında başlamama (%10.9), yoksulluk nedeniyle (%50.0), ilköğretim (%5.1) ve orta öğretime devam edememe (%17.5) ile eğitim giderlerinin tam karşılanamaması (%97.8) başta gelmektedir.

Korunma ile ilgili en önemli sorunlardan biri çocukların çalışmasıdır (%27.7). Annelerin büyük kısmının çocukların yanlış davranışları karşısında dövme (%41.6) ve bağırma davranışı (%61.3) gösterdiği ortaya çıkarılmıştır. Babalar ise annelerden farklı olarak bağırma (%45.0) davranışı gösterme ve konuşma (%36.9) yolunu seçmektedir.

Yoksul çocukların hissettikleri en büyük yoksunluk yiyecek ve içecekler (%80.3) ile giyecekler (%78.1) olmaktadır. Yoksunluğunu duydukları şeylere sahip olamamalarının sonucunda en fazla verilen tepki üzülmeye (%75.9) ve diğerleriyle karşılaştırma yapmak (%56.9) olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak Keçiören'deki yoksul çocukların özellikle yaşama, sağlık ve beslenme haklarının gerçekleşmesinde önemli düzeyde sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bebek ve çocuk ölüm oranı ile özürlülük oranının yüksekliği, hamilelik dönemi ile bebeğin bir yaşına kadar olan döneminde sağlık kontrollerinin yapılamaması, çocuklarda ruhsal sıkıntıların sıkça görülmesi, çocukların tedavi edilemeyen hastalıklarının oluşu ve yetersiz beslenme sorunları göze çarpmaktadır. Eğitim ve korunma haklarının kullanılması da tam olarak gerçekleşmemekte, eğitim masraflarının karşılanamaması ve maddi sorunlar nedeniyle çocukların çalışmak durumunda bırakılması önemli sorunlar olarak belirmektedir.

Anne ve babalar çocuk eğitiminde sıklıkla bağırma ve dövme yolunu seçmektedir. Çocuklar en çok çeşitli yiyecekler ile giyecek yoksunluğu hissetmekte, yoksunluk hissi en çok üzüntü duyma ve diğerleriyle karşılaştırma yapmalarına neden olmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda neo liberal politikalarla perçinlenen kapitalist sistemin oluşturduğu çocuk yoksulluğunun, temel çocuk haklarının gerçekleşmesini büyük ölçüde engellediği anlaşılmaktadır.

4.2. ÖNERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

4.2.1. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele ile İlgili Mikro Düzeyde Öneriler

1. Sosyal hizmet uzmanları yoksulluk değerlendirmesine ilişkin sosyal incelemelerinde, ailedeki çocukların yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma hakları ile ilgili sorunlarını vurgulamalı ve bu sorunların çözümüne ilişkin önerilerde bulunmalıdır.
2. Çocukların gelişimsel düzeyiyle uyumlu şekilde yoksulluğun nedenlerinin anlatılması, çocukların üzülmelerini, ailelerini suçlamalarını, onlara küsmelerini ve kızmalarını engelleyebilecektir. Sosyal hizmet uzmanlarının çocuklarla çalışmalarında, kendilik değerlerini geliştirmek için, güçlü yanları vurgulanması, konuşmalarının desteklenmesini ve çocukların kısa sürede gerçekleştirebileceği hedefler konulması önerilmektedir.
3. Yoksul çocukların, çocuk hakları konusunda bilgi sahibi olmalarıyla, haklarını savunma bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir.

4.2.2. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele ile İlgili Mezzo Düzeyde Öneriler

1. Yoksul bölgelerde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) bünyesinde yapılandırılmış olan, genel olarak çocuk refahından sorumlu olan çocuk merkezleri kurulmalıdır. Merkezde çalışacak sosyal hizmet uzmanları, yoksul çocukların karşı karşıya olduğu çeşitli riskler konusunda SHÇEK ve yerel yönetime bilgi vermeli, çocukların korunması ve geliştirilmesi için çeşitli kurumlarla işbirliği içinde çalışmalar planlayıp, uygulamalıdır. Bölgedeki sağlık ve eğitim kurumlarına yönelik olarak, yoksul çocuklar konusunda duyarlılığı artırıcı toplantılar düzenlenmelidir.

2. Çocuk merkezlerinde sosyal hizmetin bütüncül yaklaşımı gereği, sağlık, eğitim, korunma ve psikolojik destek hizmetlerinin birlikte verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla sosyal hizmet uzmanı, hemşire-doktor, öğretmen, polis ve psikologdan oluşan ekip, işbirliği halinde bölgedeki çocuk refahının geliştirilmesinden sorumlu olmalıdır.
3. Toplum merkezleri bünyesinde yürütülen çocuk eğitime ilişkin programların yanı sıra çocuk merkezlerinde, çalışan annelerin çocukları için tam gün, çalışmayan annelerin çocukları için yarım gün bakım sağlayan ve okul öncesi eğitim veren kreşler açılmalıdır. Bu hizmet, çalışan ve çalışmak isteyen annelerin önünde engel oluşturan çocuk bakımı sorununu çözecektir. Bu merkezlerin çocuk eğitimi konusunda anneleri danışmanlık yoluyla desteklemesi, çocukların ruhsal ve sosyal gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Sağlık durumlarının takip edilmesi ve en az bir öğünlük yemek verilmesi ile yoksul çocukların sağlıklı gelişimlerine ve beslenmelerine katkı sağlanmalıdır.
4. Yoksul bölgelerdeki ilk ve ortaöğretim okullarındaki müdür, öğretmen ve psikolojik rehber ve danışmanların, çocukların karşı karşıya olduğu riskler hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Çocukların ailesinde işsizlik, aile parçalanması, şiddet, ihmal ve istismar ve önemli sağlık sorunlarının olup olmadığının belirlenmesi ve bu çocukların rehberlik servisinden, sosyal hizmet kurumlarına yönlendirilmesi önem taşımaktadır.
5. Yoksul bölgelerdeki okullarda çocukların beslenme sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak ve bu sorunların eğitimlerini engellemesini önlemek üzere okul sütü uygulaması devam ettirilmeli ve ücretsiz öğle yemeği verilmelidir.
6. Görüşme yapılan annelerin ve çocukların babalarının eğitim düzeyleri düşüktür. Yoksulluktan kaynaklanan strese de bağlı olarak, çocuklarını eğitime stratejileri arasında fiziksel ve duygusal şiddet ağırlık kazanmaktadır. Yoksul ailelerin, anne-babalık bilgi ve beceri düzeyinin yükseltilmesi konusunda toplum merkezleri, halk eğitim merkezleri ve özellikle görsel medya aracılığı ile eğitilmeleri ve davranış değiştirmeleri sağlanmalıdır.

7. Yoksul bölge ve mahallelerde yaşayan çocukların yoksulluk ve yoksunluklarının etkilerinin hafifletilmesi için çok boyutlu sosyal hizmet projeleri üretilmelidir. Çocukların ücretsiz olarak yararlanabilecekleri eğitimlerine katkıda bulunacak olan, çeşitli bilgi ve becerileri kazanmalarını sağlayacak okul öncesi eğitim programları hazırlanmalıdır.
8. Sosyal hizmetin her bireyin kendi potansiyeline duyduğu inanç bağlamında, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde yoksul çocuklar için yine mahalle biriminde yapılacak merkezlerde ev ödevlerine yardım, spor olanakları, yaratıcı drama, el sanatları, halk oyunları, müzik, resim gibi sanatsal ve sosyal etkinlikler gerçekleştirilmelidir. Bu etkinlikler çocukların kendilerini ifade etme, benlik saygısını ve kendine güveni artırma, yaratıcı düşünme ve sosyal becerilerini geliştirmelerini destekleyerek eğitimlerine katkıda bulunacaktır. Çocukların kentin yoksul bölgelerinde var olan çeşitli risklerden uzak tutacak bu etkinlikler, çocukların ve ailelerinin dışlanmışlık hissini azaltmaya yardımcı olacaktır.
9. Yoksul çocukların yaşadığı bölgelerde açık oldukları kaçırılma, madde kullanımı, suç çeteleri, fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalma risklerinin azaltılarak, bu bölgelerin çocuklar açısından güvenli hale getirilmesi gerekmektedir.

4.2.3. Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele ile İlgili Makro Düzeyde Öneriler

1. Çocuk yoksulluğu öncelikle genel olarak yoksulluk sorunu bağlamında ele alınmalıdır. Ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliği azaltılmaya çalışılmalı, ekonomik büyüme iş olanakları yaratmalı ve çalışanların ekonomik ve sosyal hakları gözetilmelidir.
2. Özelde çocuk yoksulluğunu gidermek üzere sosyal yardımların yanı sıra, çocukların sağlık ve eğitim haklarından eşit düzeyde ve ücretsiz olarak yararlanması büyük önem taşımaktadır. Çocukların sağlığı, ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyine göre şekillenmiş hizmetlere bırakılmamalıdır. Araştırma

sırasında sosyal güvenceye sahip olmayan ailelerin çocuklarının yeşil kart işlemlerinin, bürokratik işlemlerin zorluğu ve bazı durumlarda aile içi anlaşmazlıklar nedeniyle yapılamadığı anlaşılmıştır. Ayrıca yeşil kartın sunduğu olanaklar diğer sağlık güvencelerin sundukları ile eşit değildir. Temel ölçütün çocuk olduğu, bütün çocuklara doğuştan getirdikleri bir hak olarak kabul edilen ve eşit olanaklar tanıyan bir çocuk sağlık sistemi geliştirilmelidir. Bu düzenleme yoksul çocukların yaşama ve sağlık haklarından üst düzeyde yararlanmalarını sağlayacaktır.

3. Ülkenin geleceğinin yapı taşları olması bakımından devlet çocukların yetiştirilmesi konusunda öncelikli sorumlu birim haline getirilmeli ve bu doğrultuda aileyi desteklemelidir. Devlet ülkede yaşayan tüm çocukların gereksinimlerinin karşılanmasında yükümlü olmalıdır.
4. Ülkemizin sosyal hizmet ilke ve değerleri ışığında, somut hedef ve planlı çalışmaları içeren çocuk hakları odaklı çocuk politikası geliştirmesi zorunludur. Yoksullukta sıkça karşılaşılan, çalışan çocuklar, özürlü çocuklar, eğitime devam edemeyen çocuklar başta olmak üzere, tüm çocukların korunması ve geliştirilmesi ön plana alınmalıdır.
5. Yoksul çocukların yaşama ve sağlık ve beslenme haklarından yararlanma durumu düşünüldüğünde koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonucunda oldukça yüksek oranda belirlenen yoksul bebek ve çocuk ölümlerinin, özürlülüğün azaltılması için tüm hamile kadınların sağlık kontrolleri son teknolojik olanaklar kullanılarak yapılmalı, özürlülük tespiti testleri uygulanmalı ve beslenme yetersizliği gibi durumlarda yiyecek ve vitamin yardımı sağlanmalıdır. Bebeklerin yaşamlarında kritik olan bir yaşa kadar olan dönemde tüm aşılarının ve sağlık kontrollerinin yapılması sağlanmalıdır. Bu konuda Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri'nin (AÇSAP) ev ziyaretleri yoluyla gerçekleştirdikleri çalışmalarını etkinleştirmesi gerekmektedir.

6. Yoksullukla ilgili pek çok araştırma olmasına rağmen, çocuk yoksulluğu odağındaki araştırmaların yetersizliği karşılaşılan önemli sorunlardan biridir. Bu nedenle çocukların yoksulluktan etkilenme düzeyini ortaya koyan araştırmalar yapılmalı ve üretilecek olan politikalar bu verileri temel alarak geliştirilmelidir.
7. Çocuk yoksulluğu konusunda araştırma etkinlikleri ile kamuoyunu bilgilendirici çalışmalar yapılmalıdır. Bu konuda toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi, politika düzeyindeki çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir.
8. Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanmasının izlenmesi konusunda sorumluluk sahibi olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, kuruma bağlı olan ve olmayan çocuk refahına yönelik çalışan kuruluşlarda, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünde ciddi çalışmalar yapılmalıdır.
9. Sosyal hizmetin her bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesi değerine bağlı olarak, yoksul çocukların eğitimi desteklenmelidir. Ülke kaynaklarından eğitime ayrılan bütçenin arttırılması, yoksul bölgelerdeki okulların desteklenmesi, bu okullarda eğitim gören öğrencilerden katkı payı alınmaması gerekmektedir.
10. Çocukların çalıştırılmasını engellemek üzere işyeri denetimleri sıklaştırılmalı, sokakta çalışan ve yaşayan çocuklara ve ailelerine yönelik sosyal hizmet uygulamaları yoğunlaştırılmalıdır.
11. Yoksul çocukların pek çoğu beslenme, eğitim, giyim, sağlık gibi temel kişisel gereksinimlerini asgari düzeyde dahi karşılamakta zorluk çekmektedir. Bu nedenle yapılan sosyal yardımların sadece yiyecek ve yakacak ağırlıklı olmaması, çocukların gereksinimlerini de dikkate alacak şekilde planlaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AHİOĞLU, Nihal (2005). Yoksulluğun Çocuk Yüzleri. *Kebikeç*.19, 129-140.
- AKBAŞ, Emrah (2006). Yoksulluk ve Çocukluğun Yeniden Kurgulanışı. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003* 1. Cilt, 249-255.
- AKKAYA, Yüksel (2002). Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet. *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ed. Özdek, Yasemin). TODAİE: Ankara. 203-215.
- ALTUNTAŞ, Betül (2003). *Mendile, Simite, Çöpe... Ankara'da Sokaklarında Çalışan Çocuklar*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- ALPAY, Füsun ve KARATAŞ, Sultan (2006). Erken Çocukluk Gelişimini Destekleme Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003*, Cilt 1, 257-264.
- ARIKAN, Çiğdem (2002). Yoksulluğun Kadın Üzerindeki Etkileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 13, Sayı 2, 1-10.
- ARIES, Phillippe (1962). *Centuries of Childhood*. Jonathan Cape: London (içinde LAVALETTE, Michael ve CUNNINGHAM, Stephen (2002). The Sociology of Childhood. *Children, Welfare and the State*. (Ed: Goldson, B., Lavalette, M., Mckechnie, J.) Sage: London. 9-27.
- ARSLAN, Hakan (2006). Anlamayı Zorunlu Kılan bir Kavram: Yoksulluk. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003*, Cilt 1, 285-290.
- ARTAR, Müge ve AHİOĞLU, Nihal (2007). Çocukların ve Ergenlerin Gözünde Yoksulluğun Anlamı. *Popüler Kültür ve Çocuk*. Dipnot: Ankara. 249-268.
- ATAUZ, Sevil (1991). Sanayi Kesiminde Çalışan Çocuklar. *Çocuk İstismarı ve İhmali. Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi* Ankara. 99-104.
- BAĞDADIÖĞLU, Necmiddin (2003). Yoksulluk ve Kapitalizm: Türkiye'deki Yoksulluk Meselesinin Çözümünde Devlete Düşen Görevler. *Yoksulluk*. Deniz Feneri Yayınları, Cilt 1. Bilge: İstanbul, 230-238.

- BALTA, Evren (2005). Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm. *Birikim Dergisi*, 192, 20-28.
- BAUMAN, Zygmunt (2005). *Work, Consumerism and the New Poor*. Open University Press: New York.
- BİLİR, Şule; ARI, Meziyet; DÖNMEZ, Necati ve GÜNEYİSU, Sibel (1991). 4-12 Yaşları Arasında 16.100 Çocukta Örselenme Durumları ile İlgili Bir İnceleme. *Çocuk İstismarı ve İhmali. Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi* Ankara. 45-55.
- BOCOCK, Robert (1997). *Tüketim*. Dost: Ankara.
- BORATAV, Korkut (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. 3. Baskı. İmge: Ankara.
- BORATAV, Korkut (2005). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. 2. Baskı. İmge: Ankara.
- BROOKS-GUNN, Jeanne (1995). Strategies for Altering the Outcomes of Poor Children and their Families. *Escape from Poverty-What Makes a Difference for Children* (ed. Chase-Landsdale, L. ve Brooks-Gunn, J.) Cambridge: UK. 87-117.
- BROOKS-GUNN, Jeanne ve DUNCAN, Greg J. (1997). The Effects of Poverty on Children. *Children and Poverty*, Vol.7, No 2, 55-71.
- BROWN, S.S. (1988). *Prenatal Care: Reaching Mothers, Reaching Infants*. National Academy Press: Washington (içinde KLERMAN, Lorraine (1991). The Health of Poor Children: Problems and Programs. *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York, 136-157).
- BRYSON, Lois (1992). *Welfare and State*. Macmillan: London.
- BUĞRA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar (2003). *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*. Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu için hazırlanan Proje Raporu. UNDP

- BUĞRA, Ayşe (2001). Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi. *Toplum ve Bilim*, 2001, no: 89, 22-30.
- BURDEN, Tom ve HAMM, Tricia (2002). Responding to Socially Excluded Groups. *Policy Responses to Social Exclusion* (ed. Percy-Smith, J.) Open University Press: USA.184- 200.
- CANKURTARAN-ÖNTAŞ, Özlem (2004). *Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmetin Güçlendirme Yaklaşımı Açısından Suça Yönelen Çocuk-Polis İlişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara.
- CRAIB, Ian (1997). *Classical Social Theory*. Oxford University Press: USA.
- CROMPTON, Rosemary (1998). *Class and Stratification, An Introduction to Current Debates*. Polity Pres: UK.
- CUMMINGS, E.M. ve DAVIES, P.T. (1994) Maternal Depression and Child Development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 73-112 (içinde LUTHAR, Suniya (1999). *Poverty and Children's Adjustment*. Sage: London).
- CURRIE, Eliot (2001). Crime in Market Society. *Criminological Theory. Past to Present*.
- ÇAMUR-DUYAN, Gülsüm (2006). *Sosyal Hizmet Açısından Yoksul Kadınlar: Altındağ Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara.
- ÇELİK, Aziz (2005). Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü. *Birikim*. Nisan 2005, 29-39.
- ÇENGELCİ, Ethem (1993). Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi. *H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, Cilt:11, 1-2-3, 9-34.
- DAS, R.J. (1995). Poverty and Agrarian Social Structure-A Case Study in Rural India. *Dialectic Antropology*, 20 (2), (içinde; Şenses, Fikret (2003) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İletişim: İstanbul).

- DİE (1999). *Çocuk İşgücü 1999*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- DPT (2006). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2006-2010)*. DPT. Ankara.
- DUYAN, Veli (2003). Sosyal Hizmetin Rol ve İşlevleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. Cilt 14, sayı 2, 1-23.
- DWP Department for Work and Pensions (2003). *Measuring Child Poverty Consultation*. UK.
- ECEVİT, Mehmet ve ECEVİT, Yıldız (2002). Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeginin Metalaşması. *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ed. Özdek, Yasemin). TODAİE: Ankara. 271-289.
- EGBUONU, L. ve STARFIELD, B. (1982). Child Health and Social Status. *Pediatrics*, 69, 550-557 (içinde KLERMAN, Lorraine (1991). The Health of Poor Children: Problems and Programs. *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York, 136-157).
- EKİM, Başak (2005). Çocuk Yoksulluğu ve Sosyal Devlet. *Birikim*, Nisan 2005, 71-73.
- ERASLAN, Levent (2005). Yalnızlığın Okulları: Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının Problem Alanları ve Olası Çözüm Önerileri. *Çocuk Çocuk Dergisi*. Sayı 56, Cilt 10, 22-24. Kök: Ankara.
- ERDEM, Tevfik (2003). *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik bir Çalışma: "Ankara Kent Yoksulları"*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- ERJEM, Yaşar (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerde Sokakta Çalışan Ve/Veya Yaşayan Çocukların Sokağa İtilme Nedenleri Üzerinde Yoksulluk Ve Aile Dinamiklerinin Etkileri. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003* 1. Cilt. 125-134.

- ERYURT, Mehmet Ali ve KOÇ, İsmet (2007). *Yoksulluk ve Çocuk Ölümlülüğü, Hane Halkı Refah Düzeyinin Çocuk Ölümlülüğü Üzerindeki Etkisi*. 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Metni.
- FAULKES, Keith (1990). *Neo-Liberalism*. Edinburgh University Press: UK.
- FERGUSON, Iain, LAVALETTE, Michael, MOONEY, Gerry (2002). *Rethinking Welfare: A Critical Perspective*. Sage:London.
- FINE, Ben ve SAAD-FILDO, Alfredo (2004). *Marx's Capital*. Pluto Press: London.
- FOOK, Janis (1993). *Radical Casework: A Theory of Practice*. Allen, Unwin: St Leonards, NSW (içinde PAYNE, Malcolm (1997). *Modern Social Work Theory*. Macmillan: Great Britain).
- GARSES, Eliana; THOMAS, Duncan; CURRIE, Janet (2000). Longer Term Effects of Head Start. *Labor and Population Program-Working Paper Series*.
- GEORGE, Vic ve WILDING, Paul (2002). *Globalization and Human Welfare*. Palgrave: New York.
- GOUGH, Ian (1979). *The Political Economy of Welfare State*. MacMillan: London (içinde BRYSON, Lois (1992) *Welfare and State*. Macmillan: London.).
- GÖKALP, Yedigir (2006). Türkiye’de Sosyal Yardımlar-Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Harcamaları Sosyal Riski Azaltma Projesi (Srap). *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003*, Cilt 2. 162-183.
- GÖKÇEARSAN, Elif (2006). Çocuk Hakları Sözleşmesi Açısından Korunmaya Muhtaç Çocuk ve Yoksulluk İlişkisi. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003*, Cilt 1. 144-153.
- GUNN, BROOKS, Jeanne ve DUNCAN, Greg (1997). The Effects of Poverty on Children. *The Future of Children- Children and Poverty*. Vol. 7, no 2, 55-71.
- HABERMAS, Jürgen (1979). *Legitimation Crisis*. Beacon Press: Boston.

- HABITAT – United Nations Centre for Human Settlements (1996). *An Urbanizing World: A Global Report on Human Settlements*. Oxford University Press: Oxford.
- HANCI, Hamit (2002). Çocuk ve Ergen Suçluluğu. *Adli Tıp ve Adli Bilimler*. Ankara. 237-263.
- HANCIOĞLU, Atilla (2005). Performance of Alternative Approaches for Identifying the Relatively Poor and Linkages to Reproductive Health. *Reproductive Health Unmet Needs and Poverty* (ed. Lerner, S. ve Vilquin, E.) CICRED:Paris, 39-86.
- HANSON, Thomas; McLAHAN; Sara ve THOMPSON, Elizabeth (1997). Economic Resources, Parental Practices and Children's Well Being. *Consequences of Living in Poverty*. 190-221.
- HATUN, Şükrü; ETİLER, Nilay; GÖNÜLLÜ, Erdem (2003). Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2003, 46, 251-260.
- HAYAT, Deniz; KAHRAMAN, Nejla ve KOTAN, Yasemin (2006). Küreselleşme ve Yoksulluk Bağlamında Toplum Merkezleri. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003*, Cilt 2. 259-267.
- HINDMAN, Hugh D. (2002). *Child Labour –An American History*. M.E. Sharpe: USA.
- HOEK, Tamara van der (2005). Growing Up in Poverty While Living in an Affluent Society: Personal Experiences and Coping Strategies of Dutch Poor Children. *The Politics Of Childhood* (ed: Goddard, J., McName, S., James, A.) Palgrave-Macmillan: New York. Ch 7.107-123.
- HOLMAN, Robert (1978). *Poverty: Explanations of Social Deprivation*. St. Martin's Pres: New York.
- H.Ü.- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2004). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Ankara.
- IŞIK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, Melih (2005). *Nöbetleşe Yoksulluk-Sultanbeyli Örneği*. (5. Baskı) İletişim: İstanbul.

- IŞIKHAN, Vedat (2005). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16,2, 35-52.
- İKİZOĞLU, Musa (2001). Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*. Cilt 1, Sayı 2.83-94.
- JONES, Chris (1983). *State Social Work and the Working Class*. Macmillan: London.
- JONES, Chris (2002). Children, Class and the Threatening State. *Children, Welfare and the State*. (Ed: Goldson, B., Lavalette, M., Mckechnie, J.) Sage: London.103-118.
- JORDAN, Bill (1996). *A Theory of Poverty and Social Exclusion*. Polity: Cambridge (içinde KALAYCIOĞLU, Sibel ve RITTERSBERG-TILIÇ, Helga (2002). Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri. *Kentleşme Göç ve Yoksulluk (Türk Sosyal Bilimler Derneği 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi)*. İmaj: Ankara. 197-246.)
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1994). Türkiye’de Değişen Aile ve Çocuğun Değeri. *Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk*.3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:9.
- KALE, Nesrin (2003). İnsan Hakları Bağlamında Yoksulluk. *Yoksulluk*. Deniz Feneri Yayınları, Cilt 1. Bilge: İstanbul. 70-79.
- KARATAŞ, Kasım (2003a). Yoksulluk, Yoksullukla Savaşmada Sivil Toplum ve Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı. *Yoksulluk*. Deniz Feneri Yayınları. Cilt 1. Bilge: İstanbul. 90-103.
- KARATAŞ, Kasım (2003b). Yoksullukla Mücadele Bir Sosyal Politika Aracı olarak Sosyal Yardımlar. *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri*. Ankara.120-138.
- KARATAŞ, Kasım; GEÇİMLİ, Ali; ÇAKIR, Onur ve ÇAM, İbrahim (2006). Yoksullukla Savaşmada Toplum Merkezleri: Şafaktepe Toplum Merkezi Örneği. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003*, Cilt 2. 268-283.

- KARDAM, Filiz (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi*, 2004, 26, 45-72.
- KITCHEN, Brigitte (1995). Children and the Case for Distributive Justice Between Generations. *Child Welfare*, May-June 1995, Vol.74, Issue 3.
- KLERMAN, Lorraine (1991). The Health of Poor Children: Problems and Programs. *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York, 136-157.
- KOŞAR, Nesrin (2000). *Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı*. Şafak: Ankara.
- KOŞAR, Nesrin (1990). Yoksulluğa İlişkin Bir Tipoloji. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, cilt 8, sayı 1-2-3, 1-10.
- KORAY, Meryem ve TOPÇUOĞLU, Alper (1995). *Sosyal Politika*. (3. Baskı) Ezgi: Bursa
- KOZANOĞLU, Can (2001). *Yeni Şehir Notları* (2. Baskı). İletişim: İstanbul.
- KOZCU, Şeyda (1991). Çıraklarla İlgili Bir Ön Çalışma. *Çocuk İstismarı ve İhmali. Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi*. Ankara. 91-97.
- LAVALETTE, Michael ve CUNNINGHAM, Stephen (2002). The Sociology of Childhood. *Children, Welfare and the State*. (Ed: Goldson, B., Lavalette, M., McKechnie, J.) Sage: London. 9-27.
- LEONARD, Peter (1975). Towards a Paradigm for Radical Practice. *Radical Social Work*. (Ed: Bailey, Rey; Brake, Mike) Pantheon Books: New York. 46-61.
- LEONARD, Peter (1976). Marx: Class Perspective. *Community Care*, 123 (içinde HOLMAN, Robert (1978). *Poverty: Explanations of Social Deprivation*. St. Martin's Press: New York.)
- LEVIN, Henry M. (1991). Educational Acceleration of At-Risk Students. *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York, 222-240.

- LUTHAR, Suniya (1999). *Poverty and Children's Adjustment*. Sage: London.
- MARSHALL, Gordon (1997). *Repositioning Class, Social Inequality in Industrial Societies*. Sage: London.
- MARSHALL, T.H. (1965). Citizenship and Social Class. *Class, Citizenship and Social Development*. New York: Anchor Books (içinde BUĞRA, Ayşe (2005) Yoksulluk ve Sosyal Haklar. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman raporu (http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf))
- MANSKI, Charles (1994). Systemic Educational Reform and Social Mobility: The Scholl Mobility: The School Choice Controversy. *Confronting Poverty, Prescriptions for Change* (ed. Dangizer, S., Sandefur, G., Weinberg, D.) Library Congress Cataloging Publication Data:USA, 309-329.
- MAYER, Susan (2003). What Money Can't Buy: Family Income and Children's Life Chances. *Wealth and Poverty in America* (ed: Conley, D.). Blackwell:US. 77-82.
- McLEOD, Jane D. ve SHANAHAN, Michael J. (1993). Trajectories of Poverty and Children's Mental Health. *Journal of Health and Social Behavior*, Vol. 37, No. 3, 207-220.
- McLOYD, Vonnice ve WILSON, Leon (1991). The Strain of Living Poor: Parenting, Social Support and Child Mental Health. *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York, 105-135.
- MILLER, S. M. (1965). The American Lower Classes: A Typological Approach. *New Perspectives on Poverty*. (ed. Shoastak A.B. VE Gomberg, W.) Prentice Hall: New Jersey (içinde KOŞAR, Nesrin (1990). Yoksulluğa İlişkin Bir Tipoloji. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, cilt 8, sayı 1-2-3, 1-10.).
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (2007). *2008 Yılı Bütçesine İlişkin Rapor*. MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi: Ankara.

- MINGIONE, Enzo (1996). Urban Poverty: Concepts, Analysis and Debates. *Urban Povety and Underclass*. (ed: Mingione, E.) Blackwell: Oxford, Cambridge, 3-41.
- MONTE, E.C. (1980). *Beneath the Mask*. Holt-Rinehart-Winston: USA (içinde KALE, Nesrin (2003). İnsan Hakları Bağlamında Yoksulluk. *Yoksulluk*. Deniz Feneri Yayınları, Cilt 1. Bilge: İstanbul. 70-79.
- MURNANE, Richard (1994). Education and Well-Being of the Next Generation. *Confronting Poverty, Prescriptions for Change* (ed. Dangizer, S., Sandefur, G., Weinberg, D.) Library Congress Cataloging Publication Data:USA, 288-307.
- NASH, Kate (2000). *Contemporary Political Sociology, Globalization, Politics and Power*. Blackwell Publishing: USA.
- NEUMAN, Lawrance (1994). *Social Research Methods- Qualitative and Quantitative Approaches*. (İkinci Basım). Allyn and Bacon: USA.
- NOVAK, Tony (2002). Rich Children, Poor Children. *Children, Welfare and the State*. Sage: London. (ed.: Goldson, B., Lavalette, M. ve McKechnie). 59-72.
- NUHOĞLU, Asiye ve SALİHOĞLU, Özgül (2000). Türkiye’de Çocukların Durumu Nedir?.*Çocuk Hakları Toplantıları*. İstanbul Tabip Odası Yayın No:3. İstanbul, 105-116.
- OLDS, D.L.; HENDERSON, C.R.; TATELBAUM, R. ve CHAMBERLAINN, R. (1986a-1986b). Improving the Delivery of Prenatal Care and Outcomes of Pregnancy: A Randomized Trial of Nurse Home Visitation. *Pediatrics*, 77, 16-28; Preventing Child Abuse and Neglect: A Randomized Trial of Nurse Home Visitation. *Pediatrics*, 77, 65-78 (içinde KLERMAN, Lorraine (1991). The Health of Poor Children: Problems and Programs. *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York, 136-157).
- ÖGEL, Kültegin (2004). *İstanbul’da Sokakta Yaşayan Çocukların Özellikleri_ Yeniden Bilimsel Araştırma Raporları*. Yayın No:7. İstanbul.

- ÖZBUDUN, Sibel (2002). Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü?. *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ed. Özdek, Yasemin). TODAIE: Ankara. 53-69.
- ÖZBUDUN, Sibel (2003). Neo-Liberalizm Kıskaçındaki Türkiye Kırsalı: Yoksunluktan Yoksulluğa. *Evrensel Dergisi*. 142, 16-20.
- ÖZGÜN, Özkan ve ÖZGÜN, Özhan (2006). Ekonomik Yoksulluğun Aile Üzerindeki Etkileri: Babanın Rolüne Bakış. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003* (2. Cilt). 359-367.
- ÖZTÜRK, Özgür (2006). *Yoksulların Yaşam Kalitesinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Ankara Çankaya İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- ÖZUĞURLU, Aynur (2002). Yoksulluk Kavramına ‘Çöplük’ten Bakmak. *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ed. Özdek, Yasemin). TODAIE: Ankara.175-192.
- ÖZYANIK, Ahmet (1997). Sokakta Çalışan Çocuklar Sorunu, Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Projesi Modeli. *Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri Notları*. T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Yayınları Yayın No 3 :Ankara.
- PAYNE, Malcolm (1997). *Modern Social Work Theory*. Macmillan: Great Britain.
- PERCY-SMITH, Janie (2002). Political Exclusion. *Policy Responces to Social Exclusion* (ed. Percy-Smith, J.) Open University Press: USA.148-163.
- PERCY-SMITH, Janie (2002). Introduction. *Policy Responces to Social Exclusion* (ed. Percy-Smith, J.) Open University Press: USA. 1-21.
- PETE, Alcock (1997). *The Context of Poverty*. Macmillan:London.
- PETERSON, Ryth D. (2001). Segregation and Youth Criminal Violence. *Handbook of Youth and Justice*. (ed. White, S.) Kluwer Academic: New York. 277-286.

- POLAT, Gonca (2006). *İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi: Antalya İli Şafak Mahallesi'nde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Radikal Gazetesi, "14 Milyon Yeşil Karthı Var", 11.12.2007.
- RENDE, Sevinç ve ERKİN, Cenk (2005). Çocuk Emeği: Bizde Ucuz, İstedığınız Kadar Kullanın. *Birikim*, 192, 40-45.
- RIDGE, Tess (2002). *Childhood Poverty and Social Exclusion- From a Child's Perspective*. The Policy Press: UK.
- ROJEK, Chris (1986). The Subject in Social Work. *British Journal of Social Work*. 16(1), 65-77 (içinde PAYNE, Malcolm (1997). *Modern Social Work Theory*. Macmillan: Great Britain).
- RUBIN, Allen ve BABBIE, Earl (2001). *Research Methods for Social Work*. (4. Baskı) Wadsworth: USA.
- RUNCIMAN, Walter (1971). Relative Deprivation and the Conception of Reference Group. *Sociological Perspectives: Selected Readings*, (ed.:Thompson K. ve Tunstall J.) Penguin: Harmondsworth. 299-316.
- SCHORRR, Lisbeth Bamberger (1991). Effective Programs for Children Growing up in Concentrated Poverty. *Children in Poverty-Child Development and Public Policy*. (ed. Huston, A.) Cambridge University Press: New York. 261-281.
- STACK, Niamh ve McKECHNIE, Jim (2002). Working Children. *Children, Welfare and the State*. (ed.: Goldson, B., Lavalette, M. ve McKechnie). Sage: London. 87-101.
- SÖNMEZ, İpek Özbek (2002). Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler üzerine Gözlemler İzmir Kent Merkezi Tarihi Konut Alanı Örneği. *Kentleşme Göç ve Yoksulluk* (Türk Sosyal Bilimler Derneği 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi). İmaj: Ankara. 247-268.

ŞENGÜL, Tarık ve ERSOY, Melih (2003). Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Zonguldak Kentlerine İlişkin Karşılaştırmalı bir Değerlendirme. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003* 1. Cilt. 58-74.

ŞENGÜL, Tarık ve ERSOY, Melih (2006). Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Zonguldak Kentlerine İlişkin Karşılaştırmalı bir Değerlendirme. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler-Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003* 1. Cilt. 58-74.

ŞENSES, Fikret (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İletişim: İstanbul.

ŞİMŞEK, Ali (2005). *Yeni Orta Sınıf*. Epokhe: İstanbul.

ŞİMŞEK, Zeynep ve EROL, Neşe (2006). Yoksulluk: Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranış ve Duygusal Sorunlar. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003 (2. Cilt)*. 349-358.

ŞİMŞEK, Zeynep; KURÇER, Mehmet Ali; KAYAHAN, Miyaser; ERSİN, Fatma ve GÖZÜKARA, Fatma (2004). Yoksulluk ve Çocuklarda Büyüme-Gelişme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 73-82.

TEKSÖZ, Tuncay (2005). Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi. *Türkiye’de Sosyal Hizmet- İhtiyaç ve Uygulamalar –Sosyal Hizmet Sempozyumu 2004*. Ümit: Ankara.

TÜİK-T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2007a). *Türkiye İstatistik Yıllığı 2006*. T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No 3063.

TÜİK-T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2007b). *Haber Bülteni*. T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Sayı 168.

TÜİK- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2007c) *Hane Halkı Bütçe Anketi*.

ULUĞTEKİN, Sevda (1991). *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*. Ankara.

- UNDP (2001). *Human Development Report 2001, Making New Technologies Work for Human Development*. Oxford University Press: Geneva.
- UNICEF (2004). *Dünya Çocuklarının Durumu 2005- Çocukluk Tehdit Altında*. Türkiye.
- UNICEF (2006a). *Dünya Çocuklarının Durumu 2006-Dışlanan ve Görülmeyen*. Türkiye.
- UNICEF (2006b). *The State of World's Children 2007*. New York.
- UNICEF (2005). *Child Poverty in Rich Countries*, Innocenti Research Center Report Card No:6. Florence.
- UNICEF (2000). *A League Table of Child Poverty in Rich Nations*. Innocenti Research Centre Report Card. Issue 1, June 2000. Italy.
- USER, İnci (2006). Göreli Yoksunluk ve Ruh Sağlığı: Büyük Kentlerde Yaşayan Yüksek Riskli Gençler. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003* (2. Cilt). 61-79.
- VLEMINCKX, Koen ve SMEEDING, Timothy (2001). What Have We Learned And Where Do We From Here?. *Child Well-Being-Child Poverty and Child Policy in Modern Nations*. (ed. Vleminckx, K ve Smeeding, T.) The Policy Pres: UK. 527-545.
- WALKER, Carol ve Walker, Alan (2002). Social Policy and Social Work. *Social Work- Themes, Issues and Critical Debates* (ed. Adams, Robert; Dominelli, Lena; Payne, Malcolm) Palgrave: Great Britain. 50-59.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2005). *Modern Küresel Sistem*. Pınar Yayıncılık: İstanbul.
- WATERHOUSE, Lorraine ve MCGEE, Janice (2002). Social Work with Children and Families. *Social Work- Themes, Issues and Critical Debates* (ed. Adams, Robert; Dominelli, Lena; Payne, Malcolm). Palgrave: Great Britain.267-277.

- WEINGER, Susan (1998). Poor Children “Know Their Place”: Perceptions of Poverty, Class and Public Messages. *Journal of Sociology and Social Welfare*. June 1998. 15, 2,100-118.
- WILSON, H. (1974). Parenting in Poverty. *British Journal of Social Work*, Vol. 4, No. 3 (içinde HOLMAN, Robert (1978) *Poverty: Explanations of Social Deprivation*. St. Martin’s Press: New York.).
- YAZICIOĞLU, Yahşi ve ERDOĞAN, Samiye (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay: Ankara.
- YILDIZ, Özkan ve ADAŞ, Emin B. (2006). Sokak Çocukları Sorunu ile Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *Sivil Toplum Dergisi*, 4,16, 21-32.
- YUNUS, Muhammed (2003). *Banker to the Poor, Micro-Lending and the Battle Against the World Poverty*. Public Affairs: New York.

BİLDİRGE ve SÖZLEŞMELER

Birleşmiş Milletler, Çocuk Hakları Sözleşmesi.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- ADAMAN, Fikret ve KEYDER, Çağlar (2005). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. (www.deltur.cec.eu.int/_webpub/documents/study_turkey_tr.pdf).
- BUĞRA, Ayşe (2005). *Yoksulluk ve Sosyal Haklar*. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman raporu (http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf).
- GÖLÇUBUK, B. ve diğerleri (2005). Tarımda İstihdam, Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası VI. Teknik Kongresi, Sayı 1173, (içinde; SINDIR, Kamil Okyay (2006) “Kırsal Yoksulluk ve Tarımda İstihdam” (Ziraat Mühendisleri Odası İnternet Sitesi- zmo.org.tr/odamiz/kırsal_yoksulluk_ve_tarimda_istihdam/pdf).
- SINDIR, Kamil Okyay (2006). Kırsal Yoksulluk ve Tarımda İstihdam. (Ziraat Mühendisleri Odası İnternet Sitesi- zmo.org.tr/odamiz/kırsal_yoksulluk_ve_tarimda_istihdam/pdf).
- VERİ ARAŞTIRMA (2006). *2004-2005 Statü, Gelir ve Tüketim Araştırmaları, Kentsel Türkiye Araştırmaları Dizisi 3*. (www.veriarastirma.com).
- (http://www.shcek.gov.tr/Projeler/Erken_Cocukluk_Gelisimi.asp), Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Resmi İnternet Sayfası, 13.12.2006
- (http://www.unicef.org/turkey/pr/_ge6.html). UNICEF Resmi İnternet Sayfası, 06.10.2006
- (<http://www.acf.hhs.gov/programs/hsb/about/index.htm>). US Department of Health and Human Services, Office of Head Start, 11.12.2006
- (<http://www.yoksulluklamucadele.org/dosya/EU1.pdf>). Avrupa Birliği Ortak Raporu, 03.01.2007

(www.yoksulluklamucadele.org/icerik.php, Avrupa Birliği Politika Çalışmaları Bulguları 1. Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi ve Azaltılması), 03.01.2007

(<http://www.turkis.org.tr/bolum.php?kat=12>). Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu İnternet Sitesi, 24.01.2007.

(http://www.calisma.gov.tr/CGM/asgari_ucret_01_2007.htm). T.C. Çalışma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 24.01.2007.

(<http://www.calisma.gov.tr/basimbulteni/2006/giris.htm>). T.C. Çalışma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 19.02.2007.

(http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/sendikalasma_oranlari.htm). T.C. Çalışma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 19.02.2007.

(<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eupro/ankara/programm/ipec.htm>). Uluslararası Çalışma Örgütü Resmi İnternet Sitesi, 10.04.2007.

(http://www.haydikizlarokula.org/uygulama_sonuc_lari.php), 16.05.2007.

EK 1: GÖRÜŞME FORMU

Görüşme No:

Adres:

1. Kaç yaşındasınız?
2. Eğitim durumunuz nedir?
 - 1) Okur-yazar değil
 - 2) Okur-yazar
 - 3) İlkokul mezunu
 - 4) Ortaokul ve dengi mezunu
 - 5) Lise ve dengi okul mezunu
 - 6) Yüksekokul / üniversite mezunu
3. Eşinizin eğitim durumu nedir?
 - 1) Okur-yazar değil
 - 2) Okur-yazar
 - 3) İlkokul mezunu
 - 4) Ortaokul ve dengi mezunu
 - 5) Lise ve dengi okul mezunu
 - 6) Yüksekokul / üniversite mezunu
4. Medeni durumunuz nedir?
 - 1) Resmi nikâhlı evli
 - 2) Resmi nikâhsız evli
 - 3) Boşanmış
 - 4) Eşinden ayrılmış (terk, boşanma aşaması)
 - 5) Eşi ölmüş
 - 6) Başka (Lütfen belirtin)
5. (Eşinden ayrı olanlar için) Eşinizden ayrılmanızı en çok hangi sorun etkiledi?
 - 1) Maddi sıkıntı/ İşsizlik
 - 2) Şiddet
 - 3) İçki, uyuşturucu, kumar gibi alışkanlıklar
 - 4) Başkasıyla ilişki
 - 5) Diğer

6. Evinizin mülkiyet durumu nedir?

- 1) Kendimizin
- 2) Kira
- 3) Kira karşılığı yok
- 4) Diğer (Lütfen belirtin)

7. Evinizde salon dışında kaç oda bulunmaktadır?

- 1)1 oda 2)2 oda 3)3 oda 4)Başka oda yok

8. Evinizin içyapısı nasıldır?

Mutfak		Banyo		Tuvalet	
a) Ayrı	b)Ayrı değil	a)Ayrı	b)Ayrı değil	a)İçerde	b)Dışarıda

9) Evinizde aşağıdaki eşyalardan hangisi yoktur?

- 1) Buzdolabı 2) Televizyon 3) Çamaşır makinesi 4) Bilgisayar 5) Telefon

10. Kaç senedir Ankara'da oturuyorsunuz?

11. (Hep Ankara'da yaşayanlara sorulmayacak.)Daha önce nerde yaşıyordunuz?

- 1) Başka bir kentin il ya da ilçe merkezi
- 2) Başka bir ilin/ Ankara'nın köyü
- 3) Diğer (Lütfen belirtin)

12. Ankara'dan önce yaşadığınız yerden neden ayrıldınız?

- 1) Maddi sıkıntıdan / işsizlikten dolayı
- 2) Kentin olanaklarından dolayı (eğitim, sağlık, çalışma olanakları...)
- 3) Evlilikten dolayı

4) Diğer (Belirtin)

13. Ailede çalışan üyelerin yaptıkları iş ve sosyal güvenlik durumları nedir?

Çalışan kişi	Ne iş yaptığı	Sosyal güvence durumu
1)		
2)		
3)		
4)		

14. Ailede çalışabilecek durumda olup işsiz olan kişi var mı?

- 1) Var 2) Yok

15. İşsiz olan kişiler kimlerdir, işsizlik süresi nedir?

İşsiz kişi	Ne süredir işsiz olduğu
1)	
2)	
3)	

16. (Ailede kimse çalışmıyorsa) Ailenin geçim kaynağı nedir?

- 1) Kurumlardan alınan sosyal yardım
- 2) Akraba desteği
- 3) Dileniyorum/çocuklar dileniyor.
- 4) Diğer (Lütfen belirtin)

17. (Çalışmayan kadınlar için) Sosyal /sağlık güvenceniz var mı?

- 1) Var
- 2) Yok

18. Sosyal /sağlık güvenceniz nedir?

- 1) Bağ-kur, SSK, Emekli Sandığı
- 2) Yeşil kart

19. Çocuklarınızın sağlık güvencesi var mı?

- 1) Var
- 2) Yok

20. Çocuklarınızın sağlık güvencesi nedir?

- 1) Bağ-kur, SSK, Emekli Sandığı
- 2) Yeşil kart

21. Kaç çocuğunuz var?

Toplam () Kız () Erkek ()

22. Çocuklarınızın yaşları nedir?

- 1) 2) 3) 4) 5) 6) 7) 8) 9) 10)

23. Doğduktan sonra ölen bebek ya da çocuğunuz oldu mu?

- 1) Evet (Sayı)
- 2) Hayır

24. En küçük çocuğunuza hamileyken kaç kez sağlık kontrolü yaptırdınız?

- 1) Her ay
- 2) Birkaç kez
- 3) Bir kez
- 5) Hiç

25. Bebeklik döneminin ilk yılında en küçük çocuğunuz kaç kez sağlık kontrolünden geçti?

- 1) Her ay
- 2) Birkaç kez
- 3) Bir kez
- 5) Hiç

26. Çocuklarınızın aşıları tam olarak yapıldı mı?

- 1) Evet
- 2) Hayır

27. Çocuklarınızın sağlık sorunu olduğunda, sağlık kuruluşuna götürüyor musunuz?
1) Her zaman 2) Bazen 3) Hiç götürmüyorum
28. Çocuklarınızın önemli bir hastalığı var mı?
1) Evet (belirtin)
.....
2) Hayır
29. Çocuklarınızın tedavi edilmemiş hastalığı var mı?
1) Evet (belirtin).....
2) Hayır
30. Fiziksel ya da zihinsel özürlü çocuğunuz var mı?
1) Evet 2) Hayır
31. Kaç tane özürlü çocuğunuz var?
1) Fiziksel özürlü (Sayı) 2) Zihinsel özürlü (Sayı)
32. Çocuklarınız kaç öğün yemek yemektedir?
1. Sabah 1) Evet 2) Hayır
2. Öğle 1) Evet 2) Hayır
3. Akşam 1) Evet 2) Hayır
33. Çocuklarınızın süt içme sıklığı nedir?
1) Her gün 2) Haftada üç kez 3) Haftada bir 4) Ara sıra 5) Nadiren 6) Hiç 7) Sevmiyorlar
34. Çocuklarınızın et yeme sıklığı nedir?
1) Haftada üç kez 2) Haftada bir 3) Ara sıra 4) Nadiren 5) Sadece Bayramlarda 6) Hiç
35. Çocuklarınızın meyve yeme sıklığı nedir?
1) Her gün 2) Haftada üç kez 3) Haftada bir 4) Ara sıra 5) Nadiren 6) Hiç
36. Psikolojik/ psikiyatrik sorunu olan çocuğunuz var mı?
1) Evet (belirtin)
.....
2) Hayır
37. Çocuklarınız ilkokula zamanında başladılar mı?
1) Evet 2) Hayır
38. Zorunlu eğitim çağında olup (7-15 yaş), okula gitmeyen çocuğunuz var mı?
1) Evet 2) Hayır

39. İlköğretime devam etmeyen veya devam etmemiş olan kaç çocuğunuz var?
.....

40. Liseye devam etmeyen/ etmemiş çocuğunuz var mı?

1) Evet 2) Hayır 3) Bu yaşta çocuğum yok

41. 15-19 yaş arasında kaç çocuğunuz okula gitmiyor?

42. (Eğitime devam etmeyen çocuklar için)Eğitime devam etmeme nedeni nedir?

1) Maddi gücümüz yetmiyor

2) Okumak istemiyor

3) Çalışıyor

4) Diğer

43. Çocuklarınız eğitime düzenli olarak devam ediyor mu?

1) Evet

2) Hayır (açıklayın)

.....

44. Çocuklarınızın eğitim için gerekli araç-gereç, okul kıyafeti, yol masrafı gibi ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musunuz?

1) Evet

2) Tam karşılayamıyorum.

45. Çocukların eğitim ihtiyaçları kim ya da hangi kuruluş tarafından karşılanıyor?

1) Ben ve ailem 2) Okul 3) SDVY/Belediye 4) Vakıf ve dernekler

5) Çocuğum çalışarak 6)Komşular, akrabalar ve sosyal çevre

46. Çocuklarınızın eğitim gördüğü okulda öğretmen yetersizliği var mı?

1) Evet 2) Hayır

47. Çocuklarınız okulda fiziksel şiddet görüyor mu?

1) Evet 2) Hayır

48. Çocuklarınızın okumasını mı yoksa çalışmasını mı tercih edersiniz?

1) Okumasını isterim 2) Çalışmasını isterim

49. Çocuklarınızın okuması yerine çalışmasını neden tercih ediyorsunuz?

1) Meslek öğrenmesi için 2) Paraya ihtiyacımız olduğu için 3) Diğer

50.Çocuklarınızın eğitiminin gelecekte çocuklarınıza ve ailenize katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?

1) Evet 2) Hayır

51. Çocuklarınızın eğitiminin gelecekte onlara ve ailenize ne gibi katkısı olacağını düşünüyorsunuz?

- 1) Bilgili, okumuş insan olurlar 2) Meslek edinir, iyi iş bulur 3) Bana bakarlar

52. Çocuklarınız eve gelir getirmek için hiç çalıştı mı /çalışıyor mu?

- 1) Evet 2) Hayır

53. Nerede, ne iş yaparak para kazandı /kazanıyor?

1) Sokakta bir şey satarak (simit, mendil, kalem vb.); ayakkabıcılık, tartıcılık vb. yaparak

2) Bir mağazada, dükkânda çırak vb. olarak

3) Sanayide çırak olarak

4) Diğer (Lütfen belirtin)

54. Ne zaman çalıştı /çalışıyor?

1) Yaz tatilinde 2) Hafta sonları 3) Okuldan çıktıktan sonra

4) Okula gitmediği için hafta içi gündüz

55. Çalışırken çocuğa kötü bir şey yapıldı mı? Fiziksel, duygusal ya da cinsel şiddet uygulandı mı/ uygulanıyor mu? (dayak, küfür, cinsel taciz vb.)

- 1) Evet 2) Hayır

56. Çocuğunuz çalışırken ne tür kötü muameleye maruz kaldı?

1) Fiziksel

2) Duygusal

3) Cinsel

57. Çocuklarınızın habersiz olarak eve gelmediği, sokakta kaldığı günler oluyor mu?

- 1) Evet 2) Hayır

58. Eve habersiz olarak gelmediği süre ne kadar oluyor?

- 1) Bir- iki ay 2) Bir-iki hafta 3) Birkaç gün 4) Bir gün

59. Çocuklarınız yanlış bir şey yaptığında veya yaramazlık yaptığında genellikle ne yapıyorsunuz?

- 1) Dövüyorum 2) Bağırıyorum, kızıyorum 3) Ceza veriyorum 4) Konuşuyorum

60. Eşiniz çocuklarınız yanlış bir şey yaptığında veya yaramazlık yaptığında genellikle ne yapıyor?

- 1) Dövüyor 2) Bağırıyor, kızıyor 3) Ceza veriyor 4) Konuşuyor 5) Hiçbir şey yapmıyor

61. Korunma altına alınmış (Çocuk Yuvası'nda kalan) ya da evlat edinilmiş çocuğunuz var mı / oldu mu?

- 1) Evet a) Kız (Sayı) b) Erkek (Sayı)

2) Hayır

62. Çocuklarınız bir şey çalma, adam yaralama gibi hatalı davranışlara yöneldi mi/ yöneliyor mu?

- 1) Evet 2) Hayır

63. Çocuklarınızın yaşadığınız şehirde hangi tehlikelere açık olduğunu düşünüyorsunuz?

- 1) Kaçırılma
- 2) Uyuşturucu kullanma, İçki içme
- 3) Suç çetelerine katılma
- 4) Haraç verme
- 5) Fiziksel şiddete uğrama
- 6) Tecavüze uğrama
- 7) Trafik kazası geçirme
- 8) Bir tehlike görmüyorum
- 9) Diğer (Lütfen belirtin)

64. Çocuklarınız sizin karşılayamadığınız hangi şeyleri istiyorlar, neyin eksikliğini duyuyorlar?

- 1) Yiyecek
- 2) Eğitim (eğitim malzemesi, dersane, çeşitli kurslar vb.)
- 3) Bilgisayar
- 4) Cep telefonu
- 5) Giyecek
- 6) Gezmek
- 7) Tatile gitmek
- 8) Diğer (Lütfen belirtin)

65. Çocuklarınız isteklerini karşılayamadığınızda ne gibi tepkiler veriyor?

- 1) Üzülüyor
- 2) Ağlıyor
- 3) Kendini dışlanmış hissediyor
- 4) Kıyaslama yapıyor, karşılaştırıyor
- 5) Küsüyor
- 6) Utanıyor
- 7) Beni/babasını suçluyor
- 8) Sinirleniyor, kızıyor
- 9) Anlayışlı davranıyor
- 10) Diğer (Lütfen belirtin)

EK 2: İZİN ONAY YAZISI ÖRNEĞİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Sayı : B.30.2.HAC.0.22.00.00/789/10-1125
Konu :

28.11.2006

**KEÇİÖREN SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA
VAKFI BAŞKANLIĞINA**

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencilerinden Aslıhan Burcu Öztürk, Doç. Dr. Sunay İL'in danışmanlığında "Kentsel Alanda Çocuk Yoksulluğunun Nesnel ve Öznel Boyutu:Keçiören Örneği " konulu tez çalışması yapmayı planlamaktadır.

Adı geçen öğrencimiz; yukarıda açıklanan araştırma doğrultusunda Başkanlığınızdan Şartlı Nakit Eğitim Transferinden yararlanan aile ve çocuklarla ilgili istatistiki bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Bu konudaki bilgilerin Başkanlığınıza iletilmesi hususunda yardımlarınızı diler, ilgi ve desteğiniz için şimdiden teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç. Dr. Wilgün KÜÇÜKKARACA
Başkan Yardımcısı

27/11/2006 Memur: H. AKDEMİR

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Aslıhan Burcu Öztürk

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul- 28.02.1979

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü, 2002

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal
Hizmet Ana Bilim Dalı, 2008

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Almanca

İş Deneyimi

Stajlar : SHÇEK Gazi Çocuk Yuvası, 2005
SHÇEK Atatürk Çocuk Yuvası, 2006
AWO Begegnungszentrum, Berlin (LEDASOC isimli
Leonardo Mesleki Eğitim Projesi kapsamında), 2007

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, Araştırma
Görevlisi, 2005-
Willows Foundation Topluma Dayalı Üreme Sağlığı Programı,
Saha Koordinatörü, 2003
Yönelim Araştırma ve Danışmanlık Şirketi, Veri
Değerlendirme Görevlisi, 2002

İletişim

E-Posta Adresi : aslihanburcu@yahoo.com